Černý, J.
Příspěvky k české
etymologii lidové

PG
4571
C46

KNIHOVNA ČESKÉHO LIDU.

POŘÁDAJÍ

DR. LUBOR NIEDERLE A DR. ČENĚK ZÍBRT.

III.

PŘÍSPĚVKY
K ČESKÉ ETYMOLOGII LIDOVÉ.

SEPSAL

J. ČERNÝ,

ŘIDITEL REÁLNÉHO A VYŠŠÍHO GYMNASIA V ROUDNICI.

V PRAZE.

KNIHTISKÁRNA F. ŠIMÁČEK, NAKLADATELÉ.

1894.

PG
4571
C46

PRÓF. DRU.

ED. ALBERTOVI,

C. K. DVORNÍMU RADOVI,

VĚNOVÁNO

ÚVOD.

V Hálkově povídce „Pod pustým kopcem“ jest hlavní osobou zámožný sedlák Dolina, jehož slabou stránkou vedle tak zvané selské pýchy byla obzvláštní choutka vplétati do hovoru svého cizí slova, na př. amanuensis, intelligence, brutální, filistr, jen že měl při tom dvě nehody: popletl si jejich výslovnost a pozměnil jejich význam. Místo „intelligence“ říkal „tintiligence“ a rozuměl tím tolik jako jiný slovem „tintilivantili“, „amanuensis“, t. j. příručí jmenoval se v jeho jazyku „emankusista“ a znamenal vůbec písaře; tak třeba vyjádřil se takto: „Náš učitel je dobrý ve všem, jenom co emankusista je slabý, to mu je tintiligence.“ Slova „brutální“ a „filistr“ sice vyslovoval dobře, ale oním rozuměl „bručáka“, tímto „ferinu“. I tak řečené vysoké češtiny chytal se Dolina s prospěchem rovně pochybným, říkaje „nevraždiť“ místo „nevražiti“, „vystříbřiti“ m. „vytříbiti“, „úslušný“ m. „úslužný“ a „slušný“, na př. nemá ani úslušného kabátu.

Není pochyby, že Hálek kreslil Dolinu dle skutečnosti i co do ostatních jeho vlastností i co do tohoto koníčka; chovať nejedna ves, každé město a městečko takového kmotra Rozumce, který rozprávku krášlí latami leckdes na domácím i cizím sadě nasbíranými a rozmanitě překroucenými a vzbuzuje jimi bezděčný úsměv na tváři posluchačů; druhdy zvláště „zvandrovalí“ řemeslníci a vysloužilí vojáci rozumy své tímto kořením kořenívali; nyní řady jejich rozmnožila jistá třída čtenářů novin, kteří výrazy a frásemi při čtení pochycenými a neporozuměnými rádi se blýskají.

Avšak v tomto na pohled chorobně-směšném zjevu tají se mocný pud každého živoucího jazyka, jehož si bedlivý badatel rovněž tak všímati má jako všech jiných projevů národní individuality, na př. ná-

rodních báchorek a pověstí, písní a pořekadel, zpěvu a tance atd. a není nezajímavo konstatovati, že básník z lidu vyšlý první na tuto zvláštnost jazyka lidového poukázal a ji nevědomky ve hlavních jejích směrech zobrazil.

Každý zajisté jazyk živý, jemuž k vývoji ve slově i písmě dosti času popřáno, znenáhla, ale tím bezpečněji podléhá proměnám zjinačujícím i jeho poklad lexikálný i tvary mluvnické: v onom směru mnohá slova v některé starší době vůbec známá a běžná z obecné mluvy mizejí a novými se nahrazují, dále stykem s národy sousedními, zvláště vzdělanějšími, nové názory a s nimi nové názvy do jazyka vnikají; stejným krokem i tvary mluvnické po stránce tvaroslovné i zvukoslovné vlivy nezřídka dosud nevysvětlitelnými často až k nepoznání se přeměňují nebo novým tvarům ustupují. Vůbec jako národ postupem času z pohnutek vnitř i vně působících se mění, tak i toto jeho věrné zrcadlo, v němž celá jeho povaha a dějiny se obrážejí, poskytuje obrazu stále se měnícího.[1])

Tato rušivá moc mluvy lidové nachází svou protiváhu a kontrollu v jazyku spisovném. Památkami písemnými jazykové tvary se ustalují a udržují často ještě v té době, kdy v lidové mluvě již potuchly. Neobyčejnou důležitost má v této příčině svaté písmo — na to již P. J. Šafařík poukázal — jednak pro toho druhu jedinou bohatost výrazu slovesného, jednak proto, že převod svatých písem jest obyčejně prvním, nezřídka jediným plodem písemnictva u všech národů křesťanských. Jestliže se v prvních dobách jazyk lidový a spisovný kryjí, tož brzy nastává doba nenáhlého různění obou živlů, z nichž onen zobrazuje směr stálé změny, tento směr setrvačnosti a soustředěnosti. Mluva lidu totiž je dle nářečí často mnohonásobně rozdělena, mluva knižná jest jednotná a jediná. Tudy povstávají mezi oběma rozdíly dle času i místa, o jejichž důležitosti v této rozpravě nezřídka nám bude promluviti.

Jestliže působením některé z příčin shora uvedených buď slovo domácí se zatemní a méně srozumitelným se stává nebo host cizí v pokladu slovném se objeví, zmocní se jazyka jakýsi nepokoj, jenž dříve neustane, až tento domnělý nebo skutečný vetřelec oděje se v roucho známější, domácí; bez obrazu řečeno: slovo cizí nebo i domácí původu zatemnělého musí se přizpůsobiti nebo připodobiti slovu dobře známému, na něž zvuk jeho, někdy i smysl upomíná. Tato činnost jazyková, jejíž snahou jest nesrozumitelné učiniti srozumitelným, nazývá se výrazem latinským adaptace nebo assimilace, což vyložíme slovy „připodobení“ nebo „příklona“. Jakub Grimm o tom vtipně

[1]) Srv. Max Müller, Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache, übersetzt von Böttiger, 1875, str. 38, kdež jmenovitě velmi zajímavo jest čísti, že u divokých a surových kmenů v Sibiři, Africe a Siamu 2—3 pokolení dostačí, aby se celá zevnější podoba jejich nářečí přetvořila.

praví: „Padne-li náhodou cizí slovo do studnice jazyka našeho, tak dlouho se v ní sem tam zmítá, až barvu její vody na se přijme.“

Véda, která si vzala za úkol stopovati původ slov až k jejich kořenům (ἔτυμον), totiž k útvarům nejjednodušším, z nichž stupňováním, před- a příponami vznikají slova běžná, slove etymologie, slovozpyt, jsouc podstatnou částkou jazykozpytu. Ježto pak i shora líčená snaha jazyka lidového potud podobným se béře směrem, že původ slov neznámých hledá v živlech známých, nazvána jest etymologií prostonárodní čili lidovou,[1]) a liší se od etymologie vědecké tím, že výrazy neobyčejné a neporozuměné vykládá ne dle pravdy, než dle pouhého zdání, ne dle zákonů vědy, než dle náhody a libovůle. Z tohoto výkladu plyne, že etymologie lidová a assimilace jsou rozličné názvy téže věci.

Všecky etymologie prostonárodní prýští se z vědomí jazykového, kteréž netrpí, by slovo bylo lichým zvukem; pročež každému hledí opatřiti zvláštní význam a nepochybnou srozumitelnost. Mohutnosti ducha lidského vedou si při tom zcela instinktivně a naivně, beze všeho rozmýšlení, dadouce se vésti i svésti vrtochem chvilkovým a nestarajíce se o to, zdali výklady plynoucí z této mocné a tajůplné působnosti ostojí před okem střízlivějším. Přestávajíce na pouhé podobě zvuků spokojují se tím, co se jim zdá býti vhodným, byť se to badateli pozornějšímu zdálo býti nejistým, ba někdy i nesmyslným.

* * *

Pověděli jsme, že si etymologie prostonárodní pranic tím neláme hlavu, zdali slovo jest původem domácí nebo cizí; sebe ryzejší slovo domorodé, odcizilo-li se zvukem a snad i významem uchu lidu, platí za cizí a musí se podrobiti přiměřené obměně, ač zase nelze upříti, že slova a jména cizí za příčinou neobvyklých hlásek a spřežek hláskových z pravidla podléhají změnám násilnějším a zhusta prodělají několik období akklimatisačních, než si dobudou občanského práva. Dolina na př. nesrozumitelné jemu slovo „vytříbiti“ objasnil si zřetelnějším „vystříbřiti“, chtěje asi říci „učiniti něco jasným jako stříbro“, což se stalo tak, že kořen třeb (strslov. trêb idoneus) po oblíbené u nás předrážce hlásky s (srv. Střebeš ze Třebeš, Střebechovice ze Třebechovice, střevíc ze třevíc a j. p.) zvukem upomenul na stříbro, k čemuž i význam se hodil; zatemnělý původ sl. ponořiti (kořen nr, srv. po-n(d)r-ava) vysvětlil si vzpomínkou na moře, tedy pomořiti = do moře potopiti.[2]) Radikalněji počínal si při sl. amanuensis, přilípna na ně známou koncovku -ista (srv. houslista, basista[3]) a připodobně prvou

[1]) Polští vědcové nazývají ji „słowo rodem ludowym“.
[2]) V tom se s tím srovnává Palkovič, ba i Jungmann.
[3]) Ze které jazyk český děkuje pověstnému Janu Pohlovi; viz Osvětu, 1876, str. 95.

část ku sl. Eman Emanuel); při slovech „brutalní“ a „filistr“ vedl Dolinu patrně zvuk (prvních slabik, že onomu přidal význam „bručák“, tomuto „filuta“. Docela podobně vede si lid: pozměniv sl. navnaditi (vnada = esca) ve namladiti pomýšlí zajisté na sl. mladý, jako by mladé ryby jsouce mlsnější snáze chytiti se daly; sl. hřbitov za příčinou nesnadno vyslovitelné prvé slabiky přetvořil ve břitov anebo místo něho užívá sl. krchov z něm. Kirchhof, kteréž vyhlíží jako domácí slovo tvořené koncovkou -ov (srv. Loukov, Dehtov, Chroustov) od zastaralého adjektiva krchý = levý, odkudž dosud slýcháme sl. krchňák = levák; místo toho vyskytá se na Slovensku sl. cinter, cinterín, zdánlivě napodobujíc cinkání umíráčku, a u Poláků sl. smętarz místo správného cmętarz, označujíc zřetelně místo „smutku“, ač obě tato slova pochodíce ze střlat. coemeterium, řeck. κοιμητήριον (κοιμᾶσθαι odpočívati) s eufemismem náboženství křesťanskému takto označují místo odpočinku. Týž lid slovanský přijav od Gothů výraz pro slona ulhandus z řeck. ἐλέφαντος přioděl jej rouchem ryze slovanským a utvořil z něho sl. velbloud, v jehož zevnější podobě tím méně bychom hledali cizince, ježto význam jeho na jiný předmět přešel; starodávné, již ve Slovníku XIV. věku se vyskytující slovo litkup. lat. mercipotus si asi lid vykládal ve shodě s mnohými učenci jakožto nápoj, který se pije, aby nebylo „líto koupě“, než litkup jest převedeno z něm. Litkauf. později Leihkauf, kde Lit znamená tolik co Most, tedy jest litkup koupě, při které se pije; podobně z něm. Senkkorb a Senkruthen utvořeno žentour a žengruty, z lat. velum vejl i vejhel, z lat. castellum kostel atd.

Z příkladů zde uvedených vysvítá, že jazyk český — veda si po způsobu všech jazyků známých — v tomto pudu assimilačním nešetří ani slov cizích ani domácích, když tato stala se mu cizími. Odtud plyne důležitý pokyn pro roztřídění příklon. Na první pohled a při povrchním pozorování snad by se podobalo, rozděliti je jednak na ty, jichž původ hledati jest na půdě domácí, jednak na ty, které z cizích jazyků do našeho se vloudily. Ale předcházející úvaha nás poučuje, že by rozdělení toto nebylo vhodné, protože jazyk toho rozdílu nikterak nezná. Nezbývá než poohlédnouti se po dělidle jiném. Všimneme-li si bedlivě příkladů shora uvedených, shledáme, že z některých zřejmě vyzírá snaha slovu nově utvořenému zaopatřiti též jakýs více méně přiměřený s m y s l a za tou příčinou přiblížiti je i zvukem k nějakému slovu známému, domácímu a zdomácnělému: sem patří vystříbřiti, pomořiti, velbloud, namladiti, litkup; ve příkladech zbývajících: emankusista, vejhel, krchov přestáno na tom, slovo cizí pouze z v u k e m připodobiti ke tvarům domácím. Tím nabudeme dvou skupin příklon 1. smyslových, 2. zvukových; toto roztřídění nám dostačí při daleko četnějším počtu případů sem spadajících, ač toho nelze popříti, že se též vyskytují příklony, o nichž nesnadno rozhodnouti, patří-li do skupiny 1. nebo 2., jako na př. žengruty, žentour, košile a j.

Příklony smyslové činí méně četnou, ale zajímavější část všech příklon, zajímavější proto, že při nich šetřiti jest nejen proměn zvukových, které při obměně tvarů starších v nové a při přechodu z jazyka do jazyka se udávají, než i záhad psychologických (srv. velbloud). dále že nezřídka vynikají svým stářím; jest totiž na bíledni, že z pravidla delší doby bylo třeba, aby novotvar nějaký nejen zevně — svým zněním — než i svou vnitřní podstatou poddal se vlivům novým a tou měrou zdomácněl, že nejen nekritickému lidu zdá se býti starým známým, než i etymologa ex professo klame (srv. provaz m. po-vraz). Z téhož důvodu příklony zvukové pravidelně jsou rázu poměrně novějšího, původ jejich jasnější, ale právě proto i etymologisování méně napínavé než při třídě prvé. Ještě s jiné stránky lze zjev tento vysvětliti: čím který jazyk starší, tím skrovnější jeho zásoba slov a tím energičtěji působí síla spodobující, jejíž výsledky na oněch vetřelcích v úplném — totiž zvukovém i smyslovém — přivlastnění se jeví: příkladem mohou býti názvy náboženské níže vyčtené. Čím dále pokračuje jazyk na dráze svého vývoje a čím hojněji vtírají se s novými předměty nová slova do něho, tím slabší jest jeho odpor; lid již není s to, aby všecky tyto cizopasníky předělal dokonale; podaří-li se mu to u jednoho, u druhého úsilí jeho selže; v tomto stadiu vznikají nejčetnější etymologie zvukové a v něm slovorod prostonárodní u nás dosud trvá. Tu a tam podaří se nějaká etymologie dokonalá, celkem přestává se na spodobení zvukovém, které již ani příklonou nazvati nelze, jakož o tom hatmatilka našich řemeslníků, vojáků a j. podává důkaz.

Posléz i pokračující mezi lidem vzdělanost, zvláště poznávání jazyka se stránky grammatické, podporované čtením knih a užíváním písma, etymologii lidové za našich dnů podrývají půdu. Jak praveno, jest snaha spodobující instinktivní, žádnými zákony nevázaná; odtud její volnost, která se tak často zvrhá v čirou zvůli, ana nedbajíc překážek i živly zcela různorodé v jedno pojí. Jakmile však nastalo cechovní obírání se mluvnicí a jazykem vůbec a kritické, ať na správných nebo nesprávných pravidlech stanovené jeho rozbírání, jako u nás od II. polovice XVI. věku, jakmile zvláště působením moderní školy vzdělání mluvnické vniklo do nejširších vrstev, působiště etymologie lidové sůžuje se stále a jmenovitě jazyk spisovný — leda pro effekty humoristické — se jí vždy více vzdaluje. Než byť i proud její druhdy mohutný nyní tekl ve březích užších, nevyschne nikdy, protože si nelze mysliti dobu, aby každý člověk byl vědecky vycvičeným slovozpytcem. Jest to něco podobného jako při národních pohádkách: co přestávají přástvy, ubývá pohádek, ale ony nevyhynou, dokud bude na světě dětí. A takovými dětmi in etymologicis zůstane vždy převelká část společnosti.

* * *

Vědouce, že dvě jsou hlavní zřídla lidové slovotvorby, 1. obměna, čili zvrhání se jazyka od původního stavu, a 2. stýkání se s cizími národy, pohlédněme blíže, v jaké míře oba činitelé k tomuto účelu přispívají. Co se prvého týká, závisí mnohost a zajímavost tvarů dotčených od toho, jak dlouhou dobu jazyk některého národa jako živé jeho pojítko se udržel a jaké během této doby nastaly rozdíly mezi jazykem spisovným a mluveným. Čím delší jest doba, kterou jazyk prožil, tím více různí se jazyk mluvený od mluvy spisovné a tím větší pole otvírá se tvorbě slovorodné. Za tou příčinou jest v jazyku německém počet domorodých etymologií neobyčejně veliký; rozdíl zajisté mezi starou horní němčinou a střední, dále mezi střední a novou — pomýšlíme-li, že v každé této době naproti jazyku spisovnému stojí znamenitá řada vyvinutých dialektů — tak daleko sahá, že laik nedovede překlenouti propast zející mezi jednotlivými fasemi jazyka německého, jediné odborník ve tvarech starých poznává valně proměněnou líc doby nové a naopak; příklady tohoto tvrzení níže podáváme. Podobný asi poměr vládne mezi tak zvanou lingua rustica a jazyky romanskými. U nás jinak; nejstarší památky naše zajisté formou i látkou od plodů nové češtiny se podstatně liší, ale daleko ne v té míře, jako to vidíme v němčině. Zastaví-li se německý vzdělanec, není-li právě jazykozpytcem, velmi často před nějakou linguistickou záhadou, český vzdělaný laik dosti zřídka ocitne se v podobném postavení. Z této úvahy plyne, že čeština a — lze dodati — většina slovanských jazyků, hledě k jazyku německému a romanským, značně jest chudší na tvary slovorodné, na domácí půdě vykvetlé.

Bohatěji proudí lidové příklony z jazyků cizích, se kterými se čeština na své staleté dráze přátelsky nebo nepřátelsky setkala.[1]) Všimneme-li si nejprve, jak si jazyk domácí v rozličných dobách u proměňování slov cizopanských počíná, najdeme podivuhodný parallelismus mezi národem a jeho jazykem. Jako v nejstarších dobách národ zachovávaje bedlivě všecky zvláštnosti své kmenové svéráznosti brání se všelikým vlivům ciziny, na př. v politice, v kroji, ve zvycích společenských atd., tak i jazyk v této době jeví rozhodnou nechuť ke každému tvaru cizinskému jelikož nepříjemnému a nelibě znějícímu; přijímání jich dálo se nerado, a kde bylo nutné, aspoň hlahol domácí byl jim častokráte dosti násilně vnucen. Rázný příklad této reakce a takořka nešetrnosti poskytuje řečtina vůči živlům cizím, hlavně perským. Podobně dálo se jinde i u nás, jakož svědčí celá naše terminologie křesťanská (viz níže v rubrice Pojmy náboženské). V době pozdější se poměr tento znenáhla mění a v opak obrací, jmenovitě u nás. Národ aneb aspoň vynikající jeho vrstvy odcizují se domácím zvykům,

[1]) Matzenauerův spis „Cizí slova v jazycích slovanských“ podjal se lopotné, ale užitečné práce, vystihnouti cizí slova ve všech jazycích slovanských. Pro tuto práci bylo jeho dílo bohatým nalezištěm; ovšem ne každé cizí slovo jest příklona.

ba i mluvě, a stejně s tímto pochodem jazyk nejen nevyhýbá se slovům cizím, než vyhledává jich a přeměna jich jest čím dále tím nedokonalejší. Zdá se, jako by se mluvící ostýchali vypustiti nebo přidati hlásku, změniti rod atd., vůbec poměr se přímo obrátí. Jako ve starších dobách jazyka slovům cizím nezřídka činěno násilí, aby vypadala po domácku, tak za dob novějších a nejnovějších jazyk sám sobě, svým mluvidlům nezřídka činí násilí, chtěje cizí slova pronésti co nejvěrněji, tak jak znějí v jazyku původním. Tak přicházíme k témuž výsledku, jejž jsme již shora stanovili, totiž že obor etymologií lidových, zejména smyslových, větším dílem padá do časů starších a že pro jazyk spisovný u nás i jinde doba slovorodu lidového jest skončena; ovšem pro mluvu lidovou a pro nářečí, která vůbec na starší periody jazykové upomínají, toto tvrzení neplatí.

* * *

Rozeznáváme tři směry etymologické činnosti: prostonárodní, učený čili bakalářský, jak Karłowicz trefně jej nazval, a vědecký. První z nich je nejstarší a nejnižší, poslední nejmladší a nejvyšší stupeň. Ale chronologický poměr těchto tří směrů není takový, aby po přemožení směru nižšího nastal vyšší, nýbrž vedle směru prvního řadí se druhý a vedle prvních dvou posléze třetí. Nejprve totiž byl to lid, jenž etymologoval, t. j. původ slov hleděl si objasniti;[1]) k němu přidali se učenci, grammatikové řečtí a římští, básníci a sofisté, kteří již postupovali soustavněji, kladouce si otázku, povstala-li slova φύσει nebo θέσει; daleko větší hluk a zmatek způsobili badatelé středověcí, jichž lichovědecká činnost zvláště studiem jazyka hebrejského nabyla netušeného ruchu; výsledky této činnosti svědčí často o vědění ohromném, ale rovněž o báječné nekritičnosti a nejsou nic než spousta nesouvislých poznámek bez soustavy a bez methody.[2]) U nás tento bakalářský směr se rozšířil zavedením studií humanistických, a humanisté Blahoslav, Veleslavín a Matouš Philonomus Benešovský jsou hlavní jeho representanté. Onen ve své Mluvnici[3]) se vší opravdivostí

[1]) Jedna z nejstarších lidových etymologií řeckých nalézá se v 19. zpěvu Odysseje vv. 562—567. Mluví se o 2 branách snů, jedné ze slonoviny, druhé z rohu: Snové procházející branou první klamou, snové přicházející z brány rohové se vyplňují; patrně při tomto mythu působilo znění slov ἔλεφας = slon, slonovina a ἐλεφαίρομαι klamu s jedné, pak κέρας roh a κραίνω konám, splňuji s druhé strany.

[2]) Za příklady takových etymologií uvádíme: caput, quia sensus ibi originem capiunt; manus, quia ex hac parte omnia artificia emanant; aures ab hauriendis vocibus; lingua a ligando, quia ligata est ad mandibulum; palatum, quia aperto ore palam evadit; genae, quia ibi generantur pili; dentes quia edentes; gingivae a gignendis dentibus nominantur.

[3]) Vydání J. Jirečka. 1857, str. 166.

sl. jinoch odvozuje od řeck. persk. eunuch, sl. kostel prý vzniklo zkrácením ze kostí postel nebo kostitel, jmelí (viscum) prý mejlí (fallit) anebo že není k jiným ratolestem podobno, jako by se přirození na něm mýlilo. Veleslavín na př. magistratus curules vykládá odtud, že se na vozech vozili, pratum prý tolik co sine opere paratum a j. Ale první mezi nimi místo zaujímá Matouš Philonomus Benešovský,[1]) jenž sepsal a vydal o etymologii české zvláštní a toho druhu první spis pod názvem: „Knížka slov českých vyložených, odkud svůj původ mají," v Praze r. 1587;[2]) spisek ten i tím vzbuzuje zájem, že pisatel ukazuje jakous takous znalost jazyka ruského a starocírkevního, čerpanou z rukopisů kláštera Emauského, jehož byl Matouš v letech 1582—1590 opatem. Nebude snad nezajímavo z četných jeho etymologií některé významnější vypsati. Na prvém místě vyloženo sl. Bůh, jehož tři hlásky prý znamenají b = bytost, u = um, h = hospodin, kdežto řecké theos prý přichází od vidění (θεᾶσθαδ viděti), latinské pak deus od dávání (dare); podobnou zkráceninou slovo syn vznikle ze „jsi N" = narozen; „člověk" tolik co „celý věk"; „žena" zkrácené slovo ze „živena" podle toho jména, které dal Adam ženě své, protože by ona byla matkou všech živých; z toho slova dovozuje Matouš. že národ Slovanský jest nad jiné starožitnější, aspoň nad německý, jenž prý z latinského se vyvinul, jakož Mann od latin. manus, Weib od lat. vae. to jest bída, dokazuje. Dále pochází r e k od udatné ruky, jakož polské ręka svědčí, odtud pak i lat. rex; l o p o t o v é od loupení potů, protože potem t. j. prací chlapů živi byli; c h l a p od chvatem lapení na vojně; m ě s í c od měnění, jako by řekl měnesíc, že se vždy mění; n o c jest tak jako nic; h l a v a Rusové říkají holova, snad že holohlavá; s m r t od smradu; o h e ň že odhání všecky věci od sebe; v o d a, že vůkol jde, z e m ě od zimy, s v ě t l o tolik co své tělo, v í r a od víru, t. j. věcí kolem běžících, n a d ě j e od nad děje, že odplaty očekává větší, než jí naše dílo dobré zasluhuje; l á s k a od lidská, že ji lidé k Bohu a lidem míti mají; c h l é b od chuti, n o h a od nahoty slove; v e p ř že se vopře (sic!) člověku; l é n o, lépe lehno od lehnutí, poklony hluboké až na zem; V á c l a v znamená slávu věcí; K a z i m í r kazitel míru; Z p i t i h n ě v = z opití hněvivý, L a d i s l a v = na lada slavný, V l a s t a od vlasti nebo od vlasů, R a d a m á š (zpotvořeno z řec. Rhadamanthys) od rady a máš nebo že radost má; Z d e n ě k = zde narozený; Č e n ě k = v cizí zemi narozený, ale z Čecha otce; N ě m e c od němoty, protože nemohouce mluviti s Čechy, zdáli se němí, „a v pravdě i podnes leza (!) mezi všecky

[1]) Viz o tomto dobrodruhovi Rukověť J. Jirečka, I., 60 sll.

[2]) Kniha tato byla Jungmannovi v letech dvacátých tohoto věku známa, protože ji ve své Historii literatury české uvádí. ale od té doby není k nalezení; prof. A. Truhlář šťastnou náhodou našel v knihovně Českého Musea opis její pořízený r. 1823 a dal jej pro pisatele těchto listů přepsati, z čehož mu na tomto místě vzdávám upřímné díky.

národy neradi se učí jazyku cizímu," atd. atd. Zdrželi jsme se u Matouše Benešovského déle, protože jest první etymolog ex professo a nejhojněji takových výkladů podává; ostatně sem již patří skladatel tak řečené kroniky Dalemilovy, Václav Hájek z Libočan a j., o jejichž etymologiích místních na jiném místě bude promluveno; dále též nevydaný dosud slovník Václava Rosy oplývá takovýmito výklady, z nichž některé citovány jsouce od Jungmanna v jeho Slovníku přešly odtud i do této práce. Zdálo by se, že nová doba literatury české, jsouc v této příčině inaugurována kritickými rozpravami Jos. Dobrovského, nevykazuje podobných poklesků. Ale chyba lávky: vědecké spisy Daňkovského, Chmely, Vinařického, Kollara, Šíra, Fähnricha, Vetešníka, Šembery, oplývají toho druhu fantasiemi, ba ani Jungmann nevymanil se z této methody — ač si naproti ostatním počíná velmi střízlivě — a ještě v letech 1860 vydáno jest učené dílo,[1]) dle kterého Alpy znamenají hory olepené sněhem, Pannonie zem opanovanou, Laibach překládá se Chlebov, řeka Morava odvozuje se od slovesa mořiti, ježto prý voda jest živel umořující atd.

Zákony zvukoslovné, které působí na slova do češtiny vnikající, shodují se celkem se zákonem o výměně hlásek (Lautverschiebungsgesetz) stanoveným od J. Grimma. Podrobněji vytkl je V. Brandl v předmluvě k výbornému Glosáři (str. XIII—XV), kam čtenáře k dalšímu poučení odkazujeme. O přetvořování místních jmen českých v německá a o zákonech, kterými proměna hlásek se spravuje, napsal pozoruhodnou rozpravu Vinc. Prasek v časopise Komenském r. 1881. Vedle pravidel vtipně stanovených a hojně doložených dodáváme jen známé Voltaire-ovo, že samohlásky neznamenají nic a souhlásky málo, které v etymologii prostonárodní též někdy přichází k platnosti, srv. níže zárostupky, janofít, křtít a j.

Prvním zřídlem českých etymologií lidových jest ovšem jazyk český sám. Vedle něho v různých dobách různí jazykové tímto směrem byli činní, i není nezajímavo blíže vyšetřiti, který jazyk ve které době naň působil a na kterých odborech lidského vědění vliv tento se zračil. Odečteme-li některé nečetné příklony slovanské z dob pohanských, jako velbloud, smokva, obr a snad žebrák, musíme jazyku latinskému vykázati prvé místo i co do mnohosti i důležitosti i starobylosti příklon, což zcela přirozeně lze vyložiti. Byl jazyk tento až do časů Husových jediným privilegovaným organem veškerého učeného světa a — co ještě více váží — tlumočníkem a vykladačem náboženství křesťanského za doby, kdy mluvy domácí daleko nebyly na

[1]) Viz o něm Památky archaeolog. V. 191. Tamtéž XI. 431, místní jméno Střítěž spojuje se se slovesem střehu, jako by znamenalo tolik co Stráž nebo Hláska; ale Miklošič dokázal, že to slovo téměř u všech Slovanů se vyskytující o významě „bažinatý les, močál". Slovo příbuzného významu „Slatina" vykládá se dosud od bakalářův etymologických jako „zlatina" od sl. zlato.

spracování pojmův abstraktních vyspěly a kdy dokonce pokládáno za profanaci, o těchto věcech psáti řečí lidu, jakož nevražení mistrů pražských na Tomáše ze Štítného zřejmě vysvědčuje. Tím způsobem terminologie vědecká a obzvláště theologicko-filosofická tkví v latině, ježto jednotlivé výrazy buď odtud jsou velmi průhledně převedeny nebo na latinské přikloněny; jen malá část jich ukazuje ku prameni řeckému — obyčejně polatinělému — dosti značná k německému; podrobný výčet a rozbor pojmů náboženských, jenž níže následuje, tento výrok dotvrzuje.[1]) Ale zřídlo toto i v dobách pozdějších ve století XV., XVI. a XVII. nevyschlo docela; zůstalať latina i na dále jazykem světovým, ale přijímala z řečí národních množství výrazů pro předměty nové a tyto výrazy přecházely pak též do mluvy a spisů českých; toť asi cesta, kterou největší počet slov středo-francouzských, vlaských i španělských vnikl do češtiny. Pro jednu dobu zdá se přímý vliv střední francíny býti na jisto postaven, míníme dobu krále Jana a císaře Karla IV., jenž nabyv na dvoře francouzském svého vychování a spojiv se s rodinou královskou svazky příbuzenskými zajisté jazyku a mravům francouzským tolik přízně zjednal, že i širší kruhy, hlavně šlechtické, ho následovaly. Do té doby padá zaniknutí českého národního kroje[2]) a nahrazení jeho krojem francouzským, odkudž i názvy šatstva a zbraně většinou jsou tohoto původu (viz příslušnou kapitolu). Zbývá promluviti o vlivu němčiny. Že tento pro neprostředný styk obou národností hned od počátku byl mocný a čím dále tím více mohutněl,[3]) byť i hnutí Husitské tento příval na nějakou dobu mocně zadrželo, o tom svědčí hojná slova německá do češtiny vniklá a více méně důkladně připodobená. Ježto pak živel měšťanský hlavně byl nositelem myšlénky německé, účinek její hlavně v těch oborech se jeví, ve kterých po výtce měšťanstvo se pohybovalo, totiž v průmyslu, obchodu a řemeslech; tak na př. terminologie havířská, jak ji Jan Kořínek S. J. r. 1675 v Pamětech Kutnohorských vydal, jest naskrze německá, srv. anklopéř. cauk, štola, erckauf, havíř, haušteju a j. a stopy příklony jakékoli jsou praskrovny. Tím nechceme říci, že všecka řemesla a výrazy v nich užívané pocházejí z Němec; bylo-ť zajisté před tím i potom dosti řemeslníků českých, jichž ryzí terminologie až na naše časy se dochovala, jako na př. mlynářská a sladovnická. Nešvara užívati pro nástroje a práce řemeslnické výrazů německých, která bohužel posud skoro ve všech „verštatech“ vládne, jest data poměrně dosti nového, rozšířivši se přičiněním „zrázovalých“ tovaryšů, kteří z potulek svých po krajinách německých

[1]) Srv. Miklošičovu Christliche Terminologie der slavischen Sprachen, Wien 1875. Že na poli právnickém poměr se obrátil a latina se octla v podruží češtiny, o tom pojednáno ve Sborníku prací filolog., vydaném ku poctě 25letého učit. jubilea prof. J. Kvíčaly, str. 122—137.
[2]) Tomek, Dějepis Prahy, I, 535; Zibrt, Dějiny kroje, I. 276.
[3]) Tomek, l. c.

nezřídka zručnost technickou, ale vždy porušenost mluvy domů si přinášeli.

Že by některý z jazyků slovanských na češtinu byl působil, toho nenacházíme stopy; příčina jest na bileduí: jest to vždy jazyk vzdělanější, jenž tímto směrem obohacuje jazyk méně vzdělaný; v dobách, které nejspíše vznikání příklon přály, byl jazyk český ze slovanských nejdokonalejší; najdeme tedy stopy tohoto vlivu se strany české na př. v polštině, ale nikoli naopak. Lze souditi, že na rozhraní dvou národností a jazyků, na př. ve Slezsku, jest úrodná půda pro takovéto útvary; ale důkaz podá jenom hlubší studium dialektů.

* * *

Zjevy života prostonárodního: písně, pohádky, pověsti, pověry, přísloví atd. nejsou mezi sebou osamoceny; spojuje je nositel a tvořitel jejich, lid, v jediný objemný celek, v němž jednotlivé kusy tu blíže, tu dále od sebe místa svého nacházejí. Lidový slovorod nejtěsněji přiléhá k národním pověstem; styky obou těchto výronů ducha národního jsou vzájemny, ale obyčejněji se přihází, že neobyčejný název osoby, místa nebo věci svádí fantasii lidu, aby si jej vysvětlila pověstí. Příklady tohoto pronikání a prohýbání jsou hojny a zajímavy; tak dokázáno s velikou pravděpodobností, že národní pověst o dívčím boji u nás nemá základu historického, ale že čerpána jsouc „z báječného vypravování starců“, jak dí Kosmas, vznikla z lidové etymologie slova „Děva“; od slova tohoto, které jako latinské diva, řecké *δῖα* znamená nepochybně jasnou bohyni, utvořeno známou a oblíbenou koncovkou substant. Děvín (srv. Vznata — Vznětín), označujíc místo, chrám nebo hrad této bohyni posvěcený; Děvínů nachází se na dosavadní i někdejší půdě slovanské několik: Děvín na Labi, něm. Magdeburg, Děvín na Dunaji, něm. Theben, nyní v zříceninách, Děvín v Přímoří, povlaštělé Duino, Děvín u Mimoně a Děvín na Vltavě naproti Vyšehradu; když vlivem křesťanství nebo jinou příčinou bohyně Děva upadla v zapomenutí, zapomněl lid též na původ sl. Děvín a nahradil jej etymologií novou od sl. děva = dívka; čilá fantasie lidu učinila z Děvína bohyni Děvě posvátného hrad od dívek p r o t i mužům na Vyšehradě sídlícím založený; k tomu asi se přidaly temné zkazky o bojovných ženách Amazonkách, které z kruhův učených vlinuly do vrstev nižších aneb i docela v lidu byly již rozšířeny; ty pak nalezše v hradu Děvíně kristalizační bod pomohly zbudovati onu zvláštní episodu v báječných dějinách našich.[1]) V okolí českolipském stojí hrádek zvaný Schischkenschloss, o němž jeho němečtí sousedé bájí, že byl vystavěn od Žižky; historie ovšem ničeho o tom neví, ale vypravuje, že tam stál hrádek jménem Vřísek, něm. Vřískenschloss; slovo toto německému mluvidlu

[1]) Sobotka v Lumíru, 1873, čís. 12.

odporné nabylo posléze tvaru shora uvedeného a zavinilo pověst o Žižkovi. O bývalém sídle pražských arcibiskupů Hrádku u Úštěku, jenž po německu slul Helfenburg, vypravuje dle domácí pověsti Balbín (Miscell. III. Dec. I. 109) a po něm Beckovský (Poselkyně, 72), že se v hradě tomto opuštěném usadily ozbrojené opice, které teprve po krvavém boji odtud byly vyhnány. Pověst tato povstala ze jména Offenburg, Affenburk, ve kteréž se původní název Helfenburg, později též Elfenburg proměnil. Jiné takové domácí pověsti položeny jsou ve stati o jménech místních. Jméno včely národní pověst vykládá odtud, že Kristovi ukřižovanému sedla „v čelo“ a ssála mu pot; a jméno n e h t ů dle téhož pramene vzniklo prý z připomínky: „Nech ty toho,“ t. j. nedělej to, nekraď. O báječných hrdinách našich národních pověstí Štilfrídovi a synu jeho Bruncvíkovi dolíčeno, že se za nimi skrývají němečtí rekové, báječný Siegfried, hrdina Nibelungů a slavný rytíř Jindřich příjmím Lev, vévoda Brunšvický; ze Siegfrieda „orůženého“, t. j. rohovou kožÍ opatřeného (der gehörnte S.) učinila národní etymologie „Žibřida růženého“ a příjmí toto naivně vysvětluje, že z jeho štítu pršely „růže“; z Jindřicha pak Lvem nazvaného stal se rytíř lvem provázený, o jakýchž mnoho pověstí vyprávělo, a pojmenován jest dle vévodského svého sídla Brunšviku, stněm. Brunswîg z lat. Brunonis vicus; pro vznikání národních pověstí jest to zjev velmi poučný, ježto podává důkaz, jak pověsti různých národův a dob v jednu splývají a majetkem jiného národa se stávají.[1]) Nezřídka v takové pověsti se skrývá důležité kulturně historické jádro: Dle Brandlova Glosáře str. 282 měli půhončí, totiž osoby, které obžalovaným dodávaly půhony, zvláštní usedlosti, které až do r. 1603 byly prosty všech daní; tyto usedlosti i grunty k nim patřící nazývaly se „půhončí grunty“; dnes se jim říká „grunty pohuńcácké“, z půhončích stali se malou změnou pohuuci = mladí pacholci, kteří při orání „pohánějí“ dobytek, a pověst národní v Nákelsku vypravuje, že kdysi jakýs takový pohunek vysvobodil královského prince z velikého nebezpečí a že za odměnu pro sebe a své potomstvo tyto grunty obdržel.[2]) Vůbec známa a rozšířena jest pověst o sličné Popelce, o její útlé nožce a drobounkém střevíčku; méně známo jest, že pověst tato snad nejprve se vypravovala o královně egyptské, jménem Nitokris, z r. asi 2500 př. Kr., a to v krátkosti takto: Nitokris byla hetaerou a koupala se jednou v Nilu; mezi tím orel odnesl jí trepku a nechal ji padnouti do klína králové, jenž právě pod širým nebem konal soud; král unešen jsa útlou nožkou, kterou si k trepce přibásnil, dal Nitokridu po celé zemi hledati a učinil ji svou manželkou.[3]) Naše národní pohádka se v podstatě s touto starobylou shoduje, jen že mluví o pantoflíčku „skleněném“. Jak se tam

[1]) Viz Fr. Jeřábek, Stará doba romant. básn. 294 a 337.
[2]) Z ústního sdělení prof. Jos. Dostála.
[3]) Dr. Ferd. Justi, Geschichte der orientalischen Völker im Alterthum, Berlin, 1884, str. 53.

dostal právě skleněný pantoflíček, o tom nás poučuje pohádka staro-francouzská,[1]) ve které se tyto střevíčky jmenují „souliers de vair“, t. j. střevíčky z kožešiny; sl. vair však časem vyšlo z oběhu a na jeho místo dosazeno nedorozuměním stejně znějící verre = sklo; tím způsobem na místě střevíčků kožených ocítily se střevíčky skleněné, které si proklestily cestu i do národních pohádek jiných národů. Jiná francouzská pověst vypravuje o jedné věži v Dauphiné, zvané la tour sans venin, t. j. věž bez jedu, že v ní a kolem ní nemohou žíti jedovatá zvířata; pověst tato zřejmě se vyvinula z podivného názvu této věže, jenž není nic jiného než lidovou etymologií pozměněný tour de saint Verain, t. j. věž sv. Verania, jemuž posvěcena byla kaple v těchto místech stávavší. Zakončíme vlaskou pověstí: Na Appiově silnici u Ř'ma stojí starodávný kostelík, zasvěcený nyní svatým Neriovi a Achillovi, původně sv. Fabiole, přítelkyni sv. Jeronyma, odkudž nazván titulus Fabiolae; než jméno dcery vznešeného rodu Fabiův zvrhlo se ve fasciola, t. j. obvazek a vznikla pověst, že sv. Petr vyváznuv z vězení na útěku zde ztratil obvazek, jímž si byl nohu od okovů otlačenou obvázal, a že na památku tohoto ztraceného obvazku postaven chrámec s názvem titulus fasciolae.) Některé další příklady tohoto zjevu viz též ve stati o vlastních jménech místních.

* * *

Při tvoření příklon hraje úlohu nad míru důležitou vůbec známá lichá obdoba. Ona způsobuje, že jazyk, určitě řečeno lidé mluvící a píšící, formu nějakou z řady, do které svým původem patří, vyjímají a dle zdání svého do jiné řady tvarů staví, t. j. že koná to, co jsme již na počátku této rozpravy (str. 5) označili jakožto charakteristickou činnost lidové etymologie. A vskutku jest často nesnadno, ba nemožno, položiti přesné hranice mezi těmito dvěma působnostmi lidského ducha. Jestliže na př. lidový slovorod ze střlat. sl. sacristia utvořil počeštěné zákřišť, tedy patrně při tom působila lichá obdoba, vyjmouc slovo to z područí latinského adjektiva sacer, odkud sacristia = místo, kde posvátné věci jsou chovány, a přiřadíc je k českým složeninám s předponou za-; kromě toho lidová etymologie druhou slabiku lat. slova -crist- přiklonila na sl. Kristus nebo kříž, tak že i význam nového slova podstatně jest změněn, anoť nyní podle své tvorby znamená místo „za Kristem“ nebo „za křížem“ na oltáři vystaveném. Písaři jazyka řeckého neznalí nezřídka sl. ἔκστασις vytržení, vzrušení, složené z ἐκ a στάσις píší v podobě modernisované extase, svedeni jsouce falešnou analogií slov latinských složených s předponou ex, na př. externus, existence a j. Od kořene vrz utvořeno stupňováním a před-

[1]) Al. Pogatscher v programmu zemsk. reálky ve Štyrském Hradci 1884.
[2]) Kleinpaul, Menschen- und Völkernamen. M. Müller, Vorlesungen II. 401.

ponou po- slovo povraz; lichá obdoba přesmyknuvši kmenovou hlásku r do předpony, rázem změnila podstatu tohoto slova, ana je řadí pod kořen vaz, sloveso vázati; podobně změnila ve sl. postranky předponu po- příbuznou předponou pro- a dala tak vzniknouti tvaru prostranky. Častokráte tyto dvě mocnosti ze slova vůbec srozumitelného udělají nesmyslnou nesvůru; tak adverbia schválně a svévolně skují se v dialektický tvar schvávolně; adjekt. veřejný odvozené od subst. veřeje a znamenajíc to, co jest před veřejemi, venku, přesmyknutím hlásky j se připojuje k adjektivům složeným s předponou vej-, vý- a nabývá tvaru vejřevný, upomínající na vejslovný, vejrazný atd. Příklady uvedené tuším s dostatek objasňují uvedený výrok o příbuznosti a společném působení lidové etymologie a liché obdoby a výčet příklon níže podaný počet jejich velice rozmnoží.

* * *

Kromě příklon tímto způsobem utvořených vyskytují se též takové, které z cizího, obyčejně německého slova složeného povstaly přeložením jedné a připodobením druhé části; pořádek těchto dvou funkcí není stejný; na př. sl. vánoce nepochybně vzniklo z něm. Weihnachten tim způsobem, že druhá část slova jest přeložena a prvá přikloněna; podobně velryba odnáší se k něm. Wallfisch, správně Walfisch, v jehožto prvé části se tají lat. balaena z řeck. φάλαινα, tudíž složenina Walfisch se skládá z pojmu rodového a druhového, což i jindy zvláště v něm. kompositech se stává, na př. Windspiel, Maulesel (srv. též níže marcipán); z něm. Walfisch pak jako při sl. Weihnachten utvořeno jest slovo české tak, že druhá polovice jest přeložena a prvá na oblíbenou českou slabiku vel- přikloněna, srv. vel-bloud, Vel-těže, Vel-trusy atd. Podobně utvořeno jest adj. minoletý buď z něm. minderjährig nebo z lat. minorennis, bavlna z něm. Baumwolle, litkup z něm. Leitkauf (viz str. 6.). V slově vrhcáby má se věc naopak; něm. Wurfzabel, t. j. deska (tabella = něm. Zabel), na kterou se „vrhají“ kostky, zčeštěno jest totiž pořádkem opačným: prvá část jest přeložena, druhá jakž takž přikloněna.

Mimochodem budiž poukázáno na některá novočeská slova, jichž německý ráz ihned do očí bije; taková jsou: vlajka, dosti šťastně utvořené od slovesa vláti, dle něm. Flagge; samostatný dle něm. selbständig, samovrah dle něm. Selbstmörder; sestávati z něm. bestehen, i starobylé sloveso tápati, t. j. tonouti někteří zbytečně poněmčují, píšíce je dle zvuku něm. slovesa tappen tapati, a užívajíce ho výhradně v tomto smyslu. Srv. též mořská pěna, předhoří a j.

* * *

Hojné a zajímavé příklony mají svůj původ v homonymii; jsouť to především pořekadla, o nichž níže ve zvláštní stati jest pojednáno; ale i kromě pořekadel, která jsou většinou rázu humoristického, vyskytují se toho druhu příklony dosti zhusta; tak sl. prejt znamená jednak první výhonek rostliny, jednak nádivku do jaternic. Tato různost významu tomu nasvědčuje, že slova tato musejí býti i původu různého; vskutku jest prejt o významu prvém slovo ne-li domácí, aspoň dlouho zdomácnělé, kdežto prejt o významu druhém pochází ze stříněm. brât, t. j. měkké, rozsekané maso, odkudž i něm. Bratwurst, tolik jako Fleischwurst. [1]) Sl. pražma označuje jednak pražené obilí, jednak rybu, která lat. slove prasima; jest patrno, že sl. pražma o významu druhém vzniklo z lat. prasima a že shoda s českým slovem jest nahodilá. Sl. kartáč znamená brzy tolik co hřeblo, brzy patronu dělovou; v prvém případě jest základem franc. cardasse, z lat. carduus, ve druhém frc. cartouche, lat. charta. Ve sl. víra opakuje se případ podobný, jako při sl. prejt; jednak totiž jest víra slovo domácí = fides, jednak z něm. Wergeld upravené, kde wer = člověk (werwolf = člověk-vlk, srv. slov. vlkodlak). Domácí takové homonymum jest sl. příjemné, které jsouc téhož původu 1. znamená to co lat. adjekt. acceptus = gratus, milý, 2. taxu za přijetí do cechu; sl. šum co slovodobné značí hlahol, znamenajíc pěnu na polévce pochodí z něm. Schaum.

* * *

Posléze se zmíníme o těch dosti četných případech, kde slova mezi sebou zcela cizí takořka vyhledávají společný je spojující kořen. Z domácích příkladů volíme sl. příjmění, které složeno jsouc ze přía jméno, mělo by zníti příjmení, Beiname, ale pro příklonu na sl. jmění nabylo onoho tvaru, který přijmění označuje za majetek člověka. Sl. pěstoun, pěstovati laik spojí se sl. pěst, což jest ovšem správné, ale pro utvoření významu jednostranné, ježto společný jich kořen jest pit o významu krmiti, tudy pěstoun = krmitel, lat. nutritor; odtud i pitomý = doma krmený, krotký. Podobný umělý podklad mají sl. jarmara a jarmark, první z lat. armarium, druhé z něm. Jahrmarkt. Celá řada slov takovýmto způsobem spjatých jest: legruta, legramá, legrace, legramace a legramanti; všecka zdají se pučeti z kořene legr, a kromě dvou posledních každé jest — jak se říká — z jiné vsi. Viz o nich ve stati o výrazech vojenských. Zjevu tomuto říká se adradikace.

* * *

[1]) Andressen, D. Volksetymologie, 178.

Hodlajíce nyní přistoupiti k podrobnému výčtu příklon našich na vybraných příkladech ukážeme, jak se prováděla a provádí etymologie prostonárodní v jazycích nám blízkých.[1])

Ze slovanských etymologií lidových jsou nám po ruce hojné polské,[2]) z nichž tuto některé vybíráme: Řeck.-lat. theriacum zní dryakiew, připodobněno jsouc slovům: konew, panew; bezmian, przezmian nebo przemian (viz naše přezmen) přijato do polštiny z tur.-tatar. batman, druh váhy. Okowitka jest vtipná spodobenina latinského výrazu aqua vitae. Také polština má hojnost výrazů složených, z ciziny vypůjčených, z nichž část se překládá, část zvukově přiklání (viz o tom nahoře), na př. bawełna, budulec (Bauholz), litkup, pióropósz (Federbusch) a j. Ve slovech strukczaszy a podczaszy je druhá část složeniny zcela tatáž, totiž czasza = číše, ale víme-li, že základem prvého slova je něm. Truchsasz, poznáme, že zde toto slovo zdařile připodobeno domácímu polskému. Trdlici na tření máku říká se na Ukraině makotra a Linde slovo to odvozuje od tření máku, než původ jest poněkud vzdálenější v řecko-latin. mactra o témž významu, μάσσω hnětu. Komora do stodoly přistavěná na plevy slove provincialně obzajdy, jako od ob a zajíti, zacházeti; za tím vězí něm. Abseite, utvořené pravděpodobně dle řeck. ἄψις (srv. naše zejda, zejdovati). Náš český rmen zní v polštině rumianek, jako by měl květ rumělný; v obou tají se lat. anthemis romana. Jistý druh kapusty na Litvě nazývá se zawojka, při čemž se rozhodně pomýšlí na zavíjení listí; správně jmenuje se kapusta savojská, protože ze Savojska byla přinešena. Čemu u nás říkáme libeček (viz níže ve stati o rostlinách), to polsky zní s podobnou příklonou lubystek, lubek, lubieszczyk a j. Krajina mezi Prutem a Dněstrem jmenuje se pol. Pokucie, malorus. Pokuťe, srv. Zákoutí; slovo toto se zbytečnou učeností vyloženo v ten smysl, že tam Římané „z pokuty“ posýlali vyhnance.

Z příklon ruských vyjímáme podle Karłowicze tyto: V Moskvě tak řečená „triumfalnyja vorota“ obyčejně se jmenují truchmalьnyja nebo krachmalьnyja vorota. Rok přestupný zove se latinsky annus bissextus, t. j. rok dvoušestý, a to proto, že v roce přestupném jsou dva dni 24. února, čili po římsku řečeno dva šesté dni před 1. březnem (calendae Marciae), odtud dies bissextus i annus bissextus; tento výraz ve formě bisextus nebo bisektos přešel do středověké řečtiny, Rusové pak přetvořili si jej ve „godъ visokostьnyj, visokosnyj nebo vysokosnyj.[3]) Zvláštního původu jest ruský výkřik ispolatь ve smyslu dobře, výborně, což není nic jiného, než řeck. εἰς πολλὰ ἔτη. Z řeck.

[1]) Literaturu nejnovější viz u O. Kellera, Lateinische Volksetymologie und Verwandtes, Leipzig, 1891. O lidové etymologii francouzské viz Mélusine, 1892, č. 1.

[2]) Karłowicz, Słoworod ludowy, Kraków 1878. — L. Malinowski v Pracech filologicznych, Warszawa, 1886.

[3]) Srv. též Matzenauer Cizí slova, 369.

χλῆρος pořízen ruský výraz krylosъ = chor, a odtud krylosaninъ, krylosanka = zpěvák, zpěvačka s příklonou na krylo = naše křídlo. Carskoje Selo, známý to císařský zámek pod Petrohradem, prvotně se jmenovalo Sarskoje Selo od finského slova Saari = zajíc, odkudž později pro příbuznost znění přijalo název nyní obecný.

Některé zdařilé příklony bulharské týkají se místních jmen řeckých, složených se slovem -polis, tak Adrianopolis, Kalipolis, Tripolis v bulharské obměně zní Drěnopolje, Kalipolje, Tripolje, z nichž slovo pole vyznívá; pouze Filipopolis spodobeno ve Plovdivo; název města Srědec z řeck. Serdica upomíná na sřed = střed, z řeck. Strymon upraveno zdařilé sl. Strumica. — — —

Přicházejíce k podrobnému vytčení prostonárodních etymologií českých, nalezneme na rozhraní mezi těmito a shora vylíčenými výplody bakalářské učenosti hojnou skupinu pořekadel a výrazů jim příbuzných, které podobně jako pravé příklony nesou na sobě ráz přirozenosti, nehledanosti a neumělkovanosti, ale tím od nich se liší, že jsou utvořeny svědomě a za jistým průhledným účelem. Zakládajíce se nejvíce na homonymii, dodávají obratům takto utvořeným smyslu nového, vypůjčeného od slova zvukem příbuzného, a nezřídka překvapují svým humorem a vtipem; některé z nich vyrostly na půdě historické a mají tedy cenu i pro dějiny vzdělanosti. Některé z těchto vazeb proklestily si cestu do řeči spisovné, ale většina z nich bují pouze v mluvě lidové, kořeníc jeho hovor a dodávajíc mu svěžesti i vtipnosti, jako pořekadla vůbec.

Rozdíl tento ovšem znamená tak mnoho a tak málo, jako rozdíl mezi těmi příklonami lidovými, které jsou přijaty do řeči spisovné, a těmi, které vskutku pouze mezi lidem živoří: ony zajisté staly se majetkem literárním z příčin, které snadno poznati, a obohatily poklad jazykový; tyto nedostaly se tam pouze proto, že jsouce větším dílem útvary doby novější v řeči spisovné konservativní nenašly půdy.

Sem patří Rubešův výklad slov sládek, protože nám život „sladí“, a pan starý, že se o nás „stará“. U Blahoslava zachoval se žertovný překlad výrazu „Canonici regulares de Monte Sina“, jenž zní: Kameníci řebenáři z Motěšína. S trpkou ironií vykládá se v Komenského Labyrinthu (16, 9) výraz „Práva a řízení zemská“ buď jako „Žravá hryzení zemská“ nebo „Dravá šizení zemská“. V knihovně štockholmské jest rukopis Husův, obsahující některé traktaty Wiklefovy z r. 1398 a v něm tento přípisek česky: „Ó, Wiklef, Wiklef, ne jednomu ty hlavu zvikleš“, v němž příklona slova Wiklef na české sloveso viklati jest patrna. Rčení „dostal na chrám Páně“, k němuž se místem dodává, „až se mu zákristie otřásala“, vyložiti jest z dějin kulturních; jak totiž Rybička vypravuje,[1]) deisté okolo r. 1780 v Chrudimště se vyskytnuvší, kteří tělo své „chrámem Páně“ nazývali, posléze

[1]) Památky arch. IX. 149 a Helfert z ČČM. 1877 a 1879.

po vyčerpání všech prostředků mírných i tělesnými tresty, zvláště bitím k odřeknutí se bludů byli donucováni, odkudž takové exekuci posměšně přezděno „naložiti na chrám Páně“. V nejstarším překladu bible shledáváme snahu original latinský vystihnouti co nejvěrněji, kterouž i v tom lze znamenati, že překladatelé slova latinská tlumočí výrazy i zvukem příbuznými: vetus zní vetchý, pessimus peský, validus valný, valde valně, vallis úval a j. Ze zařékací formule „přisahu (nověji přísahám) Bohu“ vzniklo nedorozuměním „přisámbůh“ a vykládáno bylo buď „sud· sám Bůh“ anebo „při (mě) sám Bůh (stůj)“, ač slovenská píseň dosud pěje, že „Janek prisám Bohu prisahal“.[1] Kdo si rád místo práce posedí, poválí, postojí, o tom se říká, že „dělá sedla, válce, stojánky“; kdo rád bere, co mu nepatří, počítán jest k starožitnému rodu Berků; žebráci posýlají se do Prosíka nebo do prosa, protože „prosí“ za almužnu; se stejným vtipným obratem se nakazuje: „lepší proso nežli bér“ = lépe prositi nežli bráti. „Houbové polévky“ jsou dobře známy manželům svárlivých žen, kterým se často dává jméno Háta, proto že se rády hádají, ač řecké Agatha znamená dobrou; a jakou to latinu čtou svým mužům, o tom poučuje sloveso láti. Komu se stala křivda, těší se, že „Pánbůh peče oplatky“, totiž že to pachateli oplatí; „těšínská“ jablka, o nichž píše šlechetná pani Zuzana Černínová r. 1649: „Já jsem mnoho jak živa těšínských jablek snědla, než jsou velmi přesedavá,“[2] tak jako lacinou „útěchu“ lze nejen v Těšíně, než i jinde lacino dostati. Na lenochy chodí zvláštní nemoc „lenora“, které sv. Eleonora zcela nevinně dala jméno; pro „sklepnutí“ chodí se „na sklípek“, „škrob“ bez míry vše „seškrabuje“ nebo vším „skrbí“; „křeček“ nebo „skřeček“ dává se malému „skrčenému“ panáčku, jenž se rád staví na zadní; kdo mnoho „povídá“, dělá „povidla“; „okouny loví“ nebo „okouní“, kdo má všude oko, a „lelkuje“, kdo ke všemu říká hlele; kdo na nohu napadá, má dobré „nápady“. Odcházejícímu dává se napomenutí, aby si vzal s sebou vratidlo nebo pamatoval na Vracov, aby sobě „kozích vratec zanechal“.[3]

Lidový vtip posýlá do Drážďan pro ženichy, kteří pouze „dráždí“, ale do Berouna pro ty, kteří také „berou“; ztratilo-li děvče věneček, poukazují je do Kojetína; kdo ve hře se „stropí“ nebo „je pryč“, o tom se u nás říká, že je „v Prčicích“, na Moravě též „v laprdóně“. Sprostáky lid posýlá do Prostějova, bojácné do Bojanova, chrapouny do Chropině učit se moresům, nimry do Jimramova, zlé ženy do Kyjova nebo do Buchlova nebo též do Modřic; podobně se o jízlivém jazýčku povídá, že dovede do Kyjova, ale také na kyj. Zdá-li se nám, že Blažej, Blažek znamená muže blaženého, naši předkové jinou etymologii si oblíbili, říkajíce o bláznu, že je Blažkovi dlužen za čepici; u Němců zase

[1] Gebauer v Listech filol. 1883, str. 127.
[2] Vyd. Dvorský, str. 177.
[3] Manual radní v museu Jindř. Hradce, z r. 1615.

jméno Skt. Blasius na sloveso blasen upomíná, odkudž světec ten stal se patronem ponocných, totiž troubících.[1]) Kdo „třeští“, koupil prý si „lán v Třešti“ anebo má „tříšku“ za uchem. Koho hlad moří, vtipkuje, že má „hladkou“ nebo že ho pan Hladký upomíná. Vychrtlého hrdopyška nazývají panem Suchánkem z Chudobic; do Vomizína se dostal, kdo přišel na mizinu; o paní Nouzi se praví, že ráda zajíždí do Svárova, a o tom, kdo má více dluhů nežli čeho jiného, že pojede do Drbálovic. Na nezbedné děti přichází pan „Březovec“; vyvedou-li něco menšího, vezmou je rodiče na „káry“ = pokárají je; hůře je tomu, komu zvoní na „páteře“ (páteř = otčenáš a hřbet).[2]) K tomu „flakturovému písmu“, kterým se píše po zádech, neběře se péro, než hůl. Ze světců Míchala a Jana Křtitele učinil lid patrony hostinských-bryndalů, podezíraje je, že „míchají“ a „křtí“ nápoje. Kdo si toho červeného tolik přihnul, až se „opil“, má „opici“, kterýž význam si od nás Němci vypůjčili; za to německého původu je frase často slýchaná „pije jako štětkář“ = trinken wie ein Bürstenbinder; Andresen[3]) se domnívá, že základem tohoto rčení jest sloveso bürsten o významu hodně píti, s čímž bychom snad mohli srovnati naše vulgární „něco spucovati“ = sníst. Jiný význam pro týž stav je „býti na maděru“, kterému ihned porozumíme, víme-li, že „maděra“ lidu mezi jiným znamená uherského vepře; snáze si lze vyložiti „je na motyku“ nebo „na matenici“, totiž naložil si tolik, až se motá; výraz „pije jako korhel“ připomíná korbel pilně kolující, ač možno, že ve sl. korhel něco jiného vězí. Z německého pozdravu willkommen nebo schön willkommen s humorem utvořeno u nás „šelmakum“, u Chorvátů „bilikum“, o kterémž Čech ve svém Výletu do Chorvátska rozmarně vypravuje.[4]) Výraz „pije do důchodu“ povstal, tuším, z podobně znějícího a zcela srozumitelného „pije jako duha“, protože v panském důchodě na pití bylo dost peněz. „Míti na někoho s kopce“ = nevražiti, zhusta se rozumí jako „míti skopce“, při čemž se pomýšlí na trkání; podobný homonym vyskytá se ve vazbě „praštiti někým o zem“ a „vozem“. Narazil si nácka říká se o tom, kdo se hodně nacpal. Smutná je cesta do Hlínska nebo do Písku, totiž do hrobu; kdo se „zapeřil“ nebo „zapejřil“, patří do Pelhřimova nebo, jak lid mluví, do „Pejřimova“; na Vzichově leží věc, kterou lze snadno „vzíti“;

[1]) Blahoslav, Mluv. 298. Andresen, D. VE. 64.

[2]) Starobylý výraz „dáti někomu pardus“ Jungmann odvozuje ode jména známého husitského hejtmana; ale týž J. za prvý význam pardusu uvádí „plagas in natibus“, z čehož lze souditi, že ve slově zdánlivě latinském nevězí nic jiného než eufemisticky proměněný název té části těla, která při tom úkonu nejvíce trpí. Podobný eufemismus tají se ve rčení „zedrati kapsu“ stuprare mulierem, kde „kapsa“ stojí místo staročeského nyní již vymizelého slova, o němž viz Brandlův Glosář str. 90.

[3]) D. VE. 142.

[4]) Jiný výklad v Matzenauerových C. s. 111.

která žena muži „pryč“ utekla, o té na Jílemnicku říkají, že je na Pryči. S Mojžíšem nebo dle vyslovení lidu „s Móžišem“ drží, kdo dělá, co může; kdo si pokorně vede, chodí prý s Kornelem: lepší Tomáš nežli Adam, praví jedno přísloví, t. j. lépe míti nežli dáti; a podobný humoristický egoismus značí se ve druhém: „napřed Sobkovi, potom Tobkovi,“ t. j. napřed sobě, potom tobě.

Přísloví „jaká příze, takové plátno“ utvořeno s příklonou slova plátno na plat, a podobně: „Bycha, bys se běžením přetrhl, neuhoníš“ příklonou slova bych na běh. Ruská pranostyka dí, že po svatém Tichonu ptactvo utichne. Překážející očmuchálek odhání se slovy: „Vari do Cách“ = cachej. Výraz „natahovati moldánky“ = dáti se do pláče, charakterisuje národ hudební, který i plakati dovede do „mol“. Který selský synek na tatínkově sýpce si udělá „schoře“ nebo-li „tchoře“, t. j. vezme obilí, aby je zpeněžil a prohýřil, myslí při tom jednak na tchoře, jelikož zvíře do selských dvorů na lup chodící, jednak na to, že „obilí shoří“, t. j. se ztratí. Ve vazbě „příležitost propásti“ = pronedbati, zapomínáme, že propásti je tolik co propadnouti (srv. prop. hrdlo, statek, nápast = Heimfall) a béřeme je ve smyslu lat. pascere; podobně při kartách slyšeti „pasu“, kteréž utvořeno od cizího „pas“ = dále. „Dáti někomu kvinde“ souvisí asi se slovem „kvit“, toto pak jest zčeštěné quieti = klidní, odkudž střlat. quietantia, vlastně upokojení, z toho kvitance. Komické etymologie jsou, odvozuje-li se „piarista“ od „pití“, „vlastenec“ od dlouhých vlasů, které druhdy patřily k úplnému obrazu národního horlitele, anebo když voják-truhlář místo „obršt nás formíroval“ s bezděčnou vzpomínkou na své řemeslo říkal „fornírovat“, tak jako holič místo cizopanského „forcirovat“ užíval „fousírovat.“ V symbolu apoštolském Pontský Pilát často rozumy dětské mate, které mu přezdívají brzy „panský“, brzy „konský“. Místo „vydati v nebezpečí“ říká se „dáti v šanc“, něm. in die Schanze schlagen, při čemž, zvláště je-li to život, jenž se v šanc dává, pomýšlí se na nebezpečný útok na nepřátelskou hradbu; avšak šance jest homonym, znamenajíc dvě věci mezi sebou zcela rozdílné, totiž šance z franc. chance, střlat. cadentia vrh, odvážný kus, a šance = násep z vlask. scanzia Čirý germanismus jest „žíti na velké noze“, kteréhož kdo užívají, pomýšlejí na dlouhé špičaté škorně středověké; než něm. fusz má zde význam teprve v XVII. věku se vyskytující „základ, míra, způsob“. „Dělati bandurskou“ upomínajíc zněním na Bandury = Branibory (srv. bandor), správně potáhneme k pověstným „pandurům“ barona Trencka † 1789. Z vlaského pojmenování not la re fa re nebo la mi fa re vzniklo naše larifari; název komedie „chňaplapšňůra“ šťastně napodobuje něm. Schnippschnappschnurr, což označuje hru v karty.[1])

[1]) Andressen, D. VE. 185. — Časopis Humoristické Listy přinesl r. 1871 celý slovníček takových na homonymech se zakládajících překladů z něm-

Jména podstatná.

Přicházejíce k podrobnému výčtu příklon pustíme se zřetele rozdíl zpředu učiněný, totiž příklon smyslových a zvukových, a to proto, že by velké množství případů sem spadajících veškeru přehlednost učinilo nemožnou, dále že hranice mezi oběma třídami příklon není vždy určitě vymezena a nezřídka subjektivnímu citu ponecháno býti musí, zdali tvar sem spadající pojímá za příklonu smyslovou nebo zvukovou. Že na př. velbloud, profous, žalář, půlzlatník jsou assimilace smyslové, jest právě tak zřejmo, jako že šatlava, rek, polej, biskup jsou zvukově připodobeny; ale co říci o tvarech, jako: minoletý, dryák, bitmovati, legruta, legrace, nebozez, polejvané, balšán (nadávka) a přemnohých jiných? Jsou zajisté i v prostém lidu, o který nám zde jde, třídy vzdělanosti i obraznosti nestejné, z nichž jedni smyslu nějakého se dobádají, kde ho druzí nenacházejí. Z těchto tedy příčin v následující části naší práce rozdělíme si všechny zjevy sem spadající dle obsahu jejich pojmového.

Jak uvidíme, jsou to ponejvíce substantiva, a to konkretná, o jichž přeměnu se lidová etymologie se zálibou pokoušela, což snadno po-

---

činy do češtiny, které tehdy velikou veselost po vlastech vzbuzovaly; vyjímáme z nich ty, které se nám zdají nejvtipnější: Ansprache oslovina (osloviti a osel), Abwaschung omyl (mýliti — mýti), Beraubung obratnost, Backenstreich přeslice (přes — líce), Contrebande paštika (pašovati), Dieb beroun, Deckungsmittel krejcar (kryti), Dampfbad paráda (pára), Dorfruhe vesmír, Ewigkeit pořádnost (pořád), Einsiedler samec, Fledermaus myšpule (= půl myši), Führerin vodnice, Gefrierpunkt mrzák, Geliebter milion, Imperativ musejník (museti), Irrlicht matka nebo Matěj (matu), Kurschneider kořala (kořiti se), Moralist mravenec. Nährvater krmník, Ohrring doucha (do ucha), Prügelbank Sázava, Pfahlbauer kulich, Rauchfass kuřátko, Spender dareba (dar), Traumbuch senník, Uebelthäter zelník (zlo), Umkehr rubáš, Verehrung klanice, Wäscherin pračka, Weltdame světnice, Zustimmung baba (interjekce ba — ba), Zweifel jelito (je-li to?), Zwischenakt mezek.

chopiti a vyložiti ze snahy po žádoucím znázornění pojmu, kterého prostonárodní pojímání především vyhledává a jímž se dává vésti; neumíme si pomysliti, že by lid stejnou měrou a zálibou chtěl se zanášeti pojmy abstraktnými, vlastnostmi, stavy a jinými věcmi smysly jeho přesahujícími. Na prvé místo postavíme jména vlastní.

I. Vlastní jména osobní.

Výklad slovanských vlastních jmen osobních i místních jest rovně zajímavý, jako obtížný; pro poslední tuto vlastnost tuším teprve jeden jazykozpytec slovanský odvážil se na kluzkou tuto dráhu. Z výčtu jmen osobních, jak nám jej Miklosich podává,[1]) znamenáme bohatost i rozmanitost jazyků slovanských, které se i v této příčině úplně vyrovnaly jazyku řeckému a německému. My ovšem jen potud k nim pozornost svou obrátíme, pokud se s účelem této knížky snáší.

Vlastních jmen slovanských užíváno výhradně jen za doby pohanské; když náboženství křesťanské se svými řády upevnilo se u národů slovanských, tu i z počátku pomalu, ale čím dále tím rychleji starobylá tato jména, jména pohanská, ustupovala jménům světců, jejichž úctu nová víra rozšiřovala; a spolu čím dále tím více původ jejich se zatemňoval, až u mnohých prvotný smysl úplně se ztratil. Během 17. a 18. století živel staročeský na tomto poli s malými výjimkami úplně vyhynul, popustiv místo živlu křesťanskému. Teprve doba vzkříšení našeho vzkřísila i touhu po oněch jménech, jimiž šťastnější předkové bývali pojmenováni, i znám jest způsob prvních vlastenců našich přidávati ke jménu svému křestnému takové jméno staročeské nebo aspoň dle staročeského způsobu tvořené; toť doba Jaroslavů, Jaromírů, Liboslavů, Miloslavů, Krasoslavů, Boleslavů, Věnceslavů, Bolemírů, Zdiradů, Sudimírů, Sudipravů, Dobromil atd. atd. Za našich dob vlastenecká uvědomělost v tom se jeví, že dosti značná část těchto staročeských jmen opět nabyla — ať tak dím — práva občanského a zdobí nyní valnou část mladé Čechie. Při tomto znovukřísení jmen staročeských, resp. staroslovanských, udála se ta nehoda, že přemnohým jménům neporozuměno a vykládáno je dle pravidel oné bakalářské etymologie, která již shora byla vylíčena, totiž dle sluchu; tak básníci naši, kteří dali se nakaziti panujícím tehdy v letech 1830 světobolem, rádi se nazývali Boleslavy a Bolemíry; kteří v jaře vidí nejpoetičtější část roku, Jaroslavy atd.; Václavové přioděli se zvučněǰším Věnceslavem; Vratislavové chystali se nám „slávu vrátiti“ [2]) a t. p. Zatím význam

[1]) Fr. Miklosich, Slav. Personennamen, Wien, 1859, Slav. Ortsnamen aus Personennamen a Ortsnamen aus Appellativen, Wien, 1861.

[2]) Jakož již před 200 lety dobrý Balbín upřímně si vzdechl: „Sv. Václave, buď nám Vratislavem.“

těchto a těm podobných jmen, smíme-li věřiti učení Miklosichovu, je značně jiný; hlavně co se koncovky -slav týká, kterou on klade za rovnou koncovce -mír, rovněž tak četně a u týchž slov se vyskytající,[1]) Miklosich srovnává řecké -κλῆς, které rovně na půdě starořecké je rozšířeno, a přičítá těmto koncovkám význam „slovo, jméno“; dle toho výkladu „Váceslav“ a „Boleslav“ odpovídajíce řeckým jménům Polykles a Ameinokles, neznamenají ty, kteří „slaví věnce“ nebo „boly“, nýbrž toho, jenž má „větší jméno“ (totiž než otec), stslov. Vęšteslav, a jenž „od mocného otce“ má jméno; stsl. bolij = dobrý, mocný; Dobroslav, řecky Agathokles, jenž od dobrého má jméno; Vratislav, jenž od vyvrácení má jméno, asi řec. Lysikles; Břetislav, jenž od těžení má jméno, řec. Ktesikles; Jaroslav, jenž od prudkého má jméno, řec. Thrasykles; Unislav, jenž od lepšího (unъ = lepší) má jméno; Mojmír, jenž „ode mne“ má jméno; Soběslav, jenž od pomáhání (stslov. sobъ = pomoc) má jméno; Přibyslav, jenž od množení, Vojslav, jenž od vojny má jméno atd. Z toho výkladu plyne, že všecky tyto složeniny jsou přivlastňovací,[2]) jež přisvojují osobě nebo věci ve složenině neobsažené to, co znamenají substantiva z týchž částí složená, i lze je opisovati pomocí příčestí „mající“ atd., tedy na př. Vojslav = od vojska jméno mající. Neméně zajímava jsou jména složená z jiných živlů: Vojtěch jest ve vojsku útěchu mající, Kazimír neznamená kazisvěta, než toho, jenž od učení (srv. Kazi, učená sestra Libušina) má jméno; Soběbor, jenž v boji pomáhá; Bořivoj není rek, jenž „boří voj“, jak by se zdálo, ale přece něco podobného, totiž ten, jenž k boji (bor = válka, boj) má vojsko; podobně Dalibor, jenž u nás divným osudů řízením stal se patronem hudebníků, znamená toho, jenž v dáli bojuje nebo bojoval, srv. řec. Télemachos; Všebor jest se všemi boj mající; Spytihněv, kdo rychle se hněvá; Svatopluk, kdo má silný (svętъ = silný, srv. něm. heilig a heil) pluk; Bolehost, jenž má mocného hostě (srv. Boleslav); Hostivít, kdo z hostí má užitek, tedy ne ten, kdo hosti vítá; Svatovít, kdo velký užitek přináší; Zdeněk, zkrácené ze „Zdislav“, kdo od zakládání (místa) má jméno, Častolov, kdo od štěstí má lov, ne kdo často loví; Lutomír, kdo od lítého = silného má jméno; Luto-

[1]) S tímto míněním Fr. Miklosichovým nesrovnává se ruský učenec Vsevolod F. Miller (ČČM. 1874, str. 336 sll.) vykládaje sl. mír ve smyslu lat. pax, něm. Friede a spojuje je významem i zvukem se sanskr. mitra; tím by se smysl složenin těchto proměnil a znamenal by na př. Kazimír asi toho, jenž má mír od poučení, čili jenž nabyl míru poučením; Všemír, jenž se všemi má mír (opak Všebor); Bolemír, jenž od mocnějšího má mír; Vladimír, jenž v moci má mír; Jaromír, jenž má jarý, pevný mír atd. Německá jména na -mar od slovanských na -mír Miller odlučuje a pouze ta za stejnovýznamná pokládá, která jsou složena slovem frid, tudy prý Dařimír — Warfrid, Vladimír — Fridwald, Ljutomír — Grünfrid a p. „Waldemar“ je původem slovanské, totožné se slov. Vladimír; tak totiž prvý byl pokřtěn po pradědu svém Vladimíru Monomachu syn Kanuta a Jugibiargy (1131) a po něm jméno to v Dánsku zobecnělo.

[2]) Niederle, Mluv. řeč. 460, b.

mysl, kdo od lítého má mysl; Pakoslav, Pakomír (srv. Pakoměřice), kdo od mohutného (pakъ = silný) má jméno; Zbyslav, zkráceně Zbyněk, kdo od nějaké události (zby = státi se) má jméno; Chotěbor, kdo chce válec; Čáslav, kdo od naděje (ča i čak = nadíti se) má jméno; Třebomysl, kdo má čistou (třeb = vhodný, čistý) mysl; Ratmír, kdo od války (ratъ) jméno má; Ratibor, jenž ve válce boj hledá; skončíme tuto řadu se jménem nesloženým Kojatou, značícím muže „pokoje".

Zvláštního povšimnutí zasluhují taková jména složená, která prvý svůj člen zkrátila a tím původ celého slova k nepoznání zatemnila; tak slovo „Lubor" v prvé půli utratilo slabiku -to nebo -bi (srv. *Ζεῦξις* ze *Ζεύξιππος*), ježto znělo Lutobor nebo Lubibor, s čímž srovnej Lutomír, Lutomysl; jm. Lutobor žije dosud v názvu místním Lícebořice, ze staršího Lutobořice povstalém; podobně Kruvoj zkráceno ze Krutovoj, Slavoj ze Slavivoj (srv. Vojslav); Vlaslav ze Vlastislav a j; naopak u jiných druhá polovice složeniny zkrácením valně se přeměnila nebo dokonce zmizela, tak z Bohuslava vznikl Boh, Bohuše, Bohuš, Božek, Bušek; z Bořivoje Bořita, Boreš, Bořek; z Budislava Budiš, Budek, Buden, Bun, Buz; z Miroslava Míra, Mírek; z Přemysla Přemek, Přech; ze Stanislava Stach, Stašek, Stan, Staněk; z Václava Vach, Vacek, Vaněk, Věněk; z Velislava Velen, Velíš; ze Zdislava Zdeněk, Zden, Zdeňata atd.[1])

Všecka téměř zde uvedená staročeská jména, pokud se udržela, cítíme jako jména osobná rovnající se našim křestním; nenepatrná část však osobních jmen staročeských během času stala se příjměními, dávajíce svou formou mnohou příčinu k výkladům více méně vtipným: Chleborád, správně Chleborad vykládá se jakožto muž, jenž „rád chleba", kdežto kořen rad znamená robiti, dělati, tedy chleborad = pekař; srovnej jména místní na -rady; Černohouz vypadá jako složenina z českého adjektiva „černý" a německého substantiva „Haus" (srv. název místní Tschernhausen); než přihlédneme-li blíže, objevíme v zdánlivě něm. Haus domácí -ús = vous a Černohouz neznamená pak nic jiného, než černovousého muže; vůbec sl. -ús ve složeninách jmen osobních i odvozených od nich místních zhusta se vyskytá: Rambous, Rambousek znamená toho, jenž má urubané, t. j. ostříhané vousy, srv. jm. místné Robousy; povšimnutí hodna jest zachovaná ve sl. Rambous nosovka; Podě-ús, též Poděhus a s humorem Padous, jenž má dole vousy, tedy tolik co Poděbrad; Čert-ús, Čertous, což jest zdařilá obměna z „Trč-ous",[2]) t. j. ten, jehož vous v před trčí; poslední dva názvy osob jenom ve jménech místních jsou zachovány; sem patří také „Mokrovous, Odřivous, Tlustous, Holovous" (viz vlastní jména místní).

Osobní jména křesťanská zároveň s náboženstvím křesťanským valně se šířila, ale zdomácněvše přijala na sebe zcela ráz domácích

[1]) ČČM. 1860, str. 155 a 1889, str. 158 sll.
[2]) Sbor. histor. I. 3, 261.

lov osobních, to jest ne-li jinak, aspoň zvukem se počeštila.[1]) Tak z Bartoloměje vznikly tvary: Bareš, Bárta, Bartoš; z Benedikta Ben, Beneda, Beneš; z Blasia Blažej; z Erharda Heralt; z Fabiana Pabeň; z Havla Chval; z Joanna Jan, Jenec, Jeník, Ješek, Hájek, Hašek, Hanuš (něm. Hans); z Jindřicha Hynek, Hendrich, Henyk, Jindra; z Klementa Klíma, Klem, Klimeš; z Konrada — které slovo znamená muže „smělé rady", a není českým překladem řeckého slova Filippos = milovník koní — Kun. Kuneš, Kuník; z Martina Mach;[2]) z Ondřeje Oneš; z Petra Pech, Pešík, Pešek; z Eufemie Ofka; z Magdaleny Machna atd. Jméno světce Prokopa nebylo přetvořeno, protože zřejmě se neslo k sl. prokopati, kdežto jinak koncovka -op v -up se měnila, srv. Jakub, biskup. Blažej ovšem utvořeno vzhledem k adj. blažený, než etymologie vulgární spojovala též jméno „Blažka" s „bláznem", o čemž viz shora mezi „Pořekadly". Jména apoštolů slovanských Methodia a Kyrilla zní Strachota a Crha; prvé obsahuje v mylném překladu lat. metus strach; druhé jsouc deminutiv řeckého slova κύριος (pán) zavdalo prý příčinu, že na Moravě kněz oslovován bývá titulem „panáček" (?). Při jménu Jidáše Iškariotského lid pomýšlí na člověka „škaredého", Němci na zrzouna.[3]) „Jarolim" svým zněním upomíná na jaro, srv. Jaromír, jest to však smyslová příklona z řec. Hieronymos = Svatoslav. Zdena zvukem přikloněno k lat. Sidonia.

V závěrku zmíníme se ještě o některých názvech osobních, které nelze zařaditi do žádné z předchozích skupin. Báječný vladař krkonošský Krakonoš jest v lidu známější pod jménem Rybrcoul z něm. Rübezahl. Poláci německého jména prvou polovici prostě přeložili slovem „Rzepior";[4]) v druhé polovici německého slova ovšem nevězí Zahl počet, než méně známé Zagel ohon, tedy vlastně Rübezahl = „řepový ohon"; týž živel skrývá se i ve vlastních jménech Lämmerzahl, Hasenzahl, Mäuse- i Meisezahl, Voszahl, t. j. Fuchsschwanz.[5]) Staropohanská Mořena nabyla v novočeské příkloně formy „Mařena"; podobně ze jména bohyně Ježibaby, rus. Jagababa, stala se u nás nadávka „jedubaba", t. j. jedovatá baba. Jméno milenky Otakarovy Palcéřik (správně Palčeřík) zvukem upomíná na palec, pochodíc od sl. palcéř, t. j. účeska mužská, kterou ona paní nosila, něm. balz vlasy, odtud Balzer, naše Balcar, Barcal = Vlasák, balzieren kadeřiti, nevězí-li v tom zkrácené Baltazar. O sl. Markalous viz mezi appellativy s. v. martoloz. Čeští Ondřejcové poněmčili své jméno ve Wunderschütz, Čtvrtečkové ve Metzner (Metzen = čtvrtce). Původ jména hraběcí rodiny Desfours-ů vykládá si pověst lidová z výkřiku „jde fůra", který

[1]) ČČM. 1860. str. 155, a zvláště 1889. str. 164.
[2]) Brandl, Gloss., 139.
[3]) Andressen, DE. 59.
[4]) Karłowicz 9.
[5]) Andressen, DE. 131.

pronesl zbohatlý jejich předek.[1]) Arabské Maury „Mouřeníny“ lid si představuje černé jako „mour“. Z něm. Töpfer vzniklo u nás appellativum „toufar“, ale vlastní jméno „Tepera“, z lat. pistor = pekař „Pištora“, z lat. Laurinus „Rolinek“, též „Roulím“;[2]) z lat. Laurentius Vavřinec, „Vávra, Vavrda, Havrda“. Místo Napoleon slýchati též Neapolion s patrnou příklonou na město Neapol; zdánlivě staročeské jm. Hostpříd pochází z něm. Gottfried (Práce filolog. II. 273). Vlastní jména Forejt a Forejtek poukazují k něm. Vorreiter, podobně Rozporejtek k něm. Rossbereiter. Sl. Dvořák v Klatovště zní Zdvořák; nadávka „nezdvořák“ povstala ze sl. dvořák buď vsutím hlásky z, čímž vzniká oblíbená spřežka zd- (srv. nozdra, mázdra), buď vlivem adjektiva zdvořilý, nezdvořilý.

II. Vlastní jména místní.

Tato třída slov repraesentuje nejstarší tvary jazykové, pocházejíc jednak ze starobylých, nyní již vymizelých a neporozuměných appellativ, na př. střítež, benátka, pleso, blata, náklo, slatina a j., jednak z vlastních i obecných jmen osobních, která postupem času vyhynuvše nezřídka v lokalním názvu se uchovala, na př. Kojetín a Kojecko (toto v Boleslavsku) od Kojaty, Vsetín a Vsacko od Vsaty, Rataje, Kocerady atd. Dotčené okolnosti, k nimž lze též přičísti neobyčejné rychlé zapomínání osob a událostí historických, jsou také příčinami, že na tomto poli lidová i bakalářská slovotvorba se rozvila v míře nejhojnější. Nejstarší její doklady zachovaly se v kronice Kosmově a tak řečeného Dalemila, nejhojnější u Hájka; dle nich Praha se odvozuje od tesání „prahu“; Kouřim od „kouření dýmu“; Vltava jako by řekl Vhltava, ana „ku pití a hltání vody velmi jest schopna“; Říp od „zření“ dolů, pročež i Štelcar píše „Zřít“; hrad Klepý od „klepu nelepého“; Strahov od „stráže“; Stadice od státi v „uzdici“ (Stojieše jako jat v uzdici, proto tej vsi vzděchu Stadici); Přimda odtud, že „kněz hrad ten d a l pánu, jenž slul Přiema“; Postoloprty (Apostolorum porta, v Deskách též Kostoloprty) od „prtání postolů“, t. j. šití lýčených škorní; Plzeň od množství „plžů“; Jihlava od množství ježů, jimž prý tehdy říkáno „jehláci“; Oustí čili prý Houští, protože „v houští“ bylo založeno; Domažlice odtud prý slovou, „aby Němci doma zlí byli“; Peruc odtud, že kníže Oldřich našel tam Boženu „perúci“; Bydžov prý nazván od zakladatele Byda, dle jiné pověsti od lesa, v němž byl „byt sov“ atd. Též Stránský ve knize Respublica bojema hojnost takových jednak smělých, jednak naivních výkladů zachoval; vedle

[1]) Památky 1857, str. 256.
[2]) ČČM. 1863, 344.

něho Budějovice pochodí od sl. buditi, nebo též a parturientis cuiusdam feminae principis clamoribus „bude jich více“ i. e. dětí; Domažlice od sl. doma zlice = zlé ženy, nebo maže líce, nebo doma želíce; Slezsko od Slezů, Slezanů, což prý znamená lidi, kteří se slezli; Krumlov značí místo, kde se „kry melou“; Prachatice místo, kde dříví „práchnivělo“; Litoměřice nejspíše pojmenovány dle výkřiku mlynářova, jemuž do vody spadla měřice: „lito mi měřice“; podobně Litomyšl dle výkřiku „lito mi šle“; Ohře pochází od „ohřáti“; Žatec od „záteče“ čili zátoky; Velvary dokonce z maďarského bel-var žitné město a j. O takových etymologiích moravských zmiňuje se V. Brandl; [1]) tam Třebíč odvozuje se od slova „tře bič,“ Kolín od „kolů“, Závěšice u Štramberka (správně patronymicum od jména muže Záviše) odtud prý slovou, že stany Mongolů rozvodněným potokem stržené ve křoví se zavěsily; Postřelimov, že poddaní vzbouřivše se pána svého „postřelili“. Bolehošť u hradeckého dějepisce Švendy proměněna v Bělohoušť, k čemuž snad ponukla jej ta okolnost, že osada tato v lesích se ukrývá; též Živhošť zní v ústech lidu Živhoušť, ač obě osady jména svá obdržely od mužů Bolehosta a Živhosta, srv. shora jména osobní. Uherské město Vácov nazývá Václav Vratislav z Mitrovic s vlasteneckou upomínkou „Tovačov“.

Již v úvodě bylo šíře vyloženo, že si živá fantasie lidu názvy místné ráda oživuje a vysvětluje pověstmi více méně důmyslnými a starými. O vzniku a pojmenování měst Kouřimě a Dymokur vypravuje pověst národní, že za doby dávné dva bratří rozcházejíce se umluvili se, že na místě, které se jim bude zdáti pro obývání vhodným, zanítí oheň; prvý zapálil hromadu dřev, jichž kouř dal jméno osadě Kouřimi; druhý nemaje po ruce dříví zažehl hromadu k ů r y stromové, ze které vystupoval d ý m, odtud osada nazvána Dymokury. Starobylá osada Viskeř mezi Turnovem a Kostí, rozkládající se pod kopcem stejného jména, od něhož nepochybně obdržela své jméno (podobně u Mnichova Hradiště „Mužský“ kopec a osada pod ním), dle vypravování lidu založena jest za těchto okolností: Za onoho času, kdy krajina tato ještě všecka porostlá byla lesem, obléhán byl pán Turnovský od nepřítele, i nemoha žádného ze svých mužů postrádati poslal dceru k pánu Kosteckému s prosbou o pomoc; ale dívka v úzkosti své odchýlila se od stezky a snad by byla nadobro zabloudila, kdyby ji nebyl v čas varoval tajemný hlas volaje: „Viz keř, dcero má, a doufej v Boha;“ byvši jím upozorněna na keř cestu označující, šťastně se dostala na Kost, a pořídivši tam otce vyprostila, načež u onoho zázračného keře založena osada a nazvána dle toho zvolání „Viskeř“. [2]) Hrad Boskovice na Moravě dle národního podání dostal své jméno odtud, že

[1]) Obzor 1886, str. 132, Rozpravy o jménech topických.

[2]) Původ jména toho dosud nevyložený vykládal Ant. Marek, jenž v nedaleké Libuni dlouhá léta farářoval, z „Jiskeř“ = Jiskrova osada, jako Bělč, Choteč ode jmen mužů Bělka a Chotka.

zakladatel jeho Velen chodě při stavbě jeho bos nohu o kámen si poranil a za tou příčinou se zařekl, že nebude choditi „bosko více“. A o českém Bozkově, jenž jako Boskovice pojmenován jest dle jména muže Bozka, totiž Bohuslava, vypravuje lid, že tam nalezen „božský kov“, totiž divotvorný obraz panny Marie a že odtud místo nazváno Boskovem. Nedaleko Dobrušky leží vesnice Pulice a Pohoř; kdysi prý tvořily osadu jednu, která slula Líce; když pak požár strávil „půl“ této velké vsi, přezděno prý zbývající polovici „Pulice“, jako by řekl „Půl Líce“, a části shořelé „Pohoř“; tak pověst lidu, ač není mnoho k tomu rozvažování třeba, abychom poznali, že Pulice, správně Police není nic jiného, než zdrobnělé pole, srv. Police a Polička, a Pohoř že znamená osadu „po hoře“ se táhnoucí. Jméno Kutné Hory Kořínek, kronikář tamější, ve svých Pamětech vykládá dle národní pověsti odtud, že mnich kláštera sedleckého cestou usnuv spatřil, kterak vedle něho vyrůstaly tři pruty stříbrné, které on, aby si místo zapamatoval, přikryl „kutnou“, čili kápí mnišskou; též jméno blízké osady Kuklíka odvádí se od mnišské kukly, anoť se v něm skrývá německé Gut Glück, jako ve sl. Kutný něm. kutten = rýpati, hrabati. O založení kláštera sedleckého koluje podání, že prý tudy jednou jel biskup, jenž ulehnuv k odpočinku hlavu si podložil „sedlem“, ve snu zjevil se mu anděl a velel mu, aby na tom místě vzdělal chrám a klášter, jemuž dle onoho sedla dostalo se jména Sedlec. Smíchov dle Hájka založen na místě, kde se zlí duchové „smáli“ oběšenému Rohovici; dle Svátka [1]) však Smíchov slul prve Smikov dle majetníka svého Jana Smikovského a pověst utvořena teprve dle jména lidovou etymologií upraveného. Osada Mikulovice na kopci blíže Chrudimě ležící zřejmě ukazuje ke jménu muže Mikuly, ale místní pověst tvrdí, že prvotný její název byl Mikolovice, a vypravuje o tom toto: Dva bratří vešli v sázku, čí kolo s kopce spuštěné dále se dokutálí, a tu ten, jehož kolo dále se kulilo, vzkřikl: „Mý kolo více“, t. j. se kulilo. Jiná pověst název osady Druhynice, vulgo Druhanice odvozuje odtud, že ze dvou dcer jedna po matce dostala vše, „druhá nic“. Název osady Těmice, utvořený ode jména muže Těmy, v ústech lidu pozměněn v Těmnice a vykládá se takto: Když Pánbůh jednotlivým krajinám rozdílel dary, zanevřel na tuto a osadníky její odbyl slovy: „Těm nic.“ Osady v Táborsku Vlasenice, Jistebnice a Nadějkov dle pověsti místní nabyly svých názvisek odtud, že tam jednou hledali kov; kopajíce na prvém místě nenašli „vlastně nic“ (odtud Vlasenice), i na druhém nebylo „ještě nic“ (Jistebnice) a teprve na třetím místě nabyli „naděje na kov“ (odtud Nadějkov). Když r. 1422 císař Zikmund od Jihlavě k Něm. Brodu a odtud k Čáslavi proti Žižkovi táhl, v končině u Seče prý strhla se lítá půtka mezi uherským vojskem Zikmundovým a Žižkovými Husity. V seči té prosekali se zaskočení Husité a ustoupili

[1]) Zlatá Praha 1885, 170.

do nedaleké zálohy; ale nepřátelé nedali pokoje. Tu si Husité věc přemyslili, prosekali se zástupy jejich po druhé, ale málo ztratili lidu: zvítězili a zahnali Maďary, kteří ze strachu velikého a bázně modlili se za záchranu. Na místech, kde tyto události se sběhly, osady vzniklé pojmenovány: Seč, Proseč, Prosíčka, Oustupek, Přemyslov, Bojanov a Modletín.[1]) O Pohěrce lid nezle rozumuje, že se tam druhdy říkalo „na políčkách", protože tam bylo „pole" po málu, a podobně sl. Landškroun si vysvětluje tím, že i tam byly „lány skrovny". V jedné z moravských národních pověstí vydaných od Kuldy jest hlavním hrdinou panic, jenž se odvážil na dalekou pout „k sv. Jakubu do Kostela"; míněno-li tím proslulé poutnické místo španělské Sv. Jakub z Compostelly, kamž před staletími i od nás pouti se konaly — a není příčiny o tom pochybovati — vidíme v tomto příkladě, jak pevně se upomínky na historické události do nitra lidu vrývají. Podobná překvapující reminiscence historická v Čechách pojí se na krajinu světelskou pod Ještědem: terra Zágost,[2]) t. j. Zálesí nazývána v listinách 13. století krajina žitavská, která tenkráte k Čechám připadla; jméno to až podnes zachováno v názvisku polí, která se táhnou od Světlé směrem k Žitavě a slovou nyní Zákost nebo Zákostí, poněvadž prý leží „za kostelem", též Zákost s novou průhlednou příklonou.

Humoristický jest výklad názvův osad Lžovic, protože prý se tam „lže více" než jinde, a Záboře, kde prý kdysi farář až po kolena do bláta se „zabořil"; vážněji objasňuje si lid jméno osady Závrší u Chocně, kterou prý museli opustiti čeští bratří pro víru „zavržení".[3]) Blíž osady Stakor u Mladé Boleslavě leží druhá menší, Stakorce, totiž malé Stakory, srv. Plzenec a Plzeň a j.: podle tohoto druhého jména odvozuje se název obou dvou osad od „sta korců"; správněji bude hledati původ ve jménu muže Stakora, kteréž Palacký uvádí v seznamu jmen staročeských,[4]) anebo ve staroslovanském slově štakor = krysa; nebyl by to případ osamělý, že by osada nebo lépe osadníci dostali — snad přezdívkou — jméno zvířete, mámeť místa o názvu: Pták, Ptice, Skřivany, Vězníky (vězník = domácí pes), Kobyly (u Českého Dubu, obyčejně psáno Kobylí, ale deklinováno do Kobyl, v Kobylech) a j.

Národní etymologie odvádí název města Vsetína odtud, že tam „vše otýněno" bylo, než shora již řečeno, že název Vsetín utvořen dle jména muže Vsaty, odkudž i jméno krajiny Vsacko, rovněž jako Miletín od Miloty, Hodětín (nyní Hoděčín) od Hodaty, Nětín nebo Mětín místo prvotního Vznětína od Vznaty, Vacetín (nyní též Dvacetín) od Vacaty a p.[5]) Jméno osady Pouchov vykládá se obecně odtud, že se tam z Hradce Král. pochovává; sl. Tuněchody obsahuje výstrahu: „Tu nechoď"!

---

[1]) Jan Šafránek v Naší Mládeži 1890, str. 55.
[2]) ČČM. 1859 str. 184.
[3]) Sobotka, Kratochv. historie 70, 135.
[4]) ČČM. 1835,
[5]) Brandl v Obzoru 1886, str. 132.

Městečko Hrochův Týnec známo nyní pod jménem Hrachová Týnice. Známá zříceniua Střekov u Ústí n. L. zove se vůbec Skřekov. Některé názvy místní pozbyly své tvářnosti předsutím hlásky: shora uvedeno Dvacetín místo Vacetín, jako by pochodilo od čísla dvaceti; Dnespeky zdánlivě složeno ze dnes a peku, místo staršího Nespeky; Dřevnice jako od dřeva ze staršího Řevnice; Dnebohy ze staršího Nebohy, t. j. osada chuďasů, kdežto lid o tom vypravuje povídačku, že vozka v noci tudy jeda nemohl z místa a zavzdychl si: „Kéž by to aspoň bylo ve dne, Bože!“ Hertyň vedle Hertina ze staršího Rtyně, t. j. konec hory; [1]) Třeboň zní v nářečí doudlebském Střevoň; z Odolenovic, utvořených dle jména muže Odolena, povstalo sl. Vodalnovice, odkudž vyznívá sl. voda, z Ivanovic Vejvanovice, ze Třebše a Třebechovic Střebeš a Střebechovice, Arklebice (od Arkleba) sešereděny ve Jejkrabice a Vorklebice.

U jiných slov topických naopak znamenati jest odsunvku na začátku slova: vedle shora zmíněného sl. Nětín místo Vznětín jmenovati sluší: Netluky nebo Mětluky z někdejšího Pnětluky, Rostoklaty z prvotního Chroustoklaty; Stihnov, dvůr u Smidar, dříve Mstihněv; Netěš ze staršího Mnetěš, Lastiboř dříve Vlastiboř, Šeborov dříve Všeborov, Rapice dříve Vrapice, Rožďalovice dříve Drožďalovice; [2]) sem též náleží Šopka, povstalo-li ze staršího sl. Pšovka.

Velmi hojných změn a tím nového, často překvapujícího výkladu docházejí názvy místné vysouváním slabik a hlásek ve slovostředí nebo též záměnou hlásek: Hlubočepy dříve se nazývaly Hlubočerpy, což poskytuje i výkladu rozumnějšího; Bučovice a Bučoves upomínajíce na sloveso bučeti správně sluly Budišovice a Budiševes, t. j. potomci a ves muže Budiše; Nudvovice správně Nudvojovice, Litostrov z plnějšího Litostrojov, Podňousice zkráceno z Podhněvosice, Kocňovice z Kocněvice; Jezbořice nebo Jestbořice, na Moravě Šitbořice, původně se jmenovaly Ješutbořice, t. j. osada nazvaná dle Ješutbora, což znamená muže, jenž marně bojuje; Daněves slula původně Damianěves, Jeněves dříve Jeviněves, Stelčoves dříve Stehelčeves, t. j. ves Damianova, Jevinova, Stehlíkova; nejdůkladnější snad zkráceninu lze znamenati ve sl. Nusle, jehož nejstarší tvar zní Neosvětely. Cuclava správně Sudislav, Žizenkov a Žizenkovice zkráceno v Žinkov a Žinkovice, Čelejovice v Čalovice, Radešov v Račov, Zvokotoky ve Zvotoky, Živohybice v Žihobce, Soběboř ve Souboř. [3])

Slovo Nelahozeves, t. j. ves Nelahodova, zní ve formě zkomolené Nalezoves, jako by v něm vězelo sloveso nalézti; hora Sviník v národní pověsti spojena jest se „sviní“, kdežto četné Svídnice poukazují na „svídu“, tedy správně Svídník, jako Bezník, Vřesník a j. Osada

[1]) Herm. Jireček v Památk., III. 228.
[2]) Brandl u. m. u.
[3]) Fr. A. Slavík v ČČM. 1889 str. 162 násl.

Hněvčeves, t. j. ves Hněvkova, vyskytuje se mezi lidem ve formě Němčoves i Němčousy, jako by název ten příbuzný byl slovu Němec a složeninám na -ousy, o nichž níže; Mezilesice u Chrudimě vůbec nazývají se Medlešice; ze Soběslavic u Turnova vznikl novotvar Sebeslavice; někdejší v národní pověsti zachovaný název osady Žitomíř skomolen v obecné mluvě ve Štomíř (srv. *neštovice* ze *nežitovice*) a Štolmíř;[1]) z nevysvětleného slova Otryby utvořeno malou změnou Votruby: jméno starobylé osady Prosek, utvořené z pro- a sekati, změněno nyní ve Prosík, ve kterémž prostonárodní slovotvorba vidí sl. proso nebo prositi; týž kmen vyskytá se ve zdrobnělině Rosička, správně Rozsečka, t. j. malá Rozseč, a ve sl. Prosička od sl. Proseč. Muncifaj ve svém zakuklení skrývá latinské Mons fagi, hora buková. Bakov, který nejnověji poněmčen byl v Bakoven i Backofen a vyhlášen za místo původně německé, slul prvotně Babkov, v němž asi nikdo nebude hledati cizího původu. Ve sl. Křivoklát nebo Křivoklad zřejma jest příklona na „křivý“ a „klátím“ nebo „kladu“, po níž ve starší formě Krvoplat není stopy. Ze sl. Beřkovice ozývá se sloveso bráti — ber, kdežto starší pojmenování Běškovice nás poučuje, že to osada založená a nazvaná dle rytíře Běška; podobně Myškovice nedostaly svého názvu od „myši“, než od zakladatele Myslíka, tedy správně Myslkovice; téhož původu jest sl. Myštěves, správně Myslčeves. Ve sl. Žernoseky, které značí místo, kde „žernovy sekáno“, tedy lom mlýnských kamenů, prvá část přikloněna na adj. černý, odtud Černoseky; podobně starý název místní Notoly s příklonou na sloveso motati změněn v Motoly. Dvory někdy Šestenské u Králové Hradce při stavbě pevnosti jsou zrušeny, ale jméno jejich zachovalo se v názvu osady Šosteny, v němž viděti neodůvodněnou příklonu na „šos“. Městečko Borohrádek, dříve Borhrádek,[2]) ovroubeno jsouc dosud lesem „borovým“, v tamějším okolí obecně se zove Bolehrádek, snad s příklonou na Boleslav, Bolehošť. Ves Třeboratice u Čakovic, dříve Třeboradice od jména muže Třeborad, vůbec sluje Převoratice, což vhodný název místa úrodného, jehož půda se „přeorává“. Ve slovech Kroměříž, Vrtěříž a Mečeříž (u Benátek) nastalo přesmyknutí posledních dvou souhlásek, jsouc odvozena ode jmen mužů Kroměžíra, Vrtěžíra a Mečežíra. Důkladné změny smyslové doznalo jméno osady Hněvošice ve Slezsku, která nyní s příklonou na sl. nebožtík se jmenuje Nebožtice; podobně ze sl. Jetřichovice s příklonou na vítr vzniklo sl. Větřichovice a Větřkovice.[3]) Jiné toho druhu změny znamenati jest v názvech místních těchto: Přím, dříve Přín; Pěšice, dříve Pušice; Oucmanice, dříve Valčmanice; Vestec, dříve Vesce = Vesice, t. j. malá ves; Zvěstovice, dříve Žestovice; Řestoky, dříve Žestoky; Zblížňovice, dříve Zbihněvice; Němiče-

[1]) Tomek v Památkách, IX, 507.
[2]) Sedláček, Hrady, II, 34.
[3]) Prasek, Vlastivěda Slezská s. h. v.

ves, dříve Nemojčeves; Vyšňovice, dříve Vyšehnějovice; Vosenice, dříve Osojnice; Všejany, dříve Všejamy; Ploukonice, dříve Plavkonice; Blížvedly, dříve Plížebidly; Cuclava, dříve Sudislav; Oslov, dříve Oslav; Jedomilice, dříve Dědomilice; Křilovačiny, dříve Křivolačiny; Cvrčoves, dříve Svrčeves; Pumberk u Chrudimi, dříve Paumberg; Boudalec, dříve Bohdalec atd.

Název osady Střenice (Vysokomýtsko), Strenice (Boleslavsko), Křtěnec (Jičínsko), Křtenice (na Moravě) má důležitost historickou, zachovaloť se v něm jméno řeky Trstenice, která, pokud se týká Vysokomýtska, pozbyvši svého starobylého názvu nyní sluje Loučná. Něco podobného lze znamenati u osad jménem Deštná; v pohoří Orlickém jmenuje se tak hora a vesnice pod ní ležící, kterou Němci tamější, zachovávajíce trochu lépe původní etymologii, nazývají Deschnei; neboť jakkoli název Deštná výborně označuje horu „déšť“ shromažďující, bedlivější ohledání vede k tomu, že Deštná není nic jiného než šťastná národní etymologie slova Desná, t. j. pravá, a že slovo to značilo řeku nebo potok z pravé strany do jiné řeky tekoucí, srv. Desnu, přítok Dněpru; řeka propůjčivši své jméno hoře, ze které se prýští, a osadě na ní položené, ztratila své jméno, kteréž doznalo dotčené proměny.[1]) Na bývalé pohraničné stezce od Litomyšle k Brnu vedoucí leží osada Brlenka, něm. Brünnersteig; z tohoto německého názvu, jakož i proto, že leží na „brněnské“ stezce, lze souditi, že Brlenka jest přikloněno ze staršího Brněnka, zachovávajíc posud paměť na stezku nyní ovšem již opuštěnou.[2])

Starobylé jsou příklony slov Venetia na domácí appellativum benátky, Verona na Beroun (v něm. národních pověstech na Bern, odtud název hrdiny Dietrich von Bern = Theodorich sídlící ve Veroně), Luna na Louny; lacus Benacus v T. Hájkově herbáři přeložen názvem „jezero benátské“; ctihodným stářím vyznamenává se též „Nížbor“ pochodící z něm. Misemburg, t. j. hrad nade „Mží“.[3])

Zhusta se přihází ve složeninách kmen rad, raditi = robiti, pracovati, tak Polerady znamenajíc osadu, kde vzdělávají pole, tedy tolik co Zemětěhy; Kocerady, kde vyrábějí „kotce“; Pecerady, kde se robí pece; Voděrady a Suchorady, kde konají práce ve vodě a na suchu, podobně Močerady, Semirady a j., ale ve slovníku prostonárodním sloveso raditi v tomto smyslu dávno se vytratilo a přiklonilo se na stejně znějící slova: rád, hrad, hrady; tudy povstaly slovotvary: Polehrady, Sukorad, Sukorady, Suchohrad, Pečerady; Semirady, s nímž srovnej vlastní jméno Semerád, jehož prvá část je snad „sémě“ nebo „země“, dokonce výsuvkou a přesmyknutím změněno ve „Smidary“. Jiná řada názvů místních obsahuje v druhé části slovo „úsy“ = vousy,

[1]) Herm. Jireček v Památkách, IX, 161.
[2]) Šimek v progr. gymn. Litomyšl. 1884.
[3]) ČČM. 1876, 726.

tak: Roboúsy, Křivoúsy, Poděúsy (= Poděbrady), Černoúsy, Holoúsy, Mokroúsy, Tlustoúsy, Čertoúsy; prvotně to byly názvy osadníků, kteří měli vousy urubané (srv. Rambous), křivé, dolů svislé, černé, holé, mokré, tlusté a v před trčící (Čertousy, původně Trčousy, viz jména vlastní osob); časem význam druhé složky buď potuchl, klesnuv na bezvýznamnou koncovku, jako Čertousy, Robousy, Tlustousy, nebo jest všelijak zmodernisován, jako Holobousy, Poděhusy, Černohouzy (odtud zněmčené Tschernhausen).

Hora u České Třebové, na které se druhdy prostíralo pohanské pohřebiště, dostala odtud název Želenice, jenž později změněn v Jelenice. Z něm. Steinbruch u Čáslavi vyvinul se zčeštěný tvar Štrampouch a Štamproch, tamže místo zvané Ladranty dostalo pojmenování Vodranty, a z místního určení „na Kolebovsku“ zdělán neologický nominativ Kolobousek, vypadající jako nějaké deminutivum.[1]) Blíže města Loděnice, kterému humor lidu také přezdívá Zlodějnice, sluje jedna cesta Čížkovka; ježto se místu tomu druhdy říkalo Žižkova rokle, na snadě jest vyložiti název ten jakožto příklonu lidovou ze slova Žižkovka.[2]) Osada Bezpravovice u Chudenic měla by vlastně se nazývati Bezpremovice, jakož původně zajisté se zvala, neboť zakladatelem jejím jest Bezprem, syn Černínův;[3]) jméno tamější osady Žinkov zkrácené Žízenkov, ozývá se, prostonárodně byvši přizpůsobeno, ve východočeském Synkově (u Rychnova).[4]) Ze správného sl. Dávlice, demin. z Dávle, utvořila příklona lidová Ďáblice. Sl. Zavlekom zní v novoč. rouše Zamlekov. Četné Oseky naše znamenaly prvotně místa, kde řeka do řeky se vlévala, a potom osady na těchto místech založené, tedy Osek = Ústí a sloveso osikati = ústiti se; v němčině takové ostrožny sluly Werder nebo Werde, odkudž Wilhelmswerde, nyní Wildenschwert = Ústí Vilémovo, Slawkenwerde, nyní Schlackenwert = Ústí Slávkovo; význam slova tohoto u lidu ovšem již potuchl a Osek spojuje se mylně se slovesem osekati. Osady založené na místech „vyklúčených“, t. j. vykácených zachovaly si památku toho ve svých jménech, odtud Kluky, Středokluky, Klečky, Klečkov, Tukleky, kteréž poslední názvisko osady u Kostelce n. Orl. změněno ve Tutleky; „na Klečkách“ jmenuje se návrší u Českého Brodu, které bezpečně druhdy lesem bylo porostlé a později „vyklúčeno“; ale lidová pověst má po ruce vysvětlení jiné, vypravujíc, že zde Radslav Kouřimský „klekl“ před sv. Václavem na kolena. Název osady Tatobity vykládá se mezi lidem tím způsobem, že dcera, jsouc bita, volala na otce: „Táto, bita jsem!“ Než pohled do slovníka poučuje, že „tat“, slovo z oběhu vymizevší, znamenalo zloděje a Tatobity místo, kde zloděje bili; srv. Všetaty.

[1]) Sedláček v Památkách VII. 21.
[2]) Památky. X. 334.
[3]) Dle sdělení prof. Piskáčka zove se nyní osada ta „Ves Pravovice“, genet. do Vespravovic.
[4]) M. Kolář v Památ., VIII. 82, 483.

Kosmonosům říká se nyní vůbec Kosmanosy a vysvětluje větou: „Kos má nos“; ale starší tvar Kosmonosy dokazuje, že název ten byl přezdívkou osadníků, kteří měli „nosy kosmo“, t. j. na křivo; podobně Krchleby přezděno těm, kteří klonili lebku čili hlavu na levo, srv. shora krchňák.[1]) Název města Chomutova němečtí etymologové vykládají buď z lat. commutare buď z česk. chomout, kdežto tvar slova i dějiny učí, že název tento táhne se ku jménu muže Chomuta, a že to byli čeští rytíři Chomutové, kteří nejen Chomutov, ale i Chomutice a Chomutičky založili a dle svého příjmení pojmenovali. Též mor. Frenštat, něm. Frankstadt, nic nemá činiti s Franky, než s rytířem Farkašem, jenž založiv toto město nazval je Farkašstadt. Ve staročeské básni Tristramu jméno Cornwallis objevuje se ve formě Kurvenal. Podivný název vsi Černoušku vysvětluje soujmenná osada Černutek, ježto oba názvy jsouce deminutiva pocházejí ze sl. Černuc. Název osady Čertoryje vykládá si lid odtud, že tam „čerti ryli“; výklad vědecký je ovšem jiný, neboť dle Miklosiche jsou Čertoryje místo, kde „krtové ryjí“, dle Dudíka místo, kde „črty, t. j. runy ryli“.

Zajímavy jsou případy, kde lokal jména místného úplně splynul s předložkou ve a utvořil novotvar nominativný: tak z lok. „ve Mžanech“ vznikl nový nominat. Vebžany, lokal „ve Lkáni“ od nomin. Lkaň utkvěl ve formě nominativu „Vlkaň“; sl. Cáchy utvořeno dle něm. lokalu „ze Aache“; ulice Roudnická jmenuje se Rvačov, ale z lokalného výrazu „na Rváčově“ povstal novotvar Narvačov i Navračov, a tak se říká „přes Narváčov, po Narváčově“, ba i „na Narváčově“; podobně asi povstal název „Vejvanovice“ z lok. v Ivanovicích a „Vervenice“ z lok. ve Rvenicích;[2]) hojněji se takové lokalné tvary vyskytají v německých převodech, o nichž viz níže.

Stopy lidových etymologií v názvech ulic nejsou nám u větším počtu po ruce. Pražská ulice Celetná bývala kdysi i od učených mužů spojována s Celty; nyní je ovšem vůbec známo, že ulice celetná, dříve caletná, nabyla svého jména od calet, t. j. koláčů, a že znamená tolik, co ulice koláčová čili pernikářská. Perštýn, upomínající na slavnou kdysi rodinu panskou, nazýval se prve ulicí Martinskou; novověký svůj název obdržel v XVII. století podle bohaté rodiny patricijské z Birgšteina, které tehdy náležel dům u Vejvodů (Čechy, seš. 49, 212). Ve sl. Vodičkova ulice zapomenut původ toho názvu od měšťana Vodičky (srv. Charvátova ulice), jakož svědčí i německý překlad Wassergasse. V Jaroměři mají ulici hulvátskou a vysvětlují tento podivný název více vtipně nežli pravděpodobně, že tam bývaly vyráběny „hole vácí“ čili voršoufy, kterými obilí se „válo“; všimneme-li si výkladu slova hulvát podaného ve stati o nadávkách, nakloníme se spíše k vysvětlení, že zde kdysi bydlela neřest městská čili že to bylo jakési

[1]) Srv. Brandl, Obzor 1886, 115.
[2]) Palacký, ČČM. 1846, str. 71.

křesťanské ghetto. Na někdejší německé obyvatelstvo v Chrudimi upomíná název ulice „putrkasy“, t. j. Buttergasse; tamže ku poctě Kollárově ulice jedna pojmenována Kollárovou; náhodou v ní bydlejí dva kolářové, pročež lid, zapomínaje nebo neznaje Kollára nazývá ji ulicí „kolářovou“. Podobně v Rychnově ulice jedna památkou na mistra Smetanu nazvána jest Smetanova, ale v lidu zavládlo brzo pojmenování „smetanová“ ulice, tím spíše, ježto tam soused jeden smetanu prodával; tamže nacházíme ulici „Nekázanou“, která prý se vlastně jmenovala „vykázanou“, protože prý pohodný měl vykázáno, pouze tudy jezditi do města. Kostelec n. O. má ulici masařskou, která nejprve nazývána byla Mařanovou, potom masařovou a posléze masařskou.

Dodatkem k této kapitole budiž toho dotknuto, jak si navzájem počínaly oba sousedující jazyky, český a německý, přijímajíce názvy topické druhého jazyka do své zásoby. Co se češtiny týká, šetřeno celkem zákonů zvukoslovných, o nichž v úvodě zmínka jest učiněna; proměny vnitroslovné vyznamenávají se energií a snahou po skrácení německého slova. Sem patří po výtce názvy hradů, zámků a tvrzí od českých pánův a rytířů založených a německými názvy nadaných, jako: Rosenberg, Rosenthal, Sternberg, Rothenstein, Waldenberg, Potenstein (= Pótův hrad, něm. Bodo), Koldemburg, der Isenberg, Neuenburg, Seeberg, Königseck, Königswart, Königsberg, Senftenberg, Sandbach, Kronstadt, Rehberg, Löwenberg, Strahlenberg, Schwanenberg, Hohenburg a j., které se v českých ústech zaměnily v tyto formy: Rožmberk, Rožmitál, Štemberk, Roštejn, Držemberk, Wamberk, Potštýn, Kumburk, Nymburk, Žeberk, Kumžak, Kynžvart, Kynšperk, Žamberk, Žampach, Kunštát, Liberk, Lamberk, Štramberk, Švamberk, Humburk.[1]) Předměstí Vysokomýtské „na Limperku“ nazváno nepochybně dle něm. Weinberg. Název poutnického místa Vambeřice poukazuje na Vamberu jakožto pojmenovatele, než něm. Albendorf, ve starší formě Alberndorf a Alberodorf, pak podobně tvořené Albersdorf poučuje, že místo toto má jméno od muže Alberta. Údolí pod Deštnou nazývá se pro množství holubů v něm hnízdících Taubenthal, což homonymickým změtením zčeštěno v „Hluchý důl“.

Mnohem důkladnějších a nezřídka humoristických proměn dočkala se jména česká u sousedů německých. Komu by napadlo v něm. Tschebeheisch hledati české Dřevohryzy, v něm. Stolzmütz naše Tlustomasty, v něm. Wussleben naše Bohuslav, v něm. Eisgarn (utvořeno postupně z Aschken, Asgen, Eisgern) české Nášky, v něm. Filzlaus č. Velislav, v něm. Schweinbraten č. Svinov Brod, v něm. Mois naše sl. Újezd (totiž Mois = im Újezd, z toho Mojes a Mois).[2]) v něm. Ellbogen, které jsme si slovem Loket do nové češtiny přeložili, staročeské Modlibohov, kterýžto název označujíc tytýž ves u Českého Dubu

[1]) Brandl v Obzoru 1886, 132.
[2]) Prasek, Sbor. hist., IV, 251.

nejnověji spotvořen jest německým Nudelbaum! Podobné takové převody jsou Radiměř — Rothmühl, Bystré — Wüstrei, Bystřice — Wisteritz, Pušťadlo (u Žatce místo, kde býky pouštěli) — Bruchstätte, Tisová — Gieszaus, Sukorady — Zuckeradel, Hradišťany — Radelstein, Pňovice — Kniebis, Nesechleby — Esseklee, Čepirohy — Tchöppern, Chrášťany — Groschen, Honosice — Honigsitze, Blížvedly — Bleiswedel, Černohouzy — Tschernhausen, Brloh — Bierloch, Vysočony — Wischezahn, Suchohrdlí — Socherl a Zuckerhandel, Rvíště — Erwischt, Drahomyšl — Dreiamschel, Střítěž — Schrittens, Nedvězí — Nebes, Touchořiny — Taucherschein, Měcholupy — Michellob, Ždírec — Schurz a Seelenz, Kněžepole — Knispel, Vojnín — Wohnug, Ošetnice — Wasserschnitz, Patokryje — Pattogrö, Hubce — Obst, Soběchleby — Oberklee a Sobochleben, Neznabohy — Niesenbahn, Rozpoutí — Rossboden, Rozhraní — Rossrein, Číhaná — Kschiha, Vrchoslavice — Seidenschwanz, Svatobor — Zwetbau, Koziloučky — Litschel, Ratiboř — Rothwurst a Radiwurz, Všemily — Schemel, Zálezly — Zahlesel a Zeiles, Žabokrky — Schabeglück, lužické Stróžiščo, české Strážice — Strohschütz, Jeseníky — Gesenke, Podmolí — Bauműl, Velká Řetová — Groszritte, Mysliboř — Meiseldorf, Střemelice — Schrems, Vrahožily — Frauschille, Souvlastní — Saufloss, Doubravice — Tauberwitz, Sázava u Landškrouna — Zohse, Hrenova krčma — Herrnskratschen, Borová krčma — Kieferkratschen, Útěchovice — Auschwitz, Blížčice — Bleischwitz, Bochňa — Pochmühle, Bratřikovice — Brättersdorf, Děhylov — Dielhau, Deštné — Dorfteschen (na rozdíl od Těšína — Teschen), Hlubčice — Leobschütz, Hradčany — Ratschein, Chomýž — Kuhmeise, Koběřice — Köberwitz a j. Místní název u Bíliny „U žáby“ změněn v něm. Huschabel, Vrch Dlouhý v Luhai.

Velmi hojných překladů a výkladů, z nichž jsou některé nad míru komické, dostalo se našim přečetným Lhotám a Lhotkám; z nich uvádíme: Ellhotten, Ellgott, Ölgott, Ölhütten, Mahlhütten, Mahlhüttel, Nahlhütten, Huttendorf, Mölten, Mehlhut, Wellhütten, Wellhutta; některé tyto tvary jsou patrně odvozeny od lokalu „na Lhotě“ a „ve Lhotě“; Zilvarova Lhota u Kuksu docela poněmčena ve „Silberleut“. Lokalné tvary jsou také: Webeschan z česk. „ve Mžanech“, Webrutz z česk. „ve Vrutici“, Wetterstein z česk. „ve Tří“, Wegstädtel z česk. „ve Stětí“; Troppau z česk. Opava vzniklo z lokalního výrazu „an der Oppa“; podobně Tannaberg (v Plzensku) ze Sankt Annaberg. Místo u Olomouce zvané „in der Zarten“ skrývá v sobě české Záhrobí a „auf der Pilten“ naše Bělidlo; česká druhdy Ves Páně u Žitavy jmenuje se nyní Wespen; ze sl. Ježník vyvinulo se něm. Esnig, lokálný výraz im Ösnig a posléze Mösnig.[1]) Starobylé lokaly na -ás od názvů místních na -any vycházejících, na př. Lužás = v Lužanech dochovaly se tytýž v dosti hojných tvarech německých, což jednak svědčí o obecném druhdy

[1]) Prasek, Vlastivěda Slezská s. h. v.

těchto lokalův užívání, jednak poukazuje k tomu, jak tvary německé povstaly; příchozí totiž tázal se asi: „Jak se zde říká?“ A odpověděno mu: „Tuřás,“ t. j. v Tuřanech, „Plaňás“ = v Plaňanech atd.; tyto pak lokaly v proměně více méně zjevné zachovaly se v německých názvech místních: Turas = v Tuřanech, Saras = v Zahražanech, Übelsasz (též Flöhau) = v Blšanech, Grussbach = v Hrušovanech, Oberses = v Obřanech, Eibis = v Ivanech, Milbes = v Milovanech, Sehrles = v Zahořanech a bezpochyby i Swojes od nynějšího slova Svojanov, Teindles od českého Doudleby. Docela obdobný zjev naskytá se ve slovinsko-německých jménech topických na -ach v Korutanech a Kraňsku, která jsouce ve slovinčině lokaly množného čísla v této lokalné formě přešla do němčiny a při tom obvyklým proměnám se podrobila; tím způsobem z lokalu Bêljah (Bělany) povstalo něm. Velach, z lok. Brêzah (Březany), něm. Friesach, z lok. Drêvljah (Dřevany) něm. Dreilach, z lok. Dobrjah (Dobřany) Döbriach, ze sl. Borljach nebo-li Borovljah (Borovany), něm. Ferlach; podobně: Ossiach, Villach, Toblach, Vierschach (v Tyrolském Podráví), Glainach, Köflach a j.[1])

V některých případech znamenati lze pokusy překladů z češtiny do němčiny, jen že nezřídka, zvláště je-li české slovo homonym, sáhnuto k etymu nepravému; tak vedle Veselá — Fröhlichsdorf, Ruda — Eisenberg, Lednice — Eisgrub, Klášterec — Klösterle, Veveří — Eichhorn, Peklo — Hölle, Džbánce — Krug nacházíme: Klenová — Leinbaum (jako by v českém slově byl kmen „len“), Písečná (od písku) — Schreibersdorf odnášejíc se ke slovu psáti, Vysoká Srbská — Hochsichel odnášejíc se ke sl. srp; Klokočov — Glockersdorf; Kravařsko na Moravě, totiž zboží někdy pánů z Kravař, přeloženo německým Kuhländchen, jako by pocházelo od slova kráva. Slovo Vlčí keř — Wolfgersch z pola přeloženo, z pola přikloněno jako vrhcáby. Něm. Jägerndorf, ve starší formě Jagendorf = ves Jakubova, vsulo hlásku r nejspíše upomínkou na české sl. Krňov, aby docíleno bylo jakési shody zvukové ve slabikách krn a gern.

III. Pojmy náboženské.

Z nich nejprve poutá naši pozornost sl. c í r k e v, kteréž pochodí z řec. *κυριακή* (dle jiné etymologie od lat. circus), t. j. *οἰκία* dům Páně; církev u Slovanů pravoslavných a též u starých spisovatelů našich, podobně u národů germauských znamená chrám, kdežto slovem

[1]) Miklosich. Slav. Ortsnamen aus Appellat. 1861. Podobně vykládá se Stambul z příslovkového výrazu *εἰς τὴν πόλιν* a Navarin z řecké předložky *ἐν* a slovanského javorina (Pott). Takovými lokaly jsou též něm. jména míst na -en vyzvukující, tedy Tübingen = v Tubinkách, Erlangen = v Erlangách. Bingen = v Bingách atd.

„kostel“ Štítný vystihuje pojem „ekklesia“, t. j. církev o smysle nynějším, společnost věřících; slovo to zvukem jest připodobeno k substantivům vycházejícím na -ev, jako kotev, houžev, dratev. Při výraze „kostel“ z lat. castellum, místo opevněné, tvrz, protože chrámy druhdy na způsob tvrzí byly opevňovány, lid pomýšlí na „kosti“, které tlí na hřbitově z pravidla okolo chrámu založeném; srovnej v té příčině výklad Blahoslavův str. 10. Totéž platí o kostelníkovi. O sl. „hřbitov“ promluveno na str. 6. „Křesťan“ z lat. christianus, a to od sl. Kristus dle téhož Blahoslava [1]) od „křestu“ odvozováno. O slovech z á k r y s t i e a staročeském z á k r i š t promluveno již na str. 15.; s nimi souvisí „zákrystán“; všecka tato slova odnášejí se k lat. pluralu sacra posvátné věci, které svěřeny byly ve středověké církvi zvláštní osobě stavu duchovního, jež odtud slula sacrista nebo sacristanus, a chovány v místě zvaném sacristia. Na sl. kříž táhne se zdánlivě též sl. k ř í ž m o, řec. *χρῖσμα*, vlastně mast (*χρίω* maži), potom olej, jímž biřmovanci se maží, dále vlastní jméno K ř í š t a n, ač není nic jiného, než málo pozměněné „křesťan“. Úplně zdomácnělo slovo ž á k, které ve středověku značilo studujícího ke stavu kněžskému se připravujícího; základem jeho jest řec.-lat. diaconos, diacos sluha, z něhož vzniklo u Jihoslovanů sl. đák, u nás sl. žák; jiná obměna téhož slova jest jáhen, utvořeno dle sthn. jaguno z řl. diaconos. „B i s k u p“ z řec. *ἐπίσκοπος* dostalo se k nám bezpečně z Němec (sthněm. biscof, slovinsky škof odvržením prvé slabiky), koncová slabika pozměněna jako ve slově Jakub místo Jakob; stejnou změnu bychom čekali u jména světce Prokopa (tedy Prokup), ale zde příklona na „kopati“ tomu bránila. Předpona a r c i- ve slovech arcibiskup, arcijáhen, arciotec a podobných profanních názvech arcivévoda, arcikníže a j. vznikla z řec. archi-, archiepiscopus, archidiaconus, archipresbyter a p. (*ἄρχειν* vlásti, prvním býti, tedy archiepiscopus první biskup), a užívání její usnadněno přikloněním na tvrdící částici „arci“; srv. něm. Erzbischof; jen „a r c h a n ď ě l“ podržel nezměněné znění, jednak že by arcianděl nepěkně se poslouchalo, jednak že sl. archanděl snad na archu úmluvy upomínalo. Naproti tomu i apokalyptický A n t i k r i s t (odpůrce Kristův) zvukem se přiblížil tvarům těmto, zněje ve mluvě lidu „a n c i k r i s t“ s nevinným ohlasem na ono „arci“, u Luthera Endechrist, u Francouzův Antechrist. Ze sl. epištola lidu se ozývá známé slovo „piš“ tedy epištola = co je psáno. „P r o b o š t“ z lat. praepositus představený a „p ř e v o r“ z lat. prior starší nabyly úplně podoby českých složenin s předponami pro- a pře-, srv. propast a převoz; všimni si též níže slova „profous“. Místo „ř e h o l e“ a „ř e h o l n í k“ říkalo se v češtině staré zákon a zákonník, lat. lex, regula; že se později onano slova patrně na lat. regula ukazující v obecné mluvě zakotvila, snadno odtud lze vyložiti, že upomínala na „proho-

[1]) Ml. 152.

lenou pleš", která byla odznakem řeholníků; srv. ruské „postřiženec". „Jeptiška" z lat. abbatissa (syr. abba = otec) znamená vlastně matku klášternic, naši předkové říkali nunvice, spodobujíce si tak řec.-lat. nunna, jehož původ se hledá v kopt. aegyp. nune krásný, bezúhonný; slovo toto vyšlo později z příčiny snadno vysvětlitelné z oběhu a na jeho místo vstoupilo sl. „jeptíška". Při výrazech „žalm, žaltář, žalmista" etymologie od našeho „žal" sama se nabízí; ale „žalm" není píseň žalostná, než nástrojem strunným doprovázená (řec.-lat. psallere na struny hráti). „Prorok" jest sice slovo domácí, ale na jeho utvoření zajisté vliv mělo biblické „propheta"; jakož docela podobně „pokrytec" utvořeno jest spíše pro podobnost zvukovou s řeckým ὑποκρίτης, nežli s českým „pokryti se". Důmyslné příklony vyvinuly se z lat. processio, průvod církevní, zvláště prosební, ze kterého v Třeboňsku vzniklo procestí a proceství, připodobujíce se ke slovům cesta a cestovati, v Domažlicku a na Slovensku pak prosecí, jako od prositi. „Oplatka" vypadá zcela jako zdrobnělina slova „oplata", srv. též mezi pořekadly „péci oplatky", kdežto jest to úplně assimilované lat. oblata, t. j. hostia = přinášená oběť.

Důkladnou proměnu prodělalo sl. fara z něm. Pfarre (stř. hor. něm. farra), jehož zřídlem jest řec. παροικία, lat. parochia, vlastně dům vedle chrámu Páně; farář nezřídka slyšeti jest ve formě falář, ježto čeština nerada snáší hlásky rr nebo rř ve slabikách po sobě jdoucích, z nichž první r mění za l, srv. lotr místo rotr, Lígr místo Rieger a podobně zaměňujíc postup hlásek rl a lr: Frolian m. Florian, Rolenc m. Lorenc, Roulím m. Laurin. Na Slovensku slove farář fajmoštr z něm. Pfarrmeister. Slovem „kolátora" myslí si lid kraj kolem kostela se rozkládající a k němu patřící, o čemž ve střlat. collatura není ani stopy. collatura znamená „společné na kněze přispívání" a pak konkretně soubor přispívatelů těchto. Intrády, totiž slavnostní uvítání kněze k oltáři nebo na kazatelnu vstupujícího jest z lat. intrare vstupovati a přikloněno na počeštěné „paráda". Řecké responsorium „Kyrie eleéson", později „eleison" Pane, smiluj se, v nejstarší české písni zní v důkladně proměněné „krlešn", něm. Kirleis, z čehož lužické sl. kěrluše. [1]) Podivný jest původ slova „černokněžník" též „černokníženík" = kouzelník, jímž se asi rozumí muž černým rouchem jako kněz oděný nebo černé = kouzelnické knihy mající; pro výklad jest se nám opět uchýliti do řečtiny: sl. nekromantis znamenalo toho, jenž duchy zemřelých (νεκρός) citoval, aby budoucnost věštili (μάντις věštec) a nekromantie bylo takovéto duchů zaklínání; ve střední latině pro nedostatečnou známost řečtiny a významnou příklonou na sl. niger černý povstalo z toho nigromant a nigromantia, též negromant, což zčeštěno výrazem „černokněžník";

[1]) Dle německ. kronikáře Dětmara Slované polabští místo „kyrie eleison" volali: „Ukri volsa", t. j. ve kři olše.

u Chorvátův odsutím první slabiky docíleno překvapující formy „g r a b a n c i á š“.

Obecně se za to má, že k a l i c h květiny jest totéž slovo co k a l i c h jakožto nádoba picí; ale v pravdě slovo toto sl at. calix souvisí, naproti tomu ono z řec. *κάλυξ* pochodí, kterážto slova, ač stejně znějí, etymologicky nejsou tak blízka. Kdežto sl. „k a c í ř“, něm. Ketzer, střlat. catharus, řeč *καθαρός* = čistý, pouze koncovkou se počeštilo, „p o h a n“ z lat. paganus vesničan, protože modloslužba nejdéle po všech se udržela, i smyslem se spodobilo, značíc osobu „pohany“ hodnou. Středověké hry náboženské, zvané m i s t e r i a dle M. Müllera [1]) neprávem s *y* se píší, neboť s řeckými mysteriemi, totiž tajůplnými obřady ke cti bohyně Demetry, nic nemají činiti, pocházejíce z lat. ministerium služba, zde služba náboženská, odtud i angl. minstrel z ministerialis, sluha, zvláště hudec, a frc. métier. Téhož původu jest sl. „ministrant“ = sluha církevní a vyskytá se ve formě „m i l i s t r a n t“, jako že koná něco Bohu „milého“. Místo „kooperátor“ (z lat. cooperare spolupůsobiti, pomáhati, t. j. faráři) zhusta slýchati „korporátor“ s assimilací na známější „corpus“ tělo. „B i ř m o v a t i“ z lat. firmare znamená u víře utvrditi (srv. konfirmaci u protestantů); než zdá se, že mnozí biřmovanci majíce na mysli jemný políček, jímž tento obřad se končí, pomní na „biti“. O „škapulíři“ viz ve stati o rouchách. Dokonalé příklony zvukové jsou tyto: n e š p o r y z lat. vesperae modlitby večerní, srv. nechvíle, neškudla; k o r á l e k z lat. collare (collum krk) nákrčník; s o b o t a z řec. lat. sabbata, srv. lhota, robota; o c h t á b z lat. octava; k o m ž e z camisia; p r u b i j á l z lat. pluviale. Zdali „ž e h n a t i“, lat. signare znamenati křížem, pouze zvukem jest připodobeno čili též smyslem, tak že totiž pomýšleno bylo na někdejší s e ž e h á n í obětí, zde i ve mnohých jiných případech nesnadno na jisto postaviti. „S e m i n á ř“ i lat. seminarium, z něhož ono vzniklo, na témž slově „sémě“, lat. „semen“ se zakládají.

Prvnímu zazvonění při pohřbu říká se „p r é p u s t“, jako že živí mají toho mrtvého již „pustiti“; jest to obměna lat. praepulsus, pulsare zvoniti, vlastně bíti do zvonů. Slova „k a t a f a l k“ a „k a t a k o m b a“ dle zevnějšku lze pokládati za složeniny řecké s předložkou *κατά*; ale v pravdě v této prvé části obou slov, jež jsou románská, skrývá se sloveso latinské captare, st. špaň. catar číhati, patřiti, ve druhé pak části vězí onde sl. falco, palco = Balken trám, tuto comba = lat. tumba sklepení hrobové, tak že smysl obou jest: lešení a sklepení pro podívanou; z prvého slova na francouzské půdě vyvinul se druhotvar échafaut, něm. Schaffot, popraviště. I slovo „t a l i s m a n“, které prostředkem arabského „tilsam“ pramení se z řeck. byzant. telesma (řec. *τελεῖν* obřady konati) o smysle kouzelného posvěcení nebo-li kouzla, nabylo národně-etymologického výkladu; slýchati jest frasi: „Už jí

[1]) Vorles II., 240.

nebudu dělati talismana“ ve smyslu: „Už se k ní nebudu l í s a t.“ „Anglické panny“ mají slouti správně „a n d ě l s k ý m i“, neboť řád tento založen jest v Italii v 16. století, nikoli v Anglii; u nás záměnu tuto způsobila stejnost německého výrazu „englische Fräulein“, což může značiti obojí. „P e k l o“ všeobecně u lidu vzbuzuje představu místa, kde duše zatracenců se „pekou“; o skutečném původu toho slova dosud je spor: Miklosich ve spisu Christl. Terminol. odvozuje slovo to od sthněm. pëch, Grimm, Mythologie 765, dokazuje slovanský jeho původ, s ním souhlasí Ř. Krek, Einleitung 121, pozn. 1, odvolávaje se na chorvatštinu, kde „pekio“ znamená „smolu“. Kníže temnosti těší se značnému počtu titulů, z nichž nejobyčejnější jsou ď á b e l z řeck. *διάβολος* a č e r t; ono zajisté v této formě se ustálilo pro podobnost se st. českým „ďas“, a toto pro upomínku na adj. černý, jakým si lid posud pravého čerta myslí. Poněvadž však není radno s čertem si zahrávati nebo jméno jeho nadarmo bráti, aby se nezjevil, lid všelijakým nevinným způsobem si pomáhá, aby čerta přelstil, nazývaje jej, musí-li ho již citovati — a to je velmi často —, černým andělem, čmertem, čerchmanem, čechmanem a p., ač dle Sedláčka, Hrady III., 53, byl Čechman Matěj osoba historická, mlynář na Hluboké, jenž pracoval o vodovodu krumlovském tak dovedně, že vzniklo pořekadlo „čechmanské dílo“, tolik jako povedené. Podobných eufemismů užívá lid při zaklínáních, říkaje místo „zatracený“ zatrapecený, zatrachtilý, utracepený, zatrápený (humoristicky též „af jsem trajcen“ = af jsem zatracen) a p., místo „sakrament“ a „sakramentský“ kakramenský, sakraholtský, sekyra mlejnská, saprlot, stafra, safra a p., místo klíti sekyrou házeti atd. „Milosrdenství“ jakožto slovo na půdě církevní vyrostlé též sem položíme; v první polovici ozývá se „milost“, řec. *ἔλεος*, ve druhé „srdce“, celek opírá se o lat. misericordia. Korouhev, ve starší formě choruhy, pochodí z gotsk. hrunga.

IV. Appellativa osobná.

Cizího původu jsou mnohé názvy označující úřady veřejné; tak latinské consul zčeštěno tvarem „konšel“; pulmistr a pulkrabí mají v prvé polovici živel stejný, totiž něm. Burg, neboť ono znělo prvotně Burgemeister, vlastně dozorce nad ohradou města, toto Burggraf; dozorce nad lesy jmenuje se dosud v některých českých obcích „Anwalt“, bezpochyby pro znění upomínající na sl. Wald, kteréž v něm ovšem není obsaženo; podobným přikloněním k německému výrazu státnímu zástupci říká se zhusta „státní návladní“, slovo dle něm. Staatsanwalt tvořené, k čemuž podoba zvuku „walten“ a „vládnouti“ přispěla. Z praeceptora, totiž školy řiditele, učinila si mluva lidu „plecektora“ s příklonou buď na „piece“ nebo „plácání“ metlou, při čemž se nesmí

„ceknouti“; podobným asi uvažováním z něm. Pfleger správce vzniklo „flekař“.[1]) Vyslovujíce slovo „profous“, myslíme si člověka s důkladnými fousy, slovo pak zdá se býti domácí složeninou; zatím jest to něm. Profos, kteréž jsouc vypůjčeno z francziny „provos“ původem hledí k lat. praepositus představený; z téhož slova jiným postupem u nás vzniklo sl. probošt; v podobném příbuzenství jsou kostel a šatlava, o nichž viz mezi výrazy místními. „Kmotr“ jest lat. compater spoluotec, něm. Gevatter, kmotra pak odvozeno jest od „kmotr“ anebo též spodobeno z lat. commater; hledíce k něm. Gevatterin prvnímu mínění dáme přednost; na Moravě pěkně říkají „křestný otec, křestná matka“. Sl. básník slýchá se zhusta ve formě „bázník“. V zápiskách Václava Vratislava z Mitrovic vyskytá se slovo nyní neznámé „martolozi“, jinde „martalousi“, které objevuje se u Poláků v podobě „martahuz, martauz“,[2]) u Chorvátů ještě jinak „mrtovlasi“; též u Slováků v Oravě jako jméno vlastní Martauz;[3]) ze slov Vratislavových[4]) vysvítá, že to byli nějací pakostníci (Trossbuben) ve vojště tureckém, což i odjinud se potvrzuje;[5]) původ slova toho vykládá C. Fauriel z n. řeck. harmatos holos muž v plné zbroji, Kopitar z vl. armatore;[6]) další proměnou pošlo u nás z toho „markalous“, kteréž i jako vlastní jméno se vyskytá, vypadajíc jako slovo odvozené od „Marka“. Podobný úřad u nás zastávali v minulém století strážcové, zvaní po vlasku „salva guardia“, odkudž též vlastní jméno Salaquarda. Četníkům říká se „žandár“ (z frc. gens d'armes), též štandár, snad upomínkou na „štandáru“ (viz s. t. v oddělení Zbraní). „Pulbír“ připodobeno z něm. Barbierer, lat. barba vous; jinou obměnou říkali pulbírovi v XVI. a XVII. věku „barvíř“. Slovo „bakalář“ označující u nás toho, kdo dostoupil prvního stupně akademické hodnosti, odváděno jednak od lat. baccalaureus, kteréž slovo jest příklonou na lat. bacca (správně baca) laurea znamenající muže „vavřínem“ ověnčeného, jednak z lat. bacularius, baculus hůl, ježto prý b. na znamení své důstojnosti obdržel hůl; dle Dieze slovo toto ve Francii vzniklé znělo baccalarius a znamenalo držitele většího statku.[7])

Francouzské příčestí abonné = předplacený přijalo u nás koncovku latinského příčestí „abonnent“, dle obdoby slov „docent, patent“. „Tyran“ (z řec. tyrannos, jenž se násilně zmocnil vlády) u nás proto zdomácnělo, že zvukem i smyslem se blíží slovům „týrati“ a snad „rány“; a rovněž frc. rabiat (z lat. rabies vzteklost) v našich slovech „rabiját, rabiják, rabijácký“ tak zhusta se slýchá, že v něm zaznívá

[1]) Sedláček, Hrady III., 78.
[2]) Linde, Slovník, s. v. martahuz.
[3]) Fil. Listy 1885, str. 466.
[4]) Zápisky, str. 160.
[5]) Jungmann, Slov. s. v. martalouz.
[6]) Miklosich, slav. Personennamen.
[7]) Kehrein, 64.

sloveso „bíti“ nebo něm. „rabovati“. „Admiral“ = velitel loďstva svádí latináře pomýšleti na sl. admirari diviti se, jako by to byl důstojník, jemuž se podivujeme, odkudž i nazýval se admiratus, admirabilis, ale jest to latinská spodoba arabského amir-ul-ma velitel na vodě; *d* po *a* právě pro onu latinskou reminiscenci vsuto; Francouzové říkají amiral, Španělové almiral.[1]) „Paňác“, totiž stálá šprýmovná figura v komedii, zní lidu asi jako trochu změněné „panák“, ale původ jeho jest zcela cizí; vl. pagliasso od paglia sláma (lat. palea) znamená sprostého kejklíře, jenž na slámě spává; v nářečí milánském zní slovo to pajazz a odtud naše „paňác“.[2]) Je-li mínění Miklosichovo pravé, že „můra, morous“ jest původu germanského, srněm. mare, tedy u nás připodobeno ke sl. mořiti;[3]) znamená-li „morous“ bručavého, nevrlého člověka, pochodí z lat. morosus. Jihoslovanské sl. upír, při kterém se myslí na upíjení krve, táhne se k tatar. uber = vidma. Odkud slovo „manžel“, pol. małżen vyložiti, dosud najisto není postaveno;[4]) ale není pochyby, že humor lidu v druhé části slyší „žel“, jako F. L. Čelakovský ve známém epigramu. Má-li Šafařík[5]) pravdu, sl. žebrák jest z nejstarších prostonárodních etymologií slovanských, pochodíc ode jména národa „Sabiri“ i „Sebiri“, odkud u Srbů dosud sebr = poddaný. Panovník říše turecké sultan našim předkům slul „žoldán“, patrně s příklonou na „žold“. Že sl. „rek“ přes svůj český zevnějšek a starodávné užívání jest hostem německým, poznal již Jungmann, ale v etymologii (recken, reichen, rex) po příkladě Adelungově pochybil, ano znělo ve stihněm. wrecchio a reccho, ve střhněm. recke a znamenalo prvotně psance, potulného dobrodruha.[6])

Že by naše sl. „otrok“ a špan. „infant“ původně významem byla totožna, zní dost podivně, ale jest to čirá pravda; infant z lat. infans nemluvně znamená dítě, potom po výtce dítě královo, taktéž otrok složeno jsouc z ot a rok (srv. říci, kořen řek) znamená nemluvně, pak pachole na dvoře panském sloužící (= páže), pak sluhu vůbec a naposledy nevolníka. „Sedlák“ r. 1848 vykládáno za pohanu, ježto prý znamenalo sluhu, jenž pánovi pomáhal do „sedla“; přicházíť ovšem od „sedla“, ale o významu „sídlo, dvorec“, srv. Carskoje selo = carské sídlo a naše četná Sedliště, Sedliska, Sedlce a Selce. O sl. pěstoun viz shora str. 17. „Kuběna“ jest lat. concubina souložnice. Cizí slovo „sensal“ (Wechselmakler) u latináře vzbuzuje domněnku, jako by základem bylo lat. sensus smysl, ale frc. censal vede nás po pravé stopě k lat. census, kteréž se jeví v počeštěné formě „činže“. Též „pedell“

[1]) Andressen, D. E. 135.
[2]) Kehrein, 483.
[3]) Matzenauer, C. s. 60.
[4]) Srv. Jagić, Archiv f. slav. Phil. VI., 26 sll.
[5]) Slov. Starož. I., 274. Důvodněji vyloženo to slovo v Jagićově Archivu XV. 2, str. 320, z něm. dial. Setter = žebrák.
[6]) Andressen, 136.

neprávem na lat. pes noha ukazuje, ač pedell = školní sluha dosti má příležitosti nohou užívati; než původ jeho z něm. bitten, sthn. bitel, zatemněn jest středolatinským tvarem bedellus, z něhož příklonou na pes povstalo pedellus. V R. slul kdysi panský sluha, jenž týdně do Prahy pro poštu docházel, „hospes“, ve kterémž zdánlivě latinském slově tajilo se německé slovo „Hauspost“. Bednář pocházející z něm. Binder upomíná na dno, a dle něho utvořeno sl. bedna. Jeden z titulů císařů římských jest lat. semper augustus vždy velebný; nesprávným výkladem ze slovesa augere množiti vznikl překlad „vezdy rozmnožitel říše“. V městě R. rytcovi říkalo se „klavír“, ve kteréž formě ne každý by hledal „gravéra“. Lid říká „čarodejník, čarodejnice“ místo správného „čarodějník, čarodějnice“; označují zajisté slova ta osoby, které „čáry dějí“ = konají, nikoliv „dávají“. Žertem říká se ševci „botanik“; staročesky zval se švec „ščivalník“ od „ščivalů“ čili „štípalek“, o nichž viz mezi „Rouchy“. Našemu oslovení „Vašnosti“ utvořenému asi dle polského Waszmość = Vaše Milost, mnozí dobře nerozumějí, říkajíce buď „Vážnosti“ nebo „Vašnosto“ a třeba si při tom „zaonikajíce“, označujíce oním slovem osobu „vážnou“, toto tvoříce dle „přednosta, starosta“. Oslovení jemnostpán, jemnostpaní složeno rovněž z „Jeho Milost pán, Její Milost paní“ a na „jemnost“ přikloněno. Při slově „panoše“ svádí druhá a třetí slabika mysliti si muže, jenž „po (= za) pánovi“ svém nosí zbraň; zatím jest to zdrobnělé „pán“, tedy = pánek jsouc úředním titulem nižší šlechty; srv. od sl. jun junoch čili novočesky jinoch, jinoše.

„Dráb“ a „drabant“, slova to u lidu v neblahé paměti, protože jej takový panský dráb dost a dost „drápal“ a týral, přišla k nám ze sousedstva, totiž z něm. traben, strhn. draben klusati a znamenají tedy pěšáka. „Záletník“ nyní obyčejně znamená větroplacha, jenž „zalétá“ od dívky k dívce, u žádné nevytrvaje; dle Matzenauera[1]) jest kořen slova toho let o smysle ctíti, tedy záletník = „kdo svou milenku ctí, jí se koří“. Staročeské sl. „fojt“ nebo „vojt“ vyhlíží jako skrácené Vojtěch, zatím jest to něm. Vogt a obě slova plynou z lat. advocatus. My ve slovech „neboh, nebožec, nebožtík, nebožka“ ještě cítíme původ z ne- a boh = kdo nemá zboží, chuďas, a posléze, kdo jest největší chuďas = umrlec; ale v polských tvarech „nieboszczyk, nieborak[2]) i ve slezském „neborák, neboráček“ vyniká již příklona na „nebe“, vedle které slovo nebožtík k nebi se odnáší. „Pohodný“ dle obecného výkladu jest člověk, jenž „po hodných“ sedá, nejsa hoden sedati s nimi pospolu; z druhotvaru „pohodlný“ zdá se vycházeti, že to národní eufemismus, ježto pohodný znamená tolik co užitečný.[3])

[1]) Listy filolog. IX., 201.
[2]) Miklosich, Christ. Termin. 35.
[3]) Jungmann a Kott. Slov.

Sl. „tlumač“, „tlumočník“, jehož původ sahá do perštiny,[1] odvozuje Palkovič[2] od „tlamy“; „tlumočník“ utvořeno zajisté dle „tlumok“, se kterým ovšem pouze dle zvuku souvisí. „Velmož“, slovo to dle Jungmanna nedávného rázu, bezpečně dle polského „velmożný“ jest upraveno; pravý tvar jest „velmuž“, tolik co struský boljarin, novější bojar = veliký muž, magnas.[3] Zatemnělé sl. „trpaslík“ vyložíme si ze stslov. трьpestekъ, totiž mužík „tři pěstě“ velký; bohatýr pochodíc zdánlivě od adj. bohatý jest původu tatarsk., maďarsky bátory = odvážný.

V. Appellativa místná.

Při slově „žalář“ mimoděk tane nám na mysli žal, tudy žalář zcela vhodně značí místo žalu; ale již Jungmann (Slovník s. v. žalář) dobře poukazuje na frc. geole (čti žól), střl. geola, gaola = vězení; co do formy rovná se naše „žalář“ střlatinskému geolarius = žalářník.[4] Velmi vznešené příbuzenstvo má sprostá „šatlava“, totiž kostel; neboť kdežto kostel vznikl z lat. castellum, šatlava prostřednictvím francouzského chatellet z lat. castelletum = tvrz, pevnůstka; v něm. Schachtelei jest assimilace provedena ještě důkladněji.[5] „Jizba“, stčesky jistba, ať jest původu jakéhokoli,[6] venkovanu našemu znamená síň, kde se „jí“; podobně „sednice“, jak se vůbec na venkově říká místo „světnice“ a to zase místo „světlice“[7] = síň světlá, stč. světlnice aestuarium (Bohemarius) naproti temné komoře, jest síň, kde se „sedí“, k čemuž lavice kolem kamen a vedle zdí postavené takořka samy zvou. Francouzské sl. „loge“ (čti „lóž“) ze střlat. laubia, lobia, logia[8] (srv. naše podloubí) docela zčeštěno jest změnou rodu, neboť zhusta se říká „koupím si jedno lože“ místo „jednu lóži“. „Arrest“,[9] frc. arrêt ze střl. arrestum zatknutí, též sloveso arrestare = zatýkati má podobu složeniny ze spojky ad- a restare, což konečně i jakéhos takéhos smyslu poskytuje; avšak správně jest psáti „arest“ atd., neboť základem jest řeck. ἀρεστόν nález, rozkaz, ἀρέσκειν líbiti se, s čímž dobře srovnati lze lat. placere a placetum; nesprávně se též zatýkanému říká „arrestant“, což znamená zatýkajícího, místo „arrestat“. Důstojnický „pavillon“ v J. překřtěn od obyvatelstva na „babylon“;

[1]) Matzenauer, 348; Andressen, 155.
[2]) Slovník s. v. tlumač.
[3]) Perwolf ve Slov. Sbor. 1884, 515.
[4]) Matzenauer, 376.
[5]) Matzenauer, 320.; Jungmann s. v. šatlava.
[6]) Matzenauer, 37.
[7]) Gebauer, Hl. 96.
[8]) Kehrein s. v. Loge.
[9]) Id. s. v. Arrest.

tamže povstal podivný tvar „ulmacín“ z něm. Pulvermagazin. „Vikýř“ a staročeský „výkuš“ podobajíce se domácím složeninám plynou ono z něm. Erker, toto z lat. arcus. Z lat. solarium = pokoj sluncem (sol) vyhřívaný, povstala zvuková příklona „želíř“. „Komnata“ ze střlat. caminata jest pokoj komínem vlaským nebo dle našich pojmů kamny opatřený. Nejvýš na půdě je „hambalek“, z něm. Hahnenbalken, na něj chodí kohouti a slepice „na řád“, jak naše hospodyně místo „na hřad“ říkají, pomýšlejíce asi na drůbež „řadem“ vedle sebe sedící. Částečně stejného původu je sl. hampejs z něm. Hahnenbiss, lat. gallimordium, kterýmž slovem označovány vykřičené domy, mající ve štítu kohouta slepici štípajícího. „Kuchyně“, „kuchař“, „kuchati“, „kuchtiti“ a p. jsou zvukové příklony, jichž základem jest střlat. coquina, cucarius atd. Síň pro čeleď čili pro oráče, strčesky rataje, sluje dosud „ratejna“; místy slyšeti též „vratejna“ s příklonou na „vrata“. „Façada“, totiž „lícní“ strana (lat. facies tvář) budovy vyslovuje se též „façáda“, buď divnou příklonou na „fáč“ aneb že frc. ç se čte jako naše č. Zobecnělé sl. „barák“ jest po rodu románské, frc. baraque, z provinc. barra tyč, žerď,[1]) tedy barák = chýže ze žerdí nebo prken sbitá. Palkovič ve svém slovníku uvádí též sl. „špicramenát“ = ostrý oblouk ve sklepení, jehož druhá půle — původu jsouc temného — upomíná na sbíhající se „ramena“. Zvláštní pozornost zasluhuje sl. rampouch; vyskytuje se jednak o významu střechýl Eiszapfen, jednak podloubí; pravdě se podobá, že zde máme případ podobný jako při sl. „prejt“, totiž slovo to že znamenajíc střechýl je slovem domácím, znamenajíc podloubí cizincem, jenž si vypůjčil české roucho; Matzenauer[2]) ve druhé části vidí něm. Bogen, v prvé Rahm, stříš. ram = podpora; snad i na pol. frambuga možno pomýšleti. Místo, kterému naši předkové říkali „chýžka“ nebo „sekrýt“ (locus secretus = místo oddělené, tajné), za našich dob po německu pojmenováno „obtrit“, místo čehož s příklonou velice průhlednou slyšeti „obkryt“. „Kašna“ z něm. Kasten, „pilíř“ z něm. Pfeiler, střlat. pilarium, „hejcuk“ z něm. Abzug jsou pouhé zvukové adaptace; smyslem se přiklání „čisterna“ místo „cisterna“.[3]) „Apatyka“ dle rozumu lidu, tuším, souvisí s „apetytem“. „Masné krámy“ z ohledu libozvučnosti proměnily se v „mastné“, srv. masť. Hospody opodál za městem se nacházející zhusta mají zvláštní název „kocanda“; slovo to odvozeno od „kotců“, t. j. budek kupeckých, kterým v čas výročních trhů vykázáno bylo místo mimo město, a znamená tudy hospodu u „kotců“; a poněvadž jsou kramáři nejveselejší snad národek na světě, vyložíme si odtud výraz „kocandit“, t. j. rozpustile se veseliti; koncovka -anda je vůbec známa, srv. kovanda, klecanda, prachanda a j.; při této příležitosti povšimneme si

[1]) Kehrein s. v. Barrake.
[2]) C. s. 289.
[3]) Palkovič, Slov. s. v. čisterna.

i „kotcích vozů“,[1]) totiž vozů s kotci čili, jak my říkáme, s „fasuňky“, a „kotcího“, jemuž my říkáme „kočí“; tato slova dostala se do zdánlivého příbuzenství se slovesem kočovati, které dle dra. Hanusze pochodí od pers. kuč, turec. göč = stěhovati se (Práce filol. II, 461.). Litomyšlská jedna hospoda má podivný název „hluchanda“, jakoby se slovo to skládalo z kmene „hluch“ a koncovky právě dotčené; zatím jest to vlaské slovo „locanda“ v české kukle; majetník totiž před lety opatřil svůj hostinec „u zeleného stromu“ též nápisem vlaským: „locanda al albero verde“, ze kterého v ústech lidu zbylo jen prvé slovo v oné nápadné úpravě. Sl. „silnice“ dle Čelakovského,[2]) jehož mínění i Kott za své přijímá, by byla zdařilá příklona smyslová; dle něho sl. silnice, nevyskytujíc se dřív než v XV. století aniž v jiném nářečí slovanském přicházejíc, utvořeno ze staršího „súmnice“ a to z něm. Saumpfad, v němž vězí střl. sagma, soma, srv. soumar mezi jmény zvířat; naproti tomu J. Jireček[3]) vykládá dle Dobrovského sl. silnice jako „silnou cestu“ a dokazuje to místem z českých Gesta Romanorum, sepsaných taktéž v XV. věku, které zní: „u jednej cesty silnej sedáše, lat. in via publica sedebat, něm. und sazz auf die gemain strazzen, dodávaje, že sl. „súmnice“ neznamenalo nikdy víc než něm. Saumweg, totiž cestu pro soumary, kdežto „silná cesta“ = silnice je cesta veřejná a všeobecná, jak z latinského a německého znění vyplývá; kteréžto výklad je zcela přesvědčivý. „Haluzna“, „chalouzna“ říká se velké, spustlé síni, tuším s příklonou na sl. chalupa, anoť v tom střhn. Hallbûs.[4]) Cize vypadá a zní sl „falous, falousek“, jinak též pekýlko, pekelec, co způsobeno záměnou hlásky f za prvotné p, srv. filous — pilous, flanda — planda; palousek pak je místo na kamnech, kde to nejvíc „páli“. Slova „gymnasium“ a „realka“ lid si upravil v „imnasium, ignasium“, též „ignacium“, snad upomínkou na svatého Ignáce, jenž ovšem na gymnasiích jezuitských obzvláštní úcty požíval, a v „erálku“ i „regálku“, někdejší praeparandě přezdíváno „čeperie“. „Špalír“ z vl. spalliera, vlastně opěra zad (lat. spatula lopatka, pléce), potom loubí stromové u českých zahradníků přijal tvar „šparyl“ s příklonou na sl. špacír a rýti; titéž z něm. Mistbeet pařiště utvořili si poločeské poloněmecké listbet, Poláci „inspekta“ jako od lat. inspicere.[5]) Něm. Gestüt hřebčinec změnilo se ve „štít“, v Doudlebsku docela „křtít“.[6]) Sl. „kabřinec, kavřinec“, o jehož významech viz Jungmannův a Kottův Slovník, skrývá v sobě nepochybně střl. cabrio, též cabiro, plur. cabirones, stfrc. caveron.[7]) Velký sad kolem zámků

[1]) Světozor. 1882, str. 74. V německých L. upomíná firma „Gasthaus zum Gottsande“ dosud na českou kocandu.
[2]) Dodavky k Slovníku Jungmannovu, 41.
[3]) ČČM. 1862, str. 364.
[4]) Matzenauer 172.
[5]) Karłowicz 7.
[6]) Kotsmich.
[7]) Matzenauer 188.

slove „park“ ze stř. parcus ohrada, odkudž i něm. Pferch; na první pohled zdá se býti „parkán“ členem téže rodiny, ale již význam = místo mezi hlavní hradbou vnitřní a nižší zevnější tomu odporuje, i latinský jeho překlad cingulum, něm. Zwinger; k nám slovo „parkán“ přinesli stavitelé vlaští, k nimž přišlo z arabštiny.[1]) „Pranýř“ z něm. Pranger objevuje se též o formě „planýř“, v čemž vidíme již příklonu zvukovou. Dokonale přetvořeno a zdánlivě onomatopoeické jest sl. „žumpa“ z něm. Sumpf. „Eisenbahn“ zčeštěno slovem „ajbrzon“ dosti vtipně označujíc vozidlo, které nás „brzo“ dováží na místo. Místo „trotoár“ z frc. trottoir Češi i Němci říkají „tratoár“, tito přiklánějíce je na sloveso „treten“, oni na „tratiti“. „Výheň“, vyhlížejíc jako česká složenina z předpony vý- a druhé slabiky slova oheň, přikloněno z goth. auhn-s = pec.[2]) „Nístěj“, „nístěň“, které Jungmann spojuje s řec. ἑστία = ohnisko a lid se stěnou (viz nístěň), dle Matzenauera[3]) přichází od stslov. kořene nět, srv. naše roz-nítiti, dle Mikl. n předraženo, u Slovin. isteje, luž. jêsčě — ofenloch. Sl. „pozemek“ zhusta slyšeti ve formě „podzemek“.

VI. Jména zvířat.

Mezi nejstarší a nejctihodnější příklony slovanské patří „velbloud“, utvořeno zdánlivě podle domácích tvarů Velvary, Veltrusy, velmož a znamenajíc „velkou obludu“; zatím dokázal jazykozpyt, že velbloud jest cizincem, ovšem od pradávných dob zdomácnělým, jenž do jazyků slovanských se dostal z gothštiny, kde zněl „ulbandus“, toto pak že jest přikloněno z řec. lat. elephantus, tudíž název velbloud vlastně náleží slonu; vskutku také v nejstarších památkách velbloud stojí ve významu sl. slon, srv. ČČM. 1884, 176; jiné patvary dialektické jsou „vejrbloud, vembloud“. Rovněž tvořeno jest „velryba“ označujíc na pohled „velkou rybu“; vskutku máme zde případ podobný jako ve slovech: vánoce, vrhcáby a p. O dvojím smyslu slova „pražma“ viz úvod str. 17. Název ryby „laberdan“ = sušená treska ve formě „laprdoun“ obdržel nejen koncovku než i zdánlivě kořen český, kdežto povstal z názvu anglického města Aberdeen, odkud tresky k nám byly přiváženy. Malé rybce, kterou se líkne na velké ryby, rybáři říkají „řízek“ s patrnou příklonou na „řezati“; že se má říkati „hřížek“ od hřížiti čili hrouziti, svědčí moravské „hrouzek“.[4]) Týž lid moravský brouky vůbec nazývá „chrobáky“ a „škrobáky“, maje, tuším, na mysli tvory, kteří se po zemi

[1]) Památky III.
[2]) Matzenauer 88.
[3]) Fil. L. 1884, 189.
[4]) Bart. Lid 26.

„hrabou“ a „škrabou“. Sl. brouk pochodí dle Mikl. z lat. bruchus. Chrousta (Melolontha vulgaris) v Boleslavště jmenují venkoncem „prznikem“, ač sloveso „prznití“ zřídka slyšeti; pravý tvar jest „brzník, brzák“, totiž brouk, jenž „brzy“ na jaře vylézá; „ponrava“ čili „pondrava“, larva chroustova, pojmenována jest od „ponoření se“ do země; lid si slovo toto, jehož původ se mu stal temným, upravil různě, jako: konrád, kondrát, kondráb s průhlednými příklonami. Od téhož kořene nr odvozeno sl. nravenec, rozlišeno mravenec, kdežto prostonárodní a dialektické tvary „brabenec, brablenec, brablec“ na „brabce“ upomínají. Známý brouček „berunka“ (Coccinella) v Boleslavště se volá „bedruňka“, jako by s bedrem nebo bedrníkem společný měl původ. „Daněk“ a druhotvary jeho „daněl, daňhel, dannel“ z lat. dama zvukem se přiklánějí na jméno známého proroka. Sl. „oř“ jest původu německého stn. orse; něm. Pferd pochází zase ze střlat. paraferedus; pravdě se podobá, že toto latinské slovo působilo na utvoření našeho dosti nesrozumitelného slova „mimochodník“ Zelter, odvozeného od subst. „mimochod“, ve kterém již Jungmann tušil a Prusík [1]) dokázal správný tvar „jinochod“; též „herku“ střhn. guore, Gorre přijali jsme z němčiny. Sl. mrcha, mrus. marha, pol. marcha odvodí Mikl. ze sthn. merha, střhn. march. Op, opice je zvukem málo pozměněné něm. affe, angl. sas. apa (Mikl.). „Žralok“ od „požírání“ zřejmě utvořeno; polská forma slova toho, kterou také Pressl [2]) přijal, zní „żarlok“ v smysle stejném; teprv Šafařík [3]) zavedl tvar nynější. Mřen zní pol. brzana, srb. mrena, slovin. moruna, poslední slovo ukazuje již na lat. muraena. Počeštěné „papoušek“ kloníc se ku slovesu „papati“ ze stř. řec. *παπαγάς* se vyvinulo, a to z arab. babagâ. Hmyz „ovad“, který „hovada“ těžce souží, tytýž nazývá se „hovad“ a „hovado“. „Jepici“, odkud zaznívá sl. japati, srv. nejapný, Matzenauer [4]) se řec. empis spojuje. „Štihle“, totiž malá štika, mělo by se právě proto nazývati „štikle“ = malá štika, ale příklona na adj. „štíhlý“ obdržela vrch nad pravou etymologií. „Krocan“ a „krůta“ z něm. Truthahn a Truthenne přispůsobují se ke slovesu „kroutiti“, odkudž lidové připodobení: „chodí jako krocan nebo krůta“, t. j. kroutí se, a starší název želvy „šilkruta“ z něm. Schildkröte připodoben zase slovu „krůta“. Místo správného „strakapoud“ ujalo se „strakapoun“ přichylujíc se k sl. „kapoun“, toto pak a všecky ve slovanských a jiných jazycích se vyskytující jeho formy vzniklo z lat. capo.[5]) „Věžník“, domácí pes, dle Rosy pojmenován od toho, že doma „věží“, Jungmann srovnává dolnolužické věža = dům; v Domažlicku říká se mu „ježník“ s příklonou na „jež“.

[1]) Arch f. sl Phil. III.
[2]) Krok II.
[3]) Světozor 1835.
[4]) C. sl. 184.
[5]) Ib. 195.

„Buvol“ z lat. bubalus vypadá jako domácí složenina slova „vůl“. Název krysy „potkán, potkan“, z něhož se ozývá sloveso „potkati“, dostal se k nám z vlask. pantegana, střlat. ponticana [1]) (pontus moře, tedy myš přes moře přišlá); domácí název krysy „štakor“ vyhynul v obecné řeči. Čtenář znalý latiny nechá se svésti k domněnce, že název ještěra „alligatora“ od lat. alligare přivazovati jest odveden, byť i významového obou slov spojení nedovedl vyložiti; než vězí v tom špan. al lagarto z lat. lacerta ještěrka. „Skřivánek“ u nás přiklání se na adj. křivý, na Slovensku „škrovánek“ na sl. krov; dle L. Malinovského (Práce filol. I. 193) složeno ze sko-vran, rusk. sko-vranьcь, skovronek; srv. ha-vran rus. ža-voronok. Kůň „podsební“, jako že jezdec má jej „pod sebou“ sedě na něm, (odtud i skrácené „poce, na poce“) prvotně znělo „podsedlní“, protože na něm bylo „sedlo“. „Housenka“ vypadá jako zdrobnělina slova „husa“; ovšem spojitosti smyslové mezi těmito dvěma zvířátky není a přihlédneme-li blíže, shledáme, že ona zvuková příbuznosť jest dílem assimilace, která housenku vytvořila z „vousenky“, srv. pol. wąsienica a „Černohouz“. Naše „štěnice“ zatemnila původ svůj od „stěny“ vzpomínkou na počáteční spřežku ve sl. štípati; docela tak luž. sćěnavec visí na sl. sćěna a něm. Wanze na sl. Wand, znamenajíc zvíře „po stěně“ lezoucí. Hada „užovku“ (Coluber) v Rychnovště zovou „žofku“, nevím zda pro podobnosť zvuku se slovem „Žofie“ čili „štovka“ = dštovka, žížala. Ve sl. „bažant“ z řec. lat. phasianus (totiž pták od řeky Phasida v Kolchidě přicházející) cítí snad lid sloveso „bažiti“, podobně jako Rosa název ryby „lipana“ (Thymallus) vykládá tak, že „huba po něm libostí lípne“;[2]) koncovka „ant“ je velmi obyčejná a oblíbená, srv. trulant, ozant, kydlant (Guirlande) a j. „Bahnice“,[3]) plodná ovce, svým zvukem se odnáší ku sl. bahno, ale stslov. agnica, též naše jehně stč. jahně svědčí, že počátečné b jest předsuto (srv. ocún — bacoun) nebo že „bahnice“ tvořeno vzhledem ku verb. „obahniti se“. Z výrazů ovčáckých, které z velké části jsou německé, uvádím „ločovec“ a „ločovka“, ze kterých zaznívá sl. „ovce“, ana obě jsou assimilace něm. Leitschaf. O sl. piskoř, které i v ostatních jazycích slovanských se vyskytá, J. Grimm pronesl mínění, že vlastně pochází od něm. beiszen kousati, ale že tyto tvary slovanské později zase do němčiny vnikly a z nich že se vyvinulo něm. Beiszker, Beiszer, Beiszel; Matzenauer hledě k rozšířenosti tohoto slova na půdě slovanské[4]) pochybuje o pravdivosti tohoto tvrzení; nejnověji i Andresen[5]) slovanský původ německých slov tvrdí; u Slovanů, zejména u nás, působí dojista na slovo „piskoř“ příklona verba pískati, jakož u Slováků znamená též „píšťalu“ a u nás

[1]) Mikl. a Matz.
[2]) Jungm. Sl. s. v. lipan.
[3]) Matzenauer 15.
[4]) Ib. 277.
[5]) D. VEt. 150

nadávkou „pískající“ dítě. „Králík“ jest patrně zdrobnělé slovo „král“ a jména toho nabyl odtud, že Němci latinský název tohoto zvířátka cuniculus připodobnili ku sl. kunic, König nazývajíce jej ve střední době künigel, z čehož Kaninchen; naši pak předkové něm. slovo doslovně přetlumočili slovem „králík“. Naše sl. „netopýr“ dle Hattaly [1]) pošlo z řec. nyktopteros v noci létající, tak že ve druhé půle zvuk slova „péro“ zaznívá; jiné příklony jsou „nedopýr, latopýr, latomyš“ a j., na které asi znění německého slova Fledermaus a našeho adj. nedopeřený působilo. „Jestřáb“ tuším i pro podobnost se slovem „jeřáb“ samohlásky své zaměnil, ježto původně zněl „jastreb“, stsl. jast — rębъ, totiž pták „reby“ = koroptve jedoucí, požírající.[2]) O „varanech“ něm. Warneidechsen se vypravuje, že lidi před krokodily „varují“, odkudž prý i jméno jejich; podnětem této dosud rozšířené domněnky jest jméno těchto ještěrek vypůjčené z jazyka egyptského, v němž varan znamená ještěra vůbec. Jméno báječného „vlkodlaka“ Leger [3]) vykládá tak, že ve druhé části vidí srbské „dlaka“ = srst, tedy vlčí srst; pozoruhodna jest forma slovenská „vrkolak“. Zvláštní zálibu ve střídání hlásek n a m viděti ve sl. „nedvěd“ ze spravného medvěd; jako zde beze příčiny, ba i proti zřejmému smyslu n vystřídalo hlásku m, tak naopak se děje ve sl. mravenec, Mikuláš z řec. Nikolaos a j., nejspíš při tom působila částice „ne“; srv. též nyšpule z něm. Mispel. „Soumar“ zdá se býti domácí složeninou jako „soukup“ a p., i staré je dost, neboť základní slovo „soum“ a adj. „soumní, súmní“ (súmní stezka Saumpfad, viz Čelakovského Dodatky k Slov. Jungm.) vyskýtá se již záhy ve století XV.; přes to původ jeho jest cizí, totiž sthn. saumari, stl. somarius, kteréž jako romanské tvary it. soma, frc. somme, šp. salma plynou ze střřec. sagma břímě, sagmarion zvíře břemena nesoucí; odtud si vysvětlíme, proč u Slováků „somár“ je nadávkou jako u nás „osel“. Z „hranostaje“ utvořila lidová etymologie „chramostejla“ a na Poduží dokonce „ránostála“.[4]) Skončíme tuto stať slovem „menažerie“, což asi lidu znamená ústav, kde zvířata divoká dostávají „žráti“; jest to slovo francouzské znamenající dvůr pro drůbež a dobytek, stř. menagerius správce takového dvora, pochodící z lat. mansio obydlí, sídlo (manere zůstávati), z toho stfrc. mesnage a novější menage (čti menáž) hospodářství.[5])

[1]) Skup. 62, Mut. 92.
[2]) Miklosich a L. 41.
[3]) Slov. Sborník 1883, 447.
[4]) Bartoš v Obzoru 1885, str. 163.
[5]) Kehrein 420.

VII. Rostlinstvo.

Říše rostlin etymologii prostonárodní poskytovala a poskytuje hojnost vzácných příspěvků; nejen krásný květ, ale i léčivé vlastnosti, které každé rostlině byly a jsou připisovány, vábily Slovana k podrobnému jich poznávání a budily v něm snahu, aby jména jejich dle některé vynikající vlastnosti utvořil nebo do slova z ciziny přijatého svůj vlastní, více méně vhodný smysl vložil. Z nejstarších příkladů jest „třebule“, — slovo toto prodělalo celou historii; pochodíc z řec. *χαιρέφυλλον* objevuje se v důkladné latinské přeměně o tvaru cerefolium, ve kterém druhá část řeckého slova jest přeložena a první na latinské slovo cera vosk přikloněna; z latinského pak tvaru vznikl jednak německý tvar Kerbel, jednak český třebule. Jiní odvádějí slovo to od latinského tribulus. Podobno jest sl. l i b e č e k, stř. lubeček, pol. lubczyk, lubistek, stn. lubestecco, nhněm. Liebstöckel, kteréž všecky tvary odnášejíce se zvukem ku slovesu „líbiti“, v němčině ku sl. Liebe odvozeny jsou z lat. levisticum, kterému nejvíce se blíží naše „vlstek“; jeho druhotvar „ligusticum“ = bylina z Ligurie jest etymologie latinská; jako pak dívky libeček nosí, aby se „líbily“, tak „l a s k a v c e m“ „lásku“ vzbuzují, „o d o l e n e m“ se sílí, aby svůdným slovům „odolaly“, v „d e v a t e r n í k u“ (helianthemum) devětkrát se myjí, by krásy nabyly, „karafiát“ ženichovi dávají, by nevěsty „n e k á r a l“ [1]) (od nřec. *καρύφυλλον*, *γαρόφυλλον*), a j. „J i t r o c e l“ (dle Jungmanna prý recte jatrocel) dle obecného mínění má moc „játra celiti“, t. j. hojiti, odkudž „ocelivá“, obyčejně ocelová voda v pohádkách; pravou etymologii naznačuje výraz „r a n o c e l“ znamenající bylinu, která rány hojí, neboť vězí v prvé polovici slovo u nás z oběhu vyšlé, znějící ve staroslov. jętro, stněm. eitar = neštovice, nhněm. Eiter, které toliko ve formě slovesa „jítřiti, rozjítřiti“ dosud se zachovalo; jiné příklony obsahují tvary dialektické: jitrocíl (též v herbáři Černého), jitrcejl (u Zalužanského), jitrocí, jitroví, celníček. Se slovesem celiti zdánlivě souvisí název rostliny „celdoň, též celidon, celieston, celeduňk (Klatovsko)“, což není nic než pěkná příklona smyslová lat řec. chelidonium vlaštovičník anebo polatinělého „caeli donum“, což Tadeáš Hájek překládá „nebeský dar“. „N e t ř e s k“ lid sází na střechy, by hrom do nich „netřískal“; srovnáme-li mor. h r o m o t ř e s k a víme-li, že netřesk u Slovanů a Němců zasvěcen byl bohu hromovládnému, vyložíme „netřesk“ za zkomolené ze staršího „nebetřesk“. „B e d r n í k“, něm. Bibernell, obojí z lat. pimpinella označuje bylinu tuto jakožto „bedra“ sílící, čemuž svědčí národní píseň pějíc: „Pijme pivo

[1]) Sobotka, Rostlinstvo 52.

s bobkem, jezme bedrník, nebudeme stonat, nebudeme mřít.“ „Pivoňka“, totiž květina v thrácké Paionii kvetoucí, z řec. lat. paeonia, zřejmě hledí k pivu, které rovněž má barvu červenou. „Orlíček“ tlumočí lat. aquilegia, jako by v něm vězelo lat. aquila orel; pravdě podobnější výklad jest z adj. aquilegus vodu sbírající. „Cizrně“ z lat. cicer přiklání se na „zrno“. Neradi odhodláme se zříci se práva na poetický „barvínek“, tím neraději, že jej v této formě nalézáme skoro ve všech jazycích slovanských, podobně jako „růži“; než lat. pervinca jest základem všech tvarů slovanských, a rozšíření jeho vyložíme tím, že příklona na sl. „barva“ a „vínek“, jakož dosud v Polsku a na Malé Rusi nevěsty vínek z barvínku si pletou,[1]) je usnadňovala. Květina, která na Rychnovsku se jmenuje „buličí oko“ (trollius, upolín) sluje na Mýtsku „volvočko“ a okolo Třebechovic „boleočko“; Jos. Jireček[2]) se domnívá, že „volvočko“ vzniklo z „boleočko“, a mínění jeho potvrzuje lékařské užívání této květiny; koho totiž „bolí oči“, ten si jí potírá oči říkaje: „Boleočko, svítiočko, koho bolí, mne nebolí“, srv. něm. Augentrost; ale ačkoli tomu tak, přece trváme, že původním tvarem jest „buličí oko“, po prvé, že velmi případně srovnává veliký, žlutý a kulatý květ této pěkné květiny s velkým okem vola, a za druhé, že názvy rostlin ode jmen zvířecích vedené jsou dosti hojny, srv. volské ucho, psí víno, hadí mlíčí, myší ouško, konitrud, koniklec a j., s čímž lze též srovnati řec. buophthalmos či zoophthalmos, t. j. buličí oko a pol. wolowe oko. Do dvou posléze jmenovaných slov „kůň“ sice příklonou zvukovou se dostal, neboť konitrud nespůsobuje „koním trudu“ neboli práce, než pravdě se podobá, že to důkladná assimilace něm. Genadkrůt, Gnadenkraut, a koniklec, které dle zvuku soudě označuje klec na koně, znělo správně „poniklec“ od ponikati = ztráceti se; jiné podivné názvisko dává se této rostlině od kořenářek, totiž „půlzlatník“, jako by snad každá taková bylina měla ceny půl zlatého; zatím však jest to velmi šťastně připodobeno z latinského názvu „pulsatilla“. Z německého slova Dornapfel vyložíme asi také naše sl. „durman“. „Euphrasia“ nabyla příklony velmi důkladné ve formě „ambrožka“, ač sv. Ambrož s očima nic nemá činiti, ovšem pak u Němců sv. Augustin (hledě ku sl. Auge); v jižních Čechách ještě pěknější příklona se vyskytá ve sl. „břez“; na něm. Augentrost upomíná podání, že bylinka tato léčí nemoci oční.[3]) Příklona na jména světců i jinde u jmen květin a bylin zhusta se naskytuje; „marjanka“ vedle něm. Majoran, vl. maggiorana, fre. marjolaine vzniklo z lat. řec. amaracus s příklonou na sv. Marii; „petržel, petružel, petružlen“ z řec. lat. petroselinum miřík skalní (řec. πέτρα skála) ozývá se želem nebo lenem Petrovým, „heřmánek“

[1]) Morawski v progr. gymn. Tarnovského 1884.
[2]) ČČM. 1863, 338.
[3]) Světozor 1876, 555.

na pohled jsouc deminutivem jména osobního „Heřman“ není nic než poněkud změněný „rmen“ (v příčině předrážky hlásky h srv. Hertina vedle Rtyně) a „rumenek“, ač nic „ruměného“ na sobě nemá a to zase česká assimilace latinského (camilla) romana; také „rozmarina“ i rozmanité její druhotvary v rozličných dialektech našich „rozmarija, rozmarián, rozmarijunek“ a j., jichž základem jest lat. ros marinus rosa mořská, vypadaji jako složeniny, jichž prvá část jest předpona roz- a druhá jméno panny Marie, a v národní písni vypadá rozmarinka jako nějaké stupňování marjánky („Marijánku, rozmarynku, která modře vykvetla“), právě jako „ach, bože, rozbože“; sem též patří „lucinka“, jinak „vojtěška“, která nikterak nesouvisí se jménem sv. Lucie, než jeví spodobu s něm. Luzerner-klee; o Kunrata opírá se dosti podivně sl. „kundrásek“ z něm. Gundermann, openec,[1]) u nás z toho povstalo „kontryhel“ a „kondrhel“; ve sl. janofít, janovec“, jehož prvá část zřetelně ukazuje ku sv. Janu, vězí tuším lat. genista, ve stř. latinské formě ianestaria, stfrc. jannaie = místo kovylem porostlé. Podobné příklony na jména svatých nacházíme také v polštině;[2]) tak lid polský „hyssopus“ upravil si v „józefek“, Slováci v „yzúbek“, „carum“ kmín ve „karolek“, a naše „petržel“ zní u nich „pietruszki, piotruszka, pietrasznik, piętrożnik“ a j. s příklonou na Petra a pět. Krásné květině „leknu“ čili „leknínu říká se úslovně „leknutí“ a v Heřmanově Městci, kterýž má leknín ve znaku městském, vypravuje se o něm zvláštní pověst.[3]) „Muškát“ upomíná na „mušky“, o nichž v lat. moscatum = mošus není stopy. Dřevo „brazilské“, známé to barvivo kraslic z Brasilie pocházející, zní s příklonou zvukovou „pryzule“ (Jičínsko, Hradecko a Boleslavsko), „pryzila“ (Novopacko), s příklonou smyslovou „březalka“ (na Moravě). „Zimostráz“, jinak barvínek (viz shora), sluje odtud, že „zimu strádá“, t. j. snáší, nezmrzne, ale lid jej jmenuje „zimostráž“, jako by „střehl“ zimu. Mezi příklony pouze zvukové počteme: „mátu“ z lat. mentha, „lerpán“, též „verpán“ z něm. Lärchenbaum modřín, „konvalinu“ z lat. (lilium) convallium, „orobaňku“ z řec. lat. orobanche, „ligrus“, které oblíbeným rozlišením (srv. falář) a změnou druhé části nabylo rázu latinského, ač pochodí z něm. Raigras; „pušpán“ z něm. Buchsbaum, „polej“ nebo „pulej“, též „polejvané“ z lat. pulegium, „skořici“, která domácí svůj rod z „kůry“ (stsl. skora, lit. skůra = kůže) zatemňuje předrážkou hlásky s (srv. Střebeš m. Třebeš), „konopě“ z lat. cannabis, „klínopád“ z lat. clinopodium, „žindava“ čili „zindava“ z něm. Sinau alchemilla. „šlatec“ z domácího, ale k vyslovení méně po-

[1]) Osvěta 1884, 52.
[2]) Karłowicz, 7.
[3]) Světozor 1875, 4.9.

hodlného „svlačec“; „ošlejch“ z něm. Aschlauch z lat. (allium) ascalonicum, na jehož koncovku působilo asi slovo „utrejch“ a j.

„Voměj“ ze řec. lat. ammi něm. Ammei vedle oblíbené koncovky české (srv. šalvěj, polej) upomíná na „omámiti“, odkud Rosa slovo to skutečně odvozuje. „Třtina“ dle Blah. 345 i dle lidu od třásti odvozena, lépe od trs, tresť. Zdařilá příklona smyslová jest „dymián“ vedle „tymián“, jakožto květina vůni „dýmající“, z řec. *θυμίαμα* kadidlo, *θύειν* obětovati. Název zeleniny „karfiol“ přichylující se zněním na „karafiát“ pochodí prostředkem vl. carolo fiore z lat. caulis floridus, „kedluba“, též „kedlubna“ jako od dlabání prostředkem vl. cauli ravi z lat. caulis neboli côlis rapi (rapum řepa), „kapusta“, od latinářů žertem i opravdu vykládaná jako caput ustum hlava spálená, kromě české koncovky (srv. chramosta, starosta) jest lat. caputium, protože zavřená hlávka kapusty podobna jest mnišské kápi; jiný výklad podává Miklosich, odváděje sl. kapusta prostředkem sthn. kompost, nhn. kompest z lat. composita. „Čemeřice“ dle Rosy odtud nazvaná, že „čmirá v nose“, srv. Nieszwurz, původem sahá k řec. *κάμαρος* čili *κόμαρος*;[1]) podobně i „koukol“ přihlížeje ku stejně znějícím tvarům frc. coquiol, ang. cockle přes své české roucho bude asi uznán za potomka řec. *κόκκαλος*. Podle toho změněn kokořík, polygonatum, úslovně ve „koukořík“. O původu a významu sl. „divizny“ Sobotka[2]) dí, že je odvozeno od jména bohyně Děvy; lid však, jak druhý název „divoké koření“ svědčí, táhne je k adj. divý a subst. div, říkaje, že „zná“ a dělá „divy“. Má-li týž spisovatel[3]) pravdu, že správně jest říkati „devesil“ z lit. debesis oblak, bylo by druhé jméno této rostliny „devětsil“ (též nevesel) prostonárodní etymologií, při čemž podotýkáme, že i něm. slove Neunkraft. O slově „ocún“ Čelakovský podal[4]) etymologii ne-li pravdivou, aspoň básnickou, tvrdě, že je složeno z „ot syň“ (strč. rus. ocyn), totiž otec synův, t. j. otec, jenž od syna jest zplozen, an syn (květ) kvete na podzim, ovoce pak, (otec) vyrůstá na jaře; úslovně říká se „bacoun“ snad příklonou na „baciti“ = udeřiti; nebyla-li by hořejší etymologie správna, muselo by se pomýšleti na řec. *ὄχνον*. „Strační nožka“ neboli „stračka“, delphinium, vyskytá se v Mýtsku ve formě „ztracenůška“, chýlíc se zvukem na sl. ztratiti a nůška. Lat. verbena lehkou obměnou počeštila se ve sl. „vrbina“; taktéž něm. Rebe ve sl. réva, strč. rýva, srv. rýti. „Peluň, peluňka, pelynek“ a p. pěkně přikloněna v moravském polének a slovenském polyněk; Jungmann, tuším, dobře odnáší slovo to k řec. polion znamenajícímu rostlinu silně páchnoucí.[5]) O etymologii „blínu“,

[1]) Karłowicz 3, kdež i polské etymologie toho slova podány.
[2]) Rostlinstvo 254—256.
[3]) Tamže 285.
[4]) Jest to výklad botanický známého „filius ante patrem“. Dodavky k Jungmannovu Slovníku.
[5]) Kott. a Jungm. s. v. pelun.

střlat. iusquianus, Sobotka[1]) obšírněji píše; lid náš stěží s jiným slovem jej spojuje, leda s tím, které jinak se vyjadřuje frasí „honiti Davida“.

Ježto stromy ovocné sice z východu, t. j. z Asie, ale přes Řecko a Italii k nám se dostaly, nebudeme se diviti, že názvy jejich posud stopy toho nesou. „Třešeň“, též „střešeň“ hledí bezpochyby k řec. lat. cerasium, nebo k něm. Kirsche;[2]) „broskev“ jeví assimilaci zvukovou, ale „břeskev“ (srv. zábřeský) též smyslovou.

Jiné zvukové příklony jsou: „marhaník“, slov. margarana, chor. malogranj z lat. malum granatum, vl. melagrana;[3]) jablo, zdrob. jablko z malum Abellanum (Mikl.); „špendlík“ z něm. Spilling; „bluma“ z střn. Pflume a to z lat. prunum = švestka; „datle“, starší forma „daktyle“; „nyšpule“ z řec. mespilon;[4]) „kdoule“ z řec. kydonion, kdežto druhotvar „kutna“ k německému prostředí stn. kutina střhn. quiten ukazuje;[5]) „merunka“ z lat. armenica, t. j. ovoce armenské, při čemž prvé hlásky dle povahy jazyka přestavěny a hl. *a* odsuta,[6]) ale druhý tvar „medunka“ již přikloněn na „med“; „rozinka“ skrze něm. Rosine ze stfrc. rosin, a to opět z lat. racemus = hrozen, jakož i český druhotvar „hrozinky“ smyslem na „hrozen“ se přiklání;[7]) „rengle“ i „ringle“ z franc. reine Claude, t. j. ovoce královny Klaudie; „renetky“, s příklonou smyslovou „ranetky“ (ranný) z frc. reinette; „amrhele, marhule“ z lat. amarella, t. j. třešně nákyslá: „maruše“ vedle „moruše“ z lat. morus; „mandle“ z řeckého ἀμυγδαλή, odkud příklonou na sloveso mandere žvýkati lat. amandola, od něhož všecky ostatní tvary; „locika“ z lat. lactuca; „zárostupky“, domácí to příklona, znamenajíc hrušky se „zarostlými stopkami“;[8]) „pomoranč“ ze střlat. pomerancia, což opět složeno z lat. pomum a orancium, kteréž poslední slovo svým původem tkví v Orientě (arab. nárang),[9]) frc. pomme d'orange s příklonou na or zlato; česká forma dialektická „podmoranč“ poskytuje příklony silnější; „švestka“ z lat. sebastica. Jablka na „kříž“ překrojená zovou se u nás křížaly, na Slovensku štěpánky od slovesa štípati, ale s příklonou na jméno sv. Štěpána, též na Hané štěpány. Dalekým hostem jest hruška „pergamotka, pargamuška, pergamentka“, jejíž název odvozuje se patrně od města vlaského Bergama[10]) neb od Pergama neb od pergamentu; pravého výkladu se dočítáme v Andresenově něm. etymo-

[1]) Rostlinstvo atd. 383.
[2]) Hattala. Brus.
[3]) Matzenauer, C. s. 250.
[4]) Ib. 254.
[5]) Ib. 232.
[6]) Gebauer, Hl. 84.
[7]) Matzenauer, C. s. 297; Kehrein s. v. Rosine.
[8]) Bartoš v Osvětě 1881.
[9]) Kehrein s. v. Pomeranze.
[10]) Matzenauer, C. s. 109.

logii,[1]) že to slovo arabské znějíc tam „begarmudi“, t. j. královna hrušek. Domov jablek míšenských hledá se obyčejně v Mišni; dle J. Svátka (Lumír 1891) správně se říkalo a má říkati jabl. mšenská, ježto se dařila v okolí městečka Mšeného blíže Roudnice. Cizí původ „bramboru“ dokazuje se i z cizopanských jeho pojmenování; „brambor“, správně Branibor, svědčí, že plodina ta k nám přišla z Pruska;[2]) „erteple“ vzbuzuje bezděky představu tepla sálajícího z bramboru čerstvě uvařeného, odnáší se sice k něm. Erdapfel, ale i slovo německé jest prostonárodně přikloněno z vlaského „tartufola“, kteréž znamenajíc původně houbu lanýž přenešeno jest na tuto plodinu rovněž podzemní a bambulovitou; jinou obměnou slova toho jest něm. Kartoffel; u Slováků zovou se brambory „krumple“, „krumpiry“, odkud vyznívá něm. Grundbirne, kteréž opět není nic jiného nežli překlad francouzského pomme de terre, t. j. ovoce země.[3]) Rozmanité příklony lze pozorovati na tvarech vzniklých z řeckého *ἀγγούριον*, jenž u nás zní „okurka“, na Moravě „oharek“, „omurka“, na Slovensku „uhorka, uherka“ atd.[4]) Staroslovanský název fíku jest „smokev“, kterýž sice nezapírá svého rodu z řeckého *σῦκον*, ale v němž vsutá hláska *m* prozrazuje, že Slované jej přijali od Gothů, kteří příklonou domácí z řeckého slova upravili si své „smakka“. Oleandr ze stř. lorandrum a to z řec. lat. rhododendron zní polsky holander.

VIII. Léky.

Z nejstarších a nejpopulárnějších názvů pro lék jest lékořice, pochodíc skrze lat. liquiritia z řec. *γλυκυρρίζα*, t. j. sladký kořen, osládič něm. Lakritzen. Rovněž stará a dokonalá příklona jest „letkvar“, též „lektvar a lekvar“, něm. Latwerge z lat. electuarium, kteréž podivné slovo svým tvarem a zvukem napodobuje řecké původní *ἔκλειγτον*[5]) od slovesa *ἐκλείχω* vylíži; na Slovensku lekvar znamená to, co u nás povidla. Neméně starobylý jest lék zvaný driák, jenž prostředkem něm. Driakel přichází z řec. lat. theriacon, t. j. antidoton, prostředek proti ukousnutí nebo uštknutí zvířat.[6]) Podle obdoby utvořil si lid ze sl. unguentum aegyptiacum, t. j. mast egyptská „psiják“, jako by to byl lék pro psy. Místo masti diachylové žádají si lidé často mast achylovou nebo dokonce jáchymovou; z něm. Verbandsalbe nebo Dürrbandsalbe povstala „mast turpánová“ též tyrpantová, z lat. unguentum praecipitati rubri mast

[1]) Andresen str. 154.
[2]) Matzenauer 117.
[3]) Andresen 76.
[4]) Matzenauer 261,
[5]) Weise 37.
[6]) U Němců Theerjacke dle Andresena, 53.

princmetálová. Emplastrum oxycroceum změnilo se v řeči lidové ve „flastr exekucí“, též „fl. crucifix“. Jaký lék jest „Alojzius“, poznáváme ze druhotvaru aloes. Na některých místech žádá se dosud v lékárnách „staré posvícení“, což není než překlad něm. alte Kirmes, kteréžto slovo jest spodobeno z arab. al kermes = cochenille červec. Lék bezoar objevuje se ve formě „prášek bečvárový“, spermacet zní v proměně průhledné „farmacet“. Ze slova cannabina aquatica upravil si lid „Kunigundy traňk“. Fisikátor z lat. vesicatorium, totiž náplasť puchýře táhnoucí, v ústech lidu jaksi jest příbuzněn s „fizikusem“, jak druhdy se říkalo krajským lékařům. „Šalvostr“ z něm. Scheidewasser lučavka, svou druhou částí ukazuje na něco ostrého, čím tato tekutina vskutku jest. Vitrolím svou koncovkou jeví vliv češtiny, pochodí pak z lat. vitriolum čili vitreolum, což jest slovo zdrobnělé od adjek. vitreus skleněný, vitrum sklo; znamená tedy vitriol tekutinu jemnému sklu podobnou. Stejně zní petrolím neb petrolín. Neobyčejný lék Sassafrass lid neobyčejnou formou hasasasa pronáší; radix saniculae objevuje se ve formě „kořen ženglový nebo ženiklejtový“. Opium zvukem i účinkem zní tak, jak se na nápoj „opíjející“ sluší; základem jest řecké ὄπος šťáva. Lék chinin nepochází, jak dle jména se zdá z Chiny, nýbrž z jihoamerického Perua, kdež slove quinaquina = nejlepší kůra. Znatelé latiny mohli by ve slovech gutta percha a elixir hledati latinský původ, avšak prvý výraz jest malajský: gutta stvrdlá pryskyřice, percha strom, druhý arabský, ve kterémžto jazyku „el iksir“ znamená kámen mudrců. Kamilové thé nemá činiti ani s Kamillem ani s Kamillou, než s Chamomillou, což jest latinská příklona řeckého slova chamaemélon = zemské jablko. Z lat. crematum praeparatum, t. j. pálenka povstalo slovo zdánlivě onomatopoeické krampampuli; z řec. lat. cataplasma utvořil si lid neobyčejnou formu „Káča blázen“. Faba tonquiensis podobně zní Tonka bona. Pověstný driáčnický lék zvaný Shäkersaft na našem venkově je znám pod jménem sekerová tresť. Assa foetida jmenuje se u lidu obyčejně ozant. Utrejch (utříti) v knize Jana Černého zní Hutraych srv. Hüttenrauch; [1]) vinštiř dle téhož = Weinstein; terra Tripolitana změněno ve „trupel, trypl“; tinctura aloes v alius nebo aleus.

IX. Pokrmy a nápoje.

Hromadným názvem jmenuje hospodyně své zásoby „špíží“ a ukládá je do „špižírny“; základem těchto slov i německého Speise jest střlat. spensa zkrácené z „dispensa“.[2]) Zdánlivě téhož původu

[1]) Dědeček v Kroku I., 190.
[2]) Matzenauer 333.

jest sl. špejchar z lat. spicarium, spica klas. Domácí sl. „strava“, s oblibou vyslovuje se „zdrava“, označujíc, že je „zdravá“ a jde k duhu. Oblíbeným a skoro po celých Čechách známým jidlem jest „kucmouch“, též „kucmoch“ a „kudlmoch“, t. j. uhnětené brambory smíchané s mlékem a moukou, z jehož druhé části také mouka nebo moucha zdánlivě zní; jest to slovo německé a sice vězí v prvé části kočka Katze (dialek. Kutz) [1]) a ve druhé Mus kaše, srv. naše varmuže, něm. Habermus, tedy kucmouch = kaše pro kočky; Krolmus vykládá kucmoch ze „god-z-mouk“, t. j. hody z mouky. „Pernik“, jenž vhodně se přichyluje k adj. „perný = ostrý, peprný, pochodí z něm. Pumpernickel odsutím prvé slabiky, toto pak složeno jest ze slovesa pumpern, stř. bombare duněti, odtud adj. pumpet zavalitý, hranatý a sl. Nickel (Mikuláš) o významu appellativném „hrubý chlap“, srv. u nás Kuba, Honza; od osob přenešen výraz tento na věci; [2]) pozoruhodno jest sl. „pumpera“ = kaše z černých jahod (Kott). Latinského původu jest sl. „pospasy“, desert. Nachtisch, ač v něm slyšeti naše po-spásti; latinsky znělo „post pastum“ = po jídle; domácí název pro desert byl „pojídla“ = co „po jídle“ hlavním na stůl přichází, nejprve tedy ovoce, z čehož záměnou hlásky *j* a *v* povstalo sl. „povidla“; [3]) Slováci s jinou příklonou povidlům říkají „lekvar“. Že „marcipán“ nelze vykládati z lat. Marci panis (chléb sv. Marka), patrno z tvarů romanských, v nichž o Markovi není stopy vl. marzapane, šp. mazapan, frc. massepain; držíť v sobě prvá část řecké slovo μάζα, lat. masa i massa = těsto, chléb, odkudž i moderní slovo massa = shnětená hmota, spousta, [4]) drubá lat. panis = chléb a spojení maza-panis označuje touž věc dvěma slovy ze dvou různých jazyků vypůjčenými, srv. velryba. „Paštika“ ze stř. pastata nabyla svého českého vzezření změnou koncovky, srv. parteta — partika, a příklonou na domácí slova „paštěka“ nebo „štika“. Polévka z kurek chlebových jmenuje se „batozubka“, dle zvuku něco na zub; německého sl. Bettelsuppe — také u nás „žebrácká“ — nenesnadno lze se z toho dobrati; podobná jí polévka sluje „panádlová“, frc. panade, vl. panada, od lat. panis chléb, tedy taktéž polévka chlebová. Pražský „dalamánek“, druh bílého chleba formy podlouhlé, k nepoznání zatemnil svůj původ [5]) z francouzského (pain) d'Allemagne, t. j. chléb německý. Názvu toho nabyl za pobytu francouzské posádky v Praze v letech 1741—1743. Z řeckého πλακοῦς latinskou příklonou (na sl. placere) povstalo placenta = koláč a z toho naše „placka“ a slova od toho odvozená „plácati, naplácati“.

V zapomenutí vešla oblíbená někdy „calta“ ze střlat. cialda = rohlíček, odkudž něm. Leb-zelt a Celetná ulice; pouze v Doma-

[1]) Grimm, Slov. s. v. Katze.
[2]) Andresen, DE. 179.
[3]) Jungmann. Slov. s. v. povidlo.
[4]) Weise, griech. Wör. im Lat. 23.
[5]) Srv. Lumír 1861 I., str. 477.

žlicku posud calta žije ve významu „vánočka“.[1]) „Sirob“ ze střlat. sirupus přiklání se zvukem na sl. siroba; původ hledati v arab. šarâb[2]) nápoj, s čímž srov. též známější u nás „sorbet“ a „šerbet“, z nichžto prvé latinářům se zamlouvá pro zvukovou podobnost s lat. sorbere srkati. Též „kandis“, obyčejně „cukrkandl“ latináři zaznívá příklonou na lat. candere, candidus (bělo)skvoucí, aneb na ostrov Kandii; ale i zde etymon je vzdálené, totiž pers. „kandi“ cukrový.[3]) Sl. „tvaroh“ Miklosich pokládá za domácí (tvar-ogъ), Matzenauer za německé; srovnávajíce se s tímto máme „tvaroh“ z střněm. twarc za příklonu smyslovou na slova tvar a roh. Ve sl. „svačina“ volnějším pravopisem i původ i prvotní význam se zatemnil; znělo dříve „svatčina“ a znamenalo „kvas pro svaty“, t. j. svatební hosty.

„Treska“ čili „hňup“ (Stockfisch) v ústech kuchařek se mění ve „třesk“ nebo „trest“. Zvukové příklony jsou: „skýva“ z něm. Scheibe, „piškot“ z frc. biscouit a to z lat. bis coctus = dvakrát vařený, „žemle“ z něm. Semmel a to z lat. simila pšeničná mouka; „preclík“ z něm. Bretzel a to z vl. braccialetto, lat. bracchiale náramek. „Lívanec“, též „líhanec“ Matzenauer[4]) odvádí z řec. laganon, bez potřeby; koncovku -anec nalezne ve sl. maz-anec a kmen ve slově po-lév-ka; ostatně i synonymní výraz „lité dolečky“ ukazují ku slovesu „líti“ jakožto kořenu „Pečeně svíčková“ nazvána tak sice od svíčky, ale svíčka tato jest výraz přenešený označujíc „jako svíčka“ rovný, silný a dlouhý sval v zadní čtvrti hovězího dobytka, jenž se k této pečeni nejlépe hodí; rovněž něm. Lungenbraten nic nemá činiti s plícemi (Lunge), než s lat. lumbus, což asi naší „svíčce“ se rovná. Něm. Rostbraten kdysi zčeššovalo se slovem „konina“; patrně naivní překladatel místo Rost viděl Ross a dle toho tlumočil. Frc. omelette, t. j. oeufs mêlés míchané vejce vyskytuje se ve formě „amoletka“ a „namoletka“. Místo „kousíček“ (zdrobnělé od „kus“) slýcháme „kouštíček“, při čemž úlohu hraje zvuk importovaného slovesa „koštovati“ (viz toto mezi slovesy) = ochutnati. „Kočičí svarba“ není nic než „svařené“ kroupy s hráchem. Pěna na polévce se usazující zove se „šum“, což s naším slovem „šum“ = Geräusch nic nemá společného, pochodíc z něm. Schaum. Moravské národní jídlo zove se bátošna; jsou to kapsičky naplněné masem, které se podobají bátoši, t. j. myslivecké kabeli — Waidtasche.[5]) U nás v Čechách něčemu podobnému se říká „maltošna“, t. j. Maultasche. Na zelený čtvrtek pojídají se „Jidášky“, vhodný to název jídla, které se požívá toho dne, kdy se „Jidáš pálí“. Vánoční štědrovnice úslovně dle něm. Stritzel jmenuje se trucilka. Víno „žampánské“ druhou svou

[1]) Sdělení prof. Piskáčka.
[2]) Kehrein s. v. Syrup a Sorbet.
[3]) Ib. s. v. Kandis.
[4]) Listy filol. a pod. 1882, str. 203.
[5]) Sdělení prof. Bartoše.

polovinou ukazuje, že je pro „pány". „Žernoseckému" se přezdívá „černosecké", poněvadž význam první části této složeniny „žernov" potuchl; viz Žernoseky mezi vlastními jmény místními. Vínu madeirskému žertem se říká „Maděra"; název „Dry Madeira" vykládá se tak, že toto víno „třikrát" plaveno bylo přes rovník; ale výraz „dry" jest anglický a znamená „trpký", naproti tomu „sweet" sladký. Název sladkého vína španělského „sekt" i ve vzdělaném laikovi vzbuzuje myšlénku na lat. secare a představu něčeho obzvláštního; původ slova toho jest zastíněn hláskou t, která přisula se k romanskému adj. seco, secco, lat. siccus suchý, ježto víno takové z hroznů skoro suchých se lisuje.[1]) Silné černé pivo zove se u nás podle německého Bockbier „kozel" a na důkaz, že se při tom skutečně na kozla pomýšlí, zobrazuje se kozel na lahvích, sklenicích, pivnicích atd.; avšak u Němců kozel s tímto pivem nemá pražádné příbuznosti, spíše jest to hannoverské město Eimbeck proslulé druhdy svým silným pivem jako u nás Rakovník, jehož jméno znenáhla měněno v Aimbock, ein Bock a posléze v Bock;[2]) tím méně máme my příčiny toho názvu se přidržovati, jenž prostě z němčiny vydlužen; naši předkové takovému silnému pivu říkali „samec". „Kořalka", „kořavka" pochází z polsk. gorzalka a spodobila se tak snadno jako „rozolka", „rosolka" z lat. ros solis rosa slunečná. Nápoj dle francouzského města Cognac nazvaný nabyl tvaru „koňák", při čemž se asi myslí na kořalku silnou, která je říkajíc „pro koně". Slova „brynda" a „breberka", kterými se též kořalka označuje, přes svůj zvukodobný zevnějšek (srv. interjekci brr!) jsou původu španělského (brinda i brebaje = nápoj), přinešena byvše k nám nejspíš prostřednictvím španělských vojáků ve 30leté válce.[3]) „Olej" z lat. oleum znamená patrně něco, co se „leje"; „brabancový" olej nenabyl svého jména od brabenců ani od země brabantské, nýbrž od jihofrancouzské Provence (čti Provans, lat. Provincia), odkud nejlepší olej se vyváží.

X. Roucha a látky.

Čechové záhy pozbyli svého národního kroje a jeho místo zaujaly nejvíce a nejdříve šaty francouzské; tím se stalo, že až dosud veliká část našeho šatstva má i jména francouzská. Z nejmladších jsou kalhoty zastar. kalioty z frc. culotte, v druhé části přikloněno na domácí „hace" = spodky;[4]) „kabát" hledíce k tomu, co právě

[1]) Andresen, DE. 182.
[2]) Andresen, DE. 181. O pivě tomto i u nás známém viz ČČM. 1863, str. 304: „Pivo Embekské velmi život čistí."
[3]) Jeřábek, Stará doba romant. básn. 249.
[4]) Brandl, Gloss. XV., Matzenauer 190.

řečeno, spíše spojíme s frc. capôt než se strhorn. kawati,[1]) kteréž ostatně tak jako slovo francouzské v lat. caput (hlava) vězí. „Bota“ frc. la botte a „vesta“ beze změny přijaty; stará i střední čeština místo bot má ščibaly, štipálky (s patrnou příklonou na sloveso štípati) ze střlat. aestivalia, vlastně obuv letní, dle jiných ze střlat. tibialia, obuv na lýtka sahající (tibia holeň); naproti tomu domácím výrobkem, ovšem zastaralým je „škorně“, jehož původ ze sl. kóra stsl. skora = kůže předrážkou hlásky š se zatemnil.

„Kordulka“ [2]) se světicí stejného jména nemá nic společného, ježto utvořeno dle frc. cordelle. střlat. cordella (lat. cor srdce), bez mála to, čemu až dosud se říká „oplecko“; srv. mezi zbraněmi „korduláč“. I zastaralý „karnáč, karnáček“ francouzským prostředím (garnache, vl. guarnaccia) vyšel ze střlat. garnache, kdežto dosud moderní „karkule“ [3]) přímo k lat. caracalla (původu nejspíš keltického) se odnáší. Též sl. „kravata“ od Francouzů k nám přišlo, ale tito ji od Chorvátů si vypůjčili,[4]) označujíce týmž jménem Chorváta i kravatu. „Capart“ vedle „tapart“ [5]) ze střl. tabardum, tapartum = dlouhý plášť, potom roztrhaný oděv, drobné peníze žije dosud ve rčení: roztrhat něco na caparť, a ve sl. caparti = malé děti; z obou, tuším, vyznívá sloveso „párati“, ale v prvém případě znamenajíc švy rozřezávati, ve druhém hráti, odkudž i sl. páračka = hračka; snad i na „capající“ nožky se pomýšlelo. „Klobouk“, dial. kobluk, ačkoli Palkovič píše „klopouch“, aby označil pokryvku, jíž se „zaklopují uši“, přichází i s maďarským kalpakem z tureckého qālpāq.[6]) Slova u nás zdomácnělá „parasol“ a „paraple“ zdají se býti tvořena dle obdoby řeckého paradox, parametr a p. a znamenati ochranu „proti“ slunci a dešti; ale tomu není tak; u výkladu vyjdeme od slova parasol, jehož prvá část v sobě obsahuje sloveso „parare“ o středověkém významu zdržovati (srv. parírovati ránu), tudy parasol to, co od nás zdržuje slunce; podle vlaského „parasol“ utvořeno jest franc. paraplui; [7]) srv. catacomba. Ve slovese parare hledati jest původ slova „paráda“, vlastně úprava. „Špagát“ dle etymologie Palkovičovy pochází od sl. spojiti, vskutku však z vl. spaghetto, spago = nit. „Cejcha“ dávno musí býti přijato z němčiny, protože tvar tento již ve staré němčině se objevuje; Andresen [8]) zamítaje etymologii jeho od sl. ziehen za příčinou hlásky ch, pomýšlí na řecké θήκη obal. „Modrace“ patrně jsouc přikloněno na adj. modrý přišlo do češtiny

[1]) Brandl, 85.
[2]) Matzenauer 197., Brandl, Gl. 88.
[3]) Brandl Gloss, 88.
[4]) Andresen, 145,
[5]) Brandl, 14. Matzenauer 128.
[6]) Gebauer, Hl. 124.
[7]) Andresen, 24.
[8]) D. Etym. 175,

z vl. materazzo střlat. matratium; tvar španělský a portugalský almadraque poučuje nás, že domovem slova toho jest Východ.[1])

„Fěrtoch“ z něm. Fürtuch upomíná na ofěru; ve sl. „lochtuše“ z něm. Lackentuch obě části německého výrazu značně se změnily; v Domažlicku takové roucho nazývá se „rozplášenka“.[2]) U Třebíče jistý druh ženského hřebene slove „širáf“ z něm. Stirnreif, což zvukem přikloněno na „širák“. Roucho „rozedrané“, plandající se kolem boků zove se „flandera“, patrně zároveň s „flamendrem“ (viz toto) památka po vojácích flanderských; mám pak i naši „plandu“, jinak „flandu, plantu“ v podezření, že jest tohoto cizopanského původu a s ní všecka odtud odvozená, jako „plandati“ a j. Někdejší sněhobílé „Nankynky“ mezi lidem se jmenovaly „Ankynky“ s průhlednou příklonou zvukovou. Francouzské sl. „livrée“ přečeštěno ve „liberaj“, „montour“ v „mundur“. Domácí etymologie „zlatohlav“ zdánlivě znamená „zlaté“ roucho pokrývající „hlavu“; zaměníme-li druhou část slovem „háv“ = roucho, nabudeme významu sem příslušného, totiž „roucho zlatem protkávané“; podobně utvořeno sl. „stříbrohlav“. „Košile“ upomínajíc na „šíti“ jest lat. casula. „Hazuka“, prvotně dlouhý oděv s rukávy,[3]) rovněž něm. Husacke, frc. casaque vycházejí ze střlat. casaca; lid s oblibou říká tak šatu, který se „hází“ přes ramena; u moravských Kopaničárů dle Bartoše[4]) hazuka ve formě „hazucha“ znamená široký obojek; jiná téhož slova obměna jest „kazajka“.

Pro slovo „stužka“ máme čtyři významy cizí: „fábor“[5]) z frc. faveur, vlastně přízeň, kterou dáma vyjevovala svému milenci darujíc mu svou stužku, „pentle“, též pantle z něm. Band, „kaloun“ = tkaloun, a „fáč“ z lat. fascia, jen že toto poslední významem nyní jest obmezeno znamenajíc obvazek na ránu. Zvukem příbuzno jest sl. nyní neužívané „facilét, facalík“ = šáteček na utření tváře, střl. faciletum, lat. facies tvář, odkudž i „facka“ něm. Watsche, vyhlížejíc jako slovo onomatopoeické. „Kokrhel“ říká se o každé vysoké a nápadné ozdobě hlavy, která takořka „kokrhá“ čili křičí, ze střněm. gügerël.[6]) „Bruclek“, dlouhá. až pod břicho sahající vesta jest něm. Brustfleck. Naproti tomu ryze domácí jsou „brslenky“, krátké kalhoty ze žluté kůže, která se barvou podobá dřevu brslenovému. Jsou-li „boty“ darem Francie, též části boty: „branzoul“ = Brandsohle, kramflek = Brandfleck jsou německé, šviháci je nosí „ajnpalet“ nebo „ajnpalec“, což příklona na něm. einballig. Německé Schlafschuhe, ve kterémž ostatně prvá část je pochybna, protože se ve střevících ne-

---

[1]) Kehrein s. v. Matratze.
[2]) Sdělení prof Piskáčka.
[3]) Matzenauer, 174.
[4]) Osvěta 1884, č. 1.
[5]) Matzenauer, 135.
[6]) Týž 208.

chodí spat,[1]) u nás objevují se ve formě „šlapšuchy“, jako že se v nich dobře „šlape“; též německé slovo jest „punčocha“, dialek. „pančocha“ (bezpochyby dle „pantofel“), Bundschuh, u Jihoslovanů opanka; komicky vypadá dialektické „usckle“ místo fusekle z něm. Fuszsocken; patrně se tím označují obnožky jako „useknuté punčochy. Vlašského původu jsou „škrpály“ a „škarpetle“, též zvukodobně „křampetle“, ono ze „scarpa“ = střevíc, toto ze „scarpetta“ střevíček.[2]) Že „škapulíř“, prvotně oděv plece (lat. scapula) pokrývající, jest slovo latinské, snadno poznáme; poněkud zatemněn jest tento původ ve sl. „kapléř“, kteréž se, jak známo, stalo příjmením slovutné české rodiny šlechtické. Kdo píše „přeska“, myslí si, že ona sahá „přes“ nějakou mezeru; ale kořen slova jest přeh a tudy psáti jest „přezka“. Slova „pelech, pelouch“ označující bídné lože nebo peřinu, tuším, jest spojiti s lat. pellicum kožich a vysvětliti příklonou na naše „ležeti, leh“, se kterýmž asi v etymologii lidové též souvisí něm. Loch; i „pelest“ z něm. Bettleiste snad tento tvar přijalo vzhledem k hořejšímu „pelech“. „Koberec“ prostředním formy staroruské „ковръ“ lze srovnati s frc. couvert,[3]) srv. též „kopert“ = obálka na psaní. Sl. „čamara“ přijato z polského; srv. šp. chamarra. Kabát „kammgarnový“, totiž z česané příze, služka přeměnila v kabát „kankanový“.

Obracujíce se k výkladu jmen látek, konstatujeme důležitý, nezřídka pro etymologii významný zjev, že značný počet látek přijal název dle místa, kde nejprve byly vyráběny. U některých látek tuto souvislost netřeba dokazovati, na př. manžestr od názvu angl. města Manchester, damašek od stejnojmenného města v Syrii, mušelín od města Mosulu, baldachyn od města Baldaku t. j. Bagdadu, haras od Arrasu a j. Někdy však tato příslušnost není zcela jasna, protože název látky podlehl vlivu domácí etymologie, kdežto název města — obyčejně cizího — se nezměnil; tak „kazimír“ ve své ryze české formě chová název města Kašmíru. „Kamrtuch“, jemnější druh plátna, jenž se má dle jména chovati „v komoře“, odnáší se k frc. městu Cambray, ve střlat. formě Cameracum; poněkud jiná obměna hledící ku tvaru Cambray vyskytuje se v popise pohřbu pana Petra Voka z Rožmberka,[4]) kdež se praví, že na truhlách bylo „pěkné, kamarajové“ prostěradlo;[5]) opět jiná příklona mluví o sukni „kaumarové“ (Krok, 1889 — 370). O sl. „čaloun“ jest Matzenauer[6]) v rozpacích, má-li je odvoditi ze strněm. schalîne = pokryvka z vlněné látky tkaná „v Châlonech“, aneb z vl. celone; podle příkladů předchozích snadno se rozhodnouti pro výklad prvý. Z téže příčiny přisvědčíme též spíše

[1]) Andresen, DE. 175, s. v. Schlafrock.
[2]) Matzenauer 324.
[3]) Matzenauer 48.
[4]) ČČM. 1858, str. 368.
[5]) Srv. též Brandl, Gl. 86.
[6]) C. Sl. 135.

Brandlovi,[1]) jenž sl. kment, označující jemné plátno, odvádí od města „Gentu“, nežli Jungmannovi (Slov. s. v. kment) a Matzenauerovi,[2]) kteří po příkladě Dobrovského pomýšlejí na něm. Gewand; proti tomuto mínění mluví i dial. kvant a název hornického šatu „prkvant“ t. j. Berggewand, v nichž se hláska *a* nepřehlasovaná objevuje.

O zvláštním způsobu, kterým sl. bavlna z něm. Baum-wolle dílem přeloženo, dílem s malou zvukovou přeměnou (ba- z Baum-) přeneseno jest, zmíněno shora. Nemalé rozpaky působilo sl. „hedváb“; Bergner[3]) vykládal, že „vábí jed“, Jungmann pomýšleje na něm. Seid-webe, aspoň ve druhé části udeřil na pravou cestu; hedbáv totiž zní stslov. godovablъ, kteréž jsouc odvozeno ze sthn. gotawebbi vykazuje skoro stejný způsob tvoření jako předchozí slovo, ježto totiž druhá část je německá (weben tkáti), prvá pak v obou jazycích se táhne ke sl. coton, cotton, u nás nyní kartoun,[4]) kteréž do jazyků evropských přestoupilo z arabštiny, znamenajíc tam bavlnu a pak lehkou látku; složenina podobá se tedy takovým jako „marcipán“. „Kanafas“, z něhož sukně kdysi se našim děvčatům líbily, jest obměna střlat. canavacium = hrubé plátno konopné, z čehož plyne, že pochodí tak jako jemnější „canava“ z lat. cannabis konopé.[5]) „Šarlat“ věrněji než něm. Scharlach ukazuje k původu ze střl. scarlatum, kteréž ostatně z jazyků východních pochází.[6]) „Rozhor“ z něm. Rosshaar nabylo tvaru domácí složeniny, srv. rozpor; podlé něho zdá se býti upraveno sl. „kamelor“ z něm. Kameelhaar. „Jircha“ střhn. irch kozel, kůže, povstalo z lat. hircus.

XI. Zbraně a výrazy vojenské.

Co o šatstvu, platí stejnou měrou i o zbraních, jmenovitě o zbraních rytířských, že totiž jsou skoro veskrz původu francouzského čili hledě ku pojmenování středolatinského; čemu snadno vyrozumíme, vzpomeneme-li, že Francie byla zlatá půda rytířstva, na které veškeré řády a zřízení rytířská nejpříze a nejdokonaleji se vyvinula a odkud zase na východ se šířila. Četnými zajisté návštěvami českých pánů ve Francii výrazy pro zbroj a zbraň odtamtud vypůjčeny a více méně připodobeny. Tak již sl. „brnění“ znění docela jsouc připodobeno ku slovesu „brněti“ plyne ze střlat. prunia, ze

[1]) Gloss. 93.
[2]) C. Sl. 206.
[3]) Jungmann Slov. s. v. hevób.
[4]) Gebauer H. I. 107; Miklosich, 90.
[5]) Kott, Slov.; Matzenauer, 193; Kehrein.
[6]) Matzenauer 319.

kteréhož samého slova jinou proměnou vyšlo sl. „krunýř“;[1]) „pancíř“ utvořeno ze stř. pancerea, a to z lat. pantex, stř. pancia břicho, tedy pancíř = zbraň na ochranu břicha; „kropieř“ = pokryvka koňská má své etymon ve stř. cropa, frc. croupe zadek koňský, odtud la croupière; „spalnieř“ = zbraň plece (stř. spalla = umerus) chránící ze stř. spallerium, strfrc. espalière;[2]) obě poslední slova jeví příklony zvukové. Za takové jest také pokládati: „korduláč“ meč se širokou čepelí, ze stř. cortellus místo cultellus z lat. culter nůž;[3]) „šaršoun“ o témž významu od frc. charger; „fafrnoch, famfrnoch“, obyč. v pl. famfrnochy chochol, ozdoba helmy z frc. fanfreluche;[4]) srv. též „fábor“ z frc. faveur; „kuršit“ svrchní oděv kožený, ze stř. corsetus, frc. corset, sthn. kursît, kteráž slova zase někteří táhnou ke stslov. krzno;[5]) „štandára“ prapor něm. Standhart i Standarte, stfrc. estendart, stř. standardum, vše z lat. extendere rozpínati;[6]) „pukléř“ vypouklý štít, ze stř. boclerus, srv. poklice; střlat. mortarium, něm. Mörser zní u nás „moždíř“, též „hmoždíř“, jako že se při něm člověk „nahmoždí“; Slováci říkají „možiar“;[7]) zvukově spodobeno jest sl. „tulej“ z frc. douille[8]) trubka u hrotu, z lat. ductile, odkudž i pol. tulej, něm. Dille. Novějšího rázu jsou: „patálie, patalijon, patrije“ z frc. bataille, bataillon a batterie, která se veskrze odnášejí k frc. battre ze stř. batuere = báti se; jestliže v těchto slovech etymologie našich vojáků se shoduje s etymologii vědeckou, není tomu tak u slov: „legruta, legramá, legramant, legramace“, a dodejme k tomu též „legrace“, která dle zvuku svého ukazují k témuž původu, ač v pravdě jsou to slova od sebe zcela rozdílná a pouze fantasií vojenskou na sebe přilátaná; „legruta“ je frc. recroute (čti rekrut), t. j. branný dorost z lat. recrescere; „legramá“ zní správně reglmá z frc. reglement, „legramace“ vzniklo z lat. reclamatio = odvolání se proti odvodu, a „legramanti“, správně reklamanti jsou otcové branců, kteří odvolávají se proti odvodu svých synů; konečně „legrace“ je lat. recreatio osvěžení a zavedeno bylo do češtiny od někdejších školmistrů, kteří tak nazvali školní prázdniny; o přesmyknutí hlásek *r* a *l* viz s. v. farář. Francouzskou zbraní jest také „pagnet“, správně bajonet, obdržev jméno od města Bayonnu, kde r. 1670 zbraň tato jest vynalezena.

Menší jest řada slov tohoto druhu, která z německého jazyka do našeho jsou přijata, při čemž ovšem nepomýšlíme na moderní termino-

[1]) Gebauer, Hl. 94.
[2]) Brandl, Gl. 319.
[3]) Id. 104., Matzenauer 214.
[4]) Brandl, Gl 46., Matzenauer 153.
[5]) Brandl 112.
[6]) Matzenauer 335.
[7]) Gebauer, Hl. 120.
[8]) Matzenauer 356.

logii našich vojáků, kteří nezřídka mluví česky slovy německými a jen v řídkých případech jakési připodobení provedli. „Jilec“, což zřejmě má znamenati tu část meče, za kterou se „jímá“, jest střn. hilze. „Halapartna“, též v jiných jazycích slovanských se vyskytující, utvořeno nejspíš ze střl. alabarda, to však jest ze střn. hëlmbarte, též hëllenbarte, což znamená širočinu s toporem;[1] jen zdánlivě domácí význam pro to jest „bradatice“, ježto v něm nevězí naše brada, než něm. Barte, t. j. širočina; taktéž „čakan“ přes svou rozšířenost v jazycích slovanských z tatarského „čoqum“ pochodí.[2] Německá „Pickelhaube“,[3] která již ve starším svém znění beckelhaube (střhn. beckenhûbe) ukazuje ke slovu becken, střlat. bacinetum, bacinum, označujíc tedy pokryvku hlavy měděnici podobnou, znamenitě zčeštěno ve sl. „peklhubec“;[4] jiný název téže věci jest „kapalec“, „kapalín“ ze střl. capelina,[5] při čemž příklona na sloveso kapati bezděky se namanula.

Z novějších výrazů vojenských, pokud se na nich jeví nějaká spodoba, uvedeme tyto: „Lajtnant“ z frc. lieutenant = místodržící, zástupce zní ve mluvě lidu „lajkman“ i „lajkmant“; místo „kyrasír“ (frc. cuirasse, střl. curassia pancíř) říká se „kyrysar“, místo „švóležér“ (frc. chevaux leger lehká jízda) „švališar“; při obou na utvoření koncovky působilo sl. husar, stsrb. hurъsarъ, magy. huszár, z ital. corsar, nřec. κουρσάρης, pirata.[6] „Kaprál“ zdali se zakládá na vl. capo[7] aneb na sl. corps,[8] našim nováčkům na tom asi nesešlo; oni vždy v něm viděli toho, kdo je „pral“. Ve sl. „dezentér“ místo „desertér“ (lat. deserere opustiti, totiž prapor) nastoupila na místo spřežky *rt* oblíbenější *nt*. Zdařilejší příklonou je sl. „klenkybunky“, t. j. Gelenkübungen, která má ráz zvukodobný. „Tanejstra“ z něm. Tornister, jak se podobá ve vl. canestro = torba na chléb má svůj počátek. Něm. „Invalidenhaus“ lid si předělal ve „valethauz“, jako že ten, kdo se tam octne, dává světu „vale“. Ve zvukodobném sl. „lermo“, též v něm. Lärm vězí vl. all arme = do zbraní; též z vl. mercadante překupník podivnou příklonou na Marta nebo Markytu vzniklo „markytán.“ „Kasárna“ uzpůsobilo se docela slovům našim s koncovkou -árna, na př. Bohárna, lehárna, kovárna a p., jen že je plurale středního rodu; ježto v některých jazycích slovanských i románských vyskytuje se tvar „casarma“, vykládáno slovo to za povstalé z vl. casa d' arme; než z důvodů významu, ježto kasárna nejsou zbrojnicí než

[1]) Matzenauer 96., Andresen 167.
[2]) Matzenauer 135.
[3]) Andresen 168.
[4]) Památky archaeol. XI., 93.
[5]) Brandl 89, Matzenauer 194.
[6]) Diez 1, 141; Mikl. 93.
[7]) Kehrein s. v. Korporal.
[8]) Andresen, DE. 136.

obydlím vojáků, i tvaru (jmenujeť se i ve vl. caserna, ne casarma) zdá se zasluhovati přednosť sl. caserne, od casa, rozšířeno dle obdoby cava — caverna.[1]) Sl. „manébr“ je frc. manoevre t. j. práce rukou; za našich časů se z manévru stala práce nohou. Z něm. Räumer uděláno „lamár“ jako od lámati. Z něm. Schildwache a Hauptwache naši vojáci si učinili „šilboch“ a „ouboch“, jako by -och bylo koncovkou. „Bambitka“ druhou částí upomíná na „bití“, ale původně zněla „panditka“ z vl. bandito psanec. Sl. „zaraz, zaraž“, Weidmesser Matzenauer[2]) pokládá za cizí, Kehrein[3]) za polské; je-li prvé pravda, byla by to dokonalá příklona smyslová. O „kartáči“ viz mezi potřebami domácími.

XII. Výrazy hospodářské.

O „kotcích vozích“, které totiž pro pohodlí cestujících opatřeny byly „kotcem“, mluveno s. v. „kocanda“; nyní říká se jim „fasuňkové vozy“, což německé, jako na Slovensku užívané „lojtra“ = Leiter a „lojtrovec“ = Leiterwagen.[4]) „Žentour“ Rosa měl za složku ze sloves „ženu“ a „táhnu“, Jungmann[5]) za složku ze „ženu“ a „tur“, tedy stroj „hnaný turem“; pravý výklad podal Matzenauer vyloživ žentour z něm. Senkkorb; při tvoření ovšem příklona na „ženu“ a koncovka naše -our (srv. valour, pěchour) byla pomocna. Že výklad tento dobře ostojí, doložíme též slovem „žengruty“, utvořeným v prvé části z téhož něm. slova „Senkruthe“, což znamená břevno, kterým se lešení snížiti i zvýšiti může. Místo „bryčka“ z vl. baraccio říká se též „pryčka“, čímž se dává na srozuměnou, že vozík tento pocestného rychle „pryč“ odnáší. Z téhož kořene vrz = vázati pocházejí „provaz“ a povříslo“; o prvém slově promluveno na str. 16; druhé slovo mělo by se psáti „povřízlo“, ale zvůle lidu skoro v každé krajině jinak je překřtila, „pobříslo, probříslo, pobřeslo, provísło a obříslo“.[6]) Podobnou záměnu předpony viděti ve slově „prostranky“, jehož správná forma jest patrné „postranky“ viz str. 16. „Řítice“ znamená „řídké“ síto a mělo by se tedy psáti „řídčice“, jako se i místy říká „říčice“; z „řítice“ asi ozývá se obilí sítem dolů se „řitící“. Hřeb, jímž kolo se připevňuje k nápravě, sluje místy „záplatník“ [7])

[1]) Ib. 184., Matzenauer 198.
[2]) Matzenauer 374.
[3]) S. v. Sarras.
[4]) Palkovič, Sl. s. v. lojtra.
[5]) Slov. s. v. žentour.
[6]) Kott, s. v. povříslo.
[7]) Jungm. s. h. v.

s příklonou na platiti, jinde správně „záblatník“, protože opatřen jsa střiškou brání, aby bláto nepadalo na nápravu.

„Šejtroch“, totž přední část košatiny, kde sedává kočí, upraveno z něm. Scheidtrog. Zvukové připodobeniny jsou: „šticholec“ z něm. Stichholz, „krumpolec“ z něm. Krummholz, „hamulec“ z něm. Hemmholz, „šprlení“ i „šprdlení“ z něm. Spreil, „lácaly“ z něm. Leitseil; „oprat“ vykládá Jungmann z druhotvaru obraf, správně Matzenauer (Fil. L. 1885, 163) od koř. prat = vésti. „Otka“ nástroj k odhazování hlíny s lopaty zní místy „botka“. Že „čubka“, kterou se kolo „hemuje“, t. j. zavírá, zcela jest rozdílna od čubky = feny, leží na bíledni; mělo by se říkati „šubka“, protože se v tom skrývá něm. schieben; srv. prejt, šum, kartáč. Provrtané dřevo, kterým probíhá náprava, a do kterého se „nabíjejí“ špice, slove „náboj“; jak z něm. Nabe patrno, s nímž srovnej, co níže povědíno o „nebozezu“, jest slovo toto v tomto významu příklona z ciziny pochozí; o významu „střelivo“ patří ovšem nám. Kolomasť tak jako jednoduché sl. masť přiklání se na adj. mastný místo na mazati, což chybným pravopisem se stvrzuje. Při této příležitosti dotkneme se slov „mandl, mandle, mandel“, kteráž skoro zcela stejně znějíce znamenají předměty různé; „mandel“ znamená buď snopy obilné v řadu sestavené nebo počet 15; původ obou těch slov je rozličný; prvé jest zdrobnělé Mandel, Mannl mužíček od podoby snopků v Jihoněmecku tak sestavovaných, že se zdaleka podobají mužíčkovi; druhé odnáší se skrze něm. Mandel k střl. mandala, v němž asi vězí lat. manus ruka; „mandl“ lépe „mangl“, jelikož stroj k válení prádla, prostřednictvím německého Mangel z řec. lat. manga, mangana stroj; a konečně „mandle“ plyne z řec. amygdale, o němž viz ve stati o rostlinstvu Že ve sl. „žejbro“ [1]) vězí něm. säubern, není pochyby; nápadnější jest, že vedle „žejbrovati“ = čistiti obilí „žejbrovati se“ znamená též stěhovati se; „žejbruj se“ = táhni odtud, snad že druhdy žejbro jako nyní mlátící stroj od rolníka k rolníku bylo půjčováno a se hřmotem přenášeno. Něm. Winzer zčeštěno slovem „vincour“, něm. Rebebogen naším „rejvoda“.[2]) Z „návojníka“, o jehož významu viz Kottův slovník, lid krajiny budějovické učinil „návodník“. Podobně zapomenuta etymologie slov „obruč, obušek“. která jsou složena z „ob“ a „ruka“, „ob“ a „ucho“, odkudž „obruči“ = co se dává kolem ruky, náramek, a „obuši“ = co se dává kolem uší;[3]) lid zajisté „obruč“ pokládá za tvar zvukodobný vedený od „bručeti“ a „obušek“ táhne ke slovesu „bušiti“. Ze sl. „ošatka“ (o-šíti) příklonou na zhusta užívané „košatka“ povstalo sl. „ošatka“.

---

[1]) ČČM. 1863, 342.
[2]) Brandl, Gloss. 295.
[3]) V Mater Verbor. armilla rotunda a auriculae.

XIII. Nářadí a potřeby domácí.

Hlavní kus nábytku domácího jest „jarmara“, „almara“, mor. harmara, dle Rosy „jalmara“, protože „přijala“ k uschování šatstvo, základ svůj béře z lat. armarium, vlastně skříně na zbraně; proč se říká „jarmara“ a ne „armara“, ale „almara“ a ne „jalmara“? Nepochybně přikloněním prvního slova ku sl. jarmark a druhého ku sl. almužna, totiž tak řečenou adradikací, o níž viz str. 17. Též „skříň“, něm. Schrein jest lat. scrinium. „Kamna“, jakkoli zvukem i smyslem upomínají na „kámen“, potáhneme ku střl. caminus,[1]) již proto, že ve slově kámen a všech odvozených hláska *e* nemizí; srv. též komnata. Sl. „svrchky“ jest utvořeno od českých právníků středověkých dle lat. supellectilia, při čemž rozhodovala prvá část slova latinského super nad, nahoře, svrchu; naopak totéž slovo české zavdalo příčinu k utvoření nového jména latinského „altilia“,[2]) vlastně co jest ve výši (altus vysoký), tedy nahoře. Do středočeské domácnosti patřila též „vrhcábnice“;[3]) slovo to utvořeno podobně jako vánoce, velryba atd., srv. str. 16. Valná část domácích potřeb vypůjčena z ciziny, především od Němců, kteří opět zhusta jen hráli úlohu prostředníků, přijavše výrazy pro ně z latiny a řečtiny; ovšem pak čeština přijímajíc je do své zásoby neopomenula opatřiti je svou pečetí, měníc je zvukem aneb koncovky své na ně připojujíc; sem patří: „rakev“ z lat. arca;[4]) „pánev“ ze střn. pfanne, střl. panna a to z lat. patina;[5]) „konev“ z něm. Kanne, lat. catinus; „štoudev“ z něm. Ständer; „škopek“ ze střn. scaph, střl. scafa, řec. lat. scaphion korýtko; „talíř“ spíše z vl. tagliere nežli ze střn. telir, vl. tagliare = děliti (český výraz jest „okřín“); „moždíř“ viz mezi zbraněmi; „dršlák“, „držlák“ = cedník z něm. Durchschlag; trychtýř z něm. Trichter, lat. traiectorium; „kutchan“ z něm. Glutpfanne; „kbel“ z něm. Kübel střl. cupellus; „džber“ dle Miklosiche ze střn. zuber (s příklonou na džbán a ber-u); „lahev“ z řec. lat. lagoena; „žejdlík“ z něm. Seidel, střl. sitella, lat. situla okov; „židle“ prostředkem něm. Siedel z lat. sedile; „kanape“ prostředkem francouzského canapé z střl. canapeum, lépe canopeum, řec. lat cónópéum síť proti komárům (*κώνωψ* komár); „šuple“, plur. šuplata, šuplík z něm. Schublade, které se „suplikou“ stojí v podobném příbuzenství jako jarmara a jarmark. „Flaška“ pokládá se za tvar zdrobnělý od sl. flaše, pol. flacha,[6]) ač věc má se naopak; flaška

[1]) Matzenauer 192.
[2]) Brandl, Gloss. 398.
[3]) Matzenauer 96, Brandl, Gl. 370.
[4]) Gebauer, Hl. 124.
[5]) Kehrein s. v. Pfanne.
[6]) Karłowicz 15; Weise, griech. Wört. im Lat. 1882, str. 83.; Kehrein s. v. Flasche.

totiž je střl. flasca, odkud frc. flaçon, něm. Flasche, toto pak pochodí z střřec. φλασκεῖον, což opět jest, jak se podobá, obměna latinského deminutiva „vasculum“ nádobka. Původ slova „lžíce“ od slovesa „lzáti, lízati“ lidu není již jasný, odtud prostonárodní tvary „žlíce“ a „vžice“, k čemuž ovšem i nesnadná spřežka lž napomáhá; podobně se stalo u slova „koště“, které upomíná na kosť, ana pravá podoba jeho jest „chvoště“ od „chvost“ = ohon. „Poklice“ zvláště svou zdrobnělinou „pokličkа“ domáhá se občanského u nás práva; Šercl také mu je přisuzuje, ovšem s tím dodatkem, že původně znělo „pokryčka“ od slovesa „kryti“; ale pohled na základní tvar „poklice“, v starší formě „puklice“, na kterou se tento výklad zhola nehodí, poučuje nás o tom, že „puklice“ je zdrobnělina staršího „pukla“, z něhož spíše se ozývá příklona na naše „puk-nouti“, a že v něm vězí střlat. bucula, něm. Buckel;[1]) srv. též pukléř. „Pucláky“, polívané hrnce kamenné, v Boleslavště „ledecké“, totiž v Ledci vyráběné hrnce, pozbyly v prvé slabice hlásky *n* nejspíš příklonou na cizí, ale zdomácnělé „pucovati“; bylo[f] toto zboží do Čech kdysi přiváženo z pruské Boleslavě, Bunzlau, odtud Bunzlauer Töpfe; jméno „pucláky“ pak se udrželo, ač se zboží toto vyrábí jinde. O sl. „kartáč“ viz na str. 17.

Zde také umístíme slova „filec“ a „ekypáž“. „Filec“, někdy torba cestujících tovaryšů, vypadajíc jako domácí zdrobnělina, již druhotvarem „filajs“ ukazuje ke svému původu z něm. Felleisen, kteréž zdánlivě velmi případně značí torbu koženou (Fell) a železným prutem (Eisen) zavíranou; ale i Felleisen jest lidová etymologie německá upravená ze stfrc. valise, střl. valisia;[2]) „ekypáž“, frc. equipage, u latináře bezděky vzbuzuje vzpomínku na equus kůň, tím spíše, že obyčejně označuje vůz s celým příslušenstvím, tedy i s koňmi; ale pravda leží tenkráte blíže, totiž v něm. Schiff, které do francouzštiny vniklo v podobě esquif = člun, odkud equipage vlastně znamená to, čeho třeba k vystrojení lodi a potom teprv k upravení vozu.[3]) „Pobár“ při své úplně české formě jest příklonou ze střlat. bicarium, picarium, z čehož i něm. Becher, vl. bicchiere;[4]) „pokál“, jakkoli smyslem i tvarem co nejtěsněji se dotýká latinského „poculum“ = číše, přece k řeck. βαυκάλις = číše s úzkým hrdlem připočísti třeba, jakož dokazují tvary romanské: vl. boccale, frc. a šp. bocal, s nimiž i „pokál“ se shoduje.[5]) Domácí etymologie učinila ze správného „kratiknot“ dialektické „tratiknot“, jakoby se v tom „knot tratil“. Velkým hodinám, zvláště návěžním, naši předkové říkali „orloj“, též „orel“ a mluvili o půl orlu, o celém orlu;[6]) jest to smělá příklona zvuková

[1]) Matzenauer 284. Šercl.
[2]) Id. 172.; Matzenauer 156.
[3]) Andresen 172.
[4]) Jungm Sl. s. v. pohár.
[5]) Andresen, DE 173., Kehrein s. v. Pokal.
[6]) Blahosl. Mluv. 346.

ze slova horologium, kteréž v prvé části obsahuje lat. slovo hora hodina a v druhé řec. λογεῖον; podobné proměny jsou „perpetlík“ z lat. perpendiculum a „cifrflák“ z něm. Zifferblatt. Německé sl. Strohsack objevuje se mimo jiné též ve formě „strožok“ a „strožek“, jakoby se skládalo ze „stru“ a „žok“; „žok“ sice také není naším, něm. Sack z něho zřejmě vyzírá, ale valně již zdomácnělo; ostatně něm. Sack je lat. saccus a sahá původem do jazyků východních.[1]) O slově „samovar“, kterýž také u nás již se stal potřebou domácí, říkalo a říká se posud, že jest vypůjčeno od Tatarů, kdež zní sanabar, a snad až od Číňanův; Angličan Tylor[2]) dovozuje, že podobné nářadí bylo známo u Řeků cařihradských pode jménem αὔθεψα (z řec. αὐτός sám a ἕψω vařiti), a že je odtud Rusové i spřeloženým názvem převzali, načež předmět i název jeho od Rusův na východ se šířil. Sl. „pouzdro“, kteréž se v této formě i v tomto významu nachází ve všech slovanských jazycích, Matzenauer[3]) a před ním již Jungmann spojují s goth. fôdr, sthn. fuotar, střhn. fuoter, čemuž dáváme místa, vykládajíce vsutou hlásku *z* dle obdoby slov: nozdra místo nosra, mázdra m. mas-ra; ale jak potom vysvětliti tvar staroslovanský puzъirъ bulla a ruský puzo venter,[4]) které přece od ostatních dělíti nelze? „Trnož“ jest dle Kollára[5]) ta část stolu, o kterou se „trou nohy“; je-li tomu tak, byl by druhotvar „drnož“, protože prý dle Rosy „drží nohy“, lidovou etymologií. Nízká, objemná nádoba na mytí nádobí jmenuje se „střez, dřez“, han. hřez a podobně; Jungmann[6]) vyslovuje domnění, že to znamená „sřezanou“ nádobu, tedy že vycházeti jest od formy „sřez“; dle našeho domnění prvotná forma je „dřez“ označujíc nádobu, ve které se „drh-ne“. Ve sl. „police“ původu ze sl. pola, půla není již cítiti. O sl. „mandl“ viz mezi výrazy hospodářskými. „Kudla“ rovně jako „kartáč, šum, prejt“ a j. spojuje v sobě význam dvou slov, z nichž jedno je domácí, druhé cizí; v onom případě znamená tolik co kudrna, kučera, v tomto příruční nůž jsouc příklonou z stil. cultellus, lat. culter nůž. „Přezmen“, rovně pol. bezmian, przezmian, rus. bezmjén vyhlížejí jako domácí složky z předpony přez nebo bez a slovesa měniti, kdežto vesměs pochodí z něm. Besem, Besen, Desem o témž významu;[7]) jiní odvozují to sl. z tur. batman (Dr. Hanusz, Práce filol. II. 461).

---

[1]) Kehrein s. v. Sack.
[2]) Hattala, Brus 42; Researches in to the carly history atd., Londýn 1870, str. 167.; Karłowicz 19.
[3]) C. S. 285.
[4]) Miklosich, Lex. 754.
[5]) Srv. Jungm. Sl. s. v. trnož.
[6]) Ib. s. v. střez.
[7]) Matzenauer 19.; Grimm, Wörterb. s. v. Besem.

XIV. Výrazy řemeslnické.

Odkud „nebozez“ (vedle češtiny též ve slovinštině nabozec a lužičtině njebozez) pochází, dolíčeno od Matzenaura,[1]) totiž ze sthn. naba-gêr, sthn. nebi-ger, což se skládá ze slovesa naben vrtati (srv. náboj = Nabe) a gêr sudlice, hrot; Jungmann pomýšlel na nějaký kmen „neb“ o smysle dutosti a rez, řez, srv. pořiz; dost možno, že obměna druhé části udála se vlivem slovesa „řezati“. Průhlednější jest sl. „trápor“ = vrták, kteréž zněním přiléhá ku sl. prapor; pod českým rouchem skrývá se něm. Drehbohrer. Zdařilou příklonu smyslovou vidíme ve sl. „ciklín“ z něm. Ziehklinge, jakoby základem bylo naše „klín“; jiná obměna téhož něm. slova zní „cidlina“. Domácí spodobenina jest „vosnák“ ze správného „ostnák“, t. j. pořiz opatřený ostnem. „Knejp“ prostředkem něm. Kneif přichází z frc canif.

„Nytrle“, t. j. matiční šroub, z něm. Mütterl, na němž šrouby se řeží, přichýlilo se ku sl. nýt, nýtovati, které sice také z němčiny přibylo. „Rumpál“ zdánlivě zvukodobné jest něm. Rollbaum, při jehož zčeštění *l* a *m* zaměnily místa, ale z podobného Rauchbaum již vzniklo „raboun“. Mlynářská „pemrlice“ dle domnění Jungmannova obměněna z něm. Hämmerlein. „Krokvice“ (krokev) často se vyskytuje ve formě „krotvice“; snad při tom hraje úlohu něm. gerade, kteréž se vyskytuje v počeštěné formě „krot“. Zvukově připodobeny jsou: ženkle, žengle z něm. Senkelnadel, „verpánek“ z něm. Werkbank. Hřídel, slovin. gredel, rus. gredilъ přikloněno na říditi pochází ze sthn. grindel, nov. bavor. Grindel. O slově „žengruty“ z něm. Senkruthe učiněna zmínka shora na str. 70. Sl. nůžky, úslovně nožiky ukazuje zřejmě k původu svému od sl. nůž, ale gen. nůžtěk vsutím hlásky *ť* původ ten značně zatemňuje, srv. kus, kousek, koustíček; hruška, gen. plur. hruštěk.

XV. Nástroje hudební.

Sl. „varhany“ zdánlivě již zvukem napodobuje mocný a velebný ton tohoto nástroje; ale v řeckém „organon“, které prvotně značí nástroj vůbec od kořene ἐργ konati, nižádné onomatopoeie není. Ve slově „piamo“ místo „piano“, jak zhusta mezi lidem slyšeti, česká přípona -mo (srv. kradmo, letmo) hlásí se k svému právu. „Flašinet“ z frc. flageolet (čti flažolé) v prvé půli ukazuje neodůvodněnou příklonu na „flaši“, ve druhé na koncovku -net, která se vyskytá též u slov „klarinet, spinet“. „Klarinet“, totiž nástroj jasným (clarus) tonem znějící obyčejně se jmenuje „kladinet“; kterážto záměna hlásek

[1]) Matzenauer 262.

r a *d* právě jest opakem té, vedle níž „dědek“ vyslovuje se tytýž „děrek“. Kdo slyšel kolovrátek, nebude mysliti jinak než, že druhý jeho název „niněra“ zvukodobně zobrazuje brečavý jeho zvuk; avšak „niněra“ utvořeno z vlask. neniare zpívati, které zase plyne z lat. řec. nénia píseň, obyčejně truchlivá. Podobnou onomatopoei chová sl. „trumerina“, též „trumarina“, pochodíc taktéž z vlas. tromba marina = trouba mořská. Místo správného „smyčec“, protože se „smýká“ po strunách, hudebníci říkají „šmytec“, pomýšlejíce nepochybně na. interjekci „šmik“, značící rychlý pohyb, který smyčcem se provádí. Také „cimbál“ není slovo zvukodobné, což patrno z vl. timballo a ataballo, ze špan. timbal a atabal, kteréž tvary mají za základ arab. altabl, attabl = kotel. Románská „mandolina“ a ruská „bandura“, jak se podobá, pocházejí z téhož řec. lat. pandura, což znamená malý nástroj hudební loutně podobný o 4 kovových strunách; postup byl ten, že z tvaru lat. vzniklo vl. pandore, strfrc. pandore, novější mandore, mandole a mandoline.[1]) „Šalmaj“ jest blízkým příbuzným kalamáře, jen že kalamář tkví v lat. calamus rákosí, a šalmaj ve slově francouzském z latinského odvozeném chalumeau (čti šalymó), které znamená píšťalu z rákosí. Zde též umístíme „kalafunu“, pro hudce ve smyslu přeneseném i původním veledůležitou; pryskyřice ta nese název po městě jonském Kolofónu „kolofónia“, na Moravě „konofolija“. „Moldánky“, recte mulitánky, označuje nástroj valašských pastýřů z Multanska přišlých.

XVI. Pojmy časové.

Že sl. „quatember“ ve svých dvou posledních slabikách zcela se shoduje se jménem měsíce Septembru, jest čirá náhoda, neboť quatember není nic než skrácené ze středolat. quatertemper a to z lat. quatuor tempora, t. j. čtvero časů, nebo jak naši předkové říkali, čtvero suchých dní, o kterých soudy zasedaly, daně se odváděly atd., na Slovensku říkají „kantry“.[2]) „Masopůst“, řec. ἀποκρέως (= asi maso pryč), lat. carnisprivium (caro maso, privare zbaviti), patrně dle latinského názvu utvořeno; ale právem lze pochybovati, že druhá část „půst“ a odvozené odtud sloveso „postiti“ jsou původně českým majetkem; kdyby totiž byla slova dotčená odvozeninami slovesného kmene pust-, musela by správně jsouce stupňována zníti „poušť“ a „pouštěti“; spíše v tom vězí slovo něm. Fasten, sthn. fasta na jmenovaný český kmen zvukem i smyslem přiklněné, kteréž od německých křesťanů dostalo se ke Slovanům pannonským (Slovincům)

[1]) Kehrein s. v. Mandoline.
[2]) ČČM. 1858, 287.

a odtud k ostatním.[1]) Jméno měsíce „září“ v této stažené formě zdá se souviseti se slovem zářiti; ale starší tvary „zařij“, „zařuj“ ukazují ku kmeni „ruj“ (říti) a na příbuznost s „říjnem“, tudy oba měsíce odtud nabyly jmen svých, že v té době jeleni „řijí“. Měsíci „prosinci“ naši předkové říkali „prasinec“, protože v tomto měsíci nejvíce prasat se líhne a zabíjí; Dobrovský odvozoval prosinec od prositi, ježto křesťané v té době „vyprošují“ příchod Spasitele; dobře vyložil Miklosich z kořene si- svítiti,[2]) tudy prosinec tolik co začátek světla. Jméno prvého dne v témdnu „pondělí“ „ponděle“ vysutím hlásky *e* po *n* stalo se trochu záhadným; „neděle“ je prostý překlad řeckého názvu pro tento den ἄπρακτος t. j. ἡμέρα; ostatní dni kromě středy (srv. něm. Mittwoche) a soboty (z řec. lat. sabbata koncovkou zčeštěno, srv. robota) číslem pořadným se označují: úterý t. j. druhý, čtvrtek t. j. čtvrtý, pátek t. j. pátý den. O „vánocích“ podle něm. Weihnachten utvořených viz úvod str. 16. „Zelený čtvrtek“ jest překlad latinského názvu dies viridium, kterýž výraz nepřichází od zelenin, kterých se tohoto postního dne požívá, než v smysle duchovním označuje den tento jakožto den lidí po vykonané boží správě očištěných, takřka omládlých a zazelenalých.[3]) Místo „posvěcení“ t. j. chrámu slyšeti vesměs „posvícení“, jakoby „svícení“ bylo základem slova. Starobylá jest pověra o bouřce rozsvěcovati tak řečené hromničky, t. j. svíčky o hromnicích svěcené, které dle staročeské etymologie za tou příčinou se rozžehají, aby „hrom nic“ neudělal.

XVII. Hry.

Že všecky hry v karty k nám přišly z ciziny, vysvítá z názvosloví hráčského, které je skoro vesměs cizozemské. Naší úlohou bude z něho vybrati jen ty názvy, které doznaly nějakého spodobení.

Slova „karban“, „karbaník“, „karbaniti“, ať pocházejí z lat. corbona hrnec na losy, osudí, nebo jsou původu východního,[4]) v etymologii lidu příbuzná jsou s „kartami“. Jednička v kartách slove „eso“, dvojka „touš“ z střhn. dûs, stfrc. dous; že pak z „touše“ českému uchu vyznívá „ucho“, patrno z přezdívky „ušák“, která se dává hlavně esu žaludskému. Jednotlivé hody v kostkách vysloveny jsou v této průpovídce: žiž (6, z frc. six, čti síz), ciňk (z vl. cinque 5, střhn. zinc) nedá, eš touš nemá, kotr (4 frc. quatre), drye (3 něm. drîe) zaplať.[5]) I výraz „hazard“, z vl. azzardo, frc. hazard původně orientalní,

[1]) Miklosich, Christ. Term. 55.
[2]) Gebauer, Hl. 183.
[3]) Grimm, Wörterbuch II., 1252.
[4]) Srv. Zíbrt, Z her a zábav staročeských, 1889, I. 121 ad.
[5]) Viz doklady staročeské a výklad u Zíbrta, Z her a zábav staročeských, I. 58 ad.

u nás zdomácněl; hráči slyší v něm. sl. házeti, totiž peníze do banky. Barva žaludská v kartách francouzských slove „trèfle“, u nás obyčejně „tref“, při čemž asi vůbec se vzpomíná na něm. treffen, ale nedobře, ježto ve francouzském „trèfle“ vězí lat. trifolium jetel, jehož trojlaločným listům tyto karty se podobají; „filek“ z frc. pamphil (Fil. L. 1885, 187). Karta, která se hodí ku každé barvě, sluje „šantala“; slovo to, které i přezdívkou se stalo, prostředím německého Schantel z latinského scandalum sluší odváděti. „Trumf“ podle Veleslavína pochází z názvu hry španělské „triumphus Hispanicus“ [1]) Česká „bulka“ prý znamená „buglia“, t. j. hromadu lidí, zvláš ě hašteřících se, též hromadu vůbec, odkudž jméno známé hry, která původně z Vlach pochází a hraje se s kartami vlaskými, pročež také názvy barev v těchto kartách posud jsou vlaské.[2]) O sl. vrhcáby viz „Úvod“ str. 16 Z her dětských zmínky zde zasluhuje „tyčkrdle“ a hra na velkého „pána“, při které velkou úlohu hraje „palestra“. Oba výrazy dosvědčují, jak hluboké kořeny u nás zapustilo vzdělání klassické; „tyčkrdle“ totiž, z něhož se ozývá naše „tyčka“, není asi nic jiného než německé deminutivum Diskerle z řeckého „diskos“ (odkudž i něm. Tisch), což znamenalo okrouhlý kotouč kovový k házení.[3]) Druhé slovo „palestra“, totiž topor, kterým se „odpaluje“ míč, odvozuje hráč nestudovaný právě od toho „pálení“, totiž odmetení míče, gymnasista vzpomíná si na řeckou palaestru, t. j. místo, kde u Řeků tělocvik, obzvláště zápas byl pěstován; obě tyto etymologie jsou chybny, neboť „palestra“ povstalo obměnou ze střlat. balistra a to z řeck. *βάλλειν* házeti, srv. též lat. balista, vl. a stř. řec. balistra.[4])

XVIII. Potřeby a výrazy psací.

Ačkoli předkové naši psáti uměli a písma užívali (srv. kořen pis, kniha, deska), přece teprve zavedením křesťanství psaní vniklo do širších kruhů; není tedy divu, že potřeby i náčiní psací veskrze mají názvy řeckolatinské. Látka, na které se psalo, sluje „pergament“, zvaná dle města Pergamu v Malé Asii, kde poprvé užito vydělané kůže zvířecí za material psací místo egyptského papírového lýka; česky nazván „bělpuch“ s příklonou na bílou barvu, což dle Matzenauera povstalo přesmyknutím slabik z střně. Buchvel. Péra chovají se v „pennale“, jenž od školních dětí s případnou příklonou

[1]) Viz Zíbrt, Z her a zábav staročeských, I. 218—219, 97 ad.
[2]) Lumír 1861, I. 477.
[3]) Více o tom viz ve Velišského Životě Řeků a Římanů str. 338; házení diskem bylo u Řeků rovněž hrou starou jako oblíbenou, ovšem jen od dospělejších pěstovanou, kdežto u nás „tyčkrdle“ jen děti hrají.
[4]) Matzenauer ve Filol. List. 1885, str. 187.

změněn ve „pernial“. Schránku na péra znamená původně též „kalamář“, střlat. calamarium, z lat. calamus = třtina, péro ze třtiny, pak i nádobku černě, do které se péra zastrkovala; u nás tento druhý význam obdržel vrch, a příklona na něco „skaleného“ jest patrna. Malé změny dožilo se sl. inkoust, ingoust, z lat. řec. enkauston, což znamená vlastně červeň v ohni (řeck. *καίειν* páliti) připravovanou; z lat. pochodí vlas. inchiostro, franc. enque, angl. ink. Ve středověku touto červení (minium) malovány byly pouze iniciálky a různé jiné ozdoby, jimž odtud dostalo se názvu „miniatur“; ale později tento původ slova vešel v zapomenutí a hleděno v lat. adjektivu minor menší, odkudž vyvinul se nový, až dosud vůbec platný význam tohoto slova, totiž „drobnomalba“. Sem hledí též výrazy „rubrum, rubrika, rubrikovati“, poněvadž v listinách nejdůležitější věci psány nebo podtrhovány byly červenou barvou. „Lejstra, lejstřík, registřík“ jsou obměny latinského registrum (od slovesa regerere zapisovati), což znamená nejprve stužku v knize k rychlému místa nalezení určenou (Lesezeichen), pak knihu samu. „Fraktura“, lomené písmo mnišské (od lat. slovesa frangere lámati), zní v ústech lidu flaktura nebo flachtura; viz mezi pořekadly „psáti flakturovým písmem“. Ve sl. „rafije“ z řeck. *γραφεῖον* (*γράφειν* psáti, rýti) náslovné *h* odsuto jako ve sl. Řek místo Hřek, srv. Graecus. „Archiv“ bezděky vzbuzuje vzpomínku na archy, ale jest též řecké *ἀρχεῖον*, lat. archivum. Sl. „protokoll“, jež docela česky zní a v úřadní mluvě zcela zdomácnělo, znamenalo prý první (odtud *πρῶτος*) arch neboli pruh z dřeně lodyhy papyrové vyříznutý; ve druhé části vězí řecké *κόλλη* lep. Něm. Bleiweisz v mluvě lidu zní „plavajs“ (příklona na plavý) nebo plevajs.[1]) Schránka na knihy školní jmenuje se mezi jiným „bátošna“ z něm. Waidtasche, též vartošna, vátošna, bartošna a brátošna, poslední se zřejmou příklonou na „bráti“. „Legalisace“ skomoleno ve „likasaci“. Zakončíme „brejlemi“, kterých mnohý písař tak nutně potřebuje jako péra; lid sl. brejle přivtělil do své pokladnice jazykové, jakož svědčí sloveso brejliti = brouliti; povstalo pak vysutím hlásky *e* z řeck. *βήρυλλος*, jehož původ jest hledati v sanskritě.

XIX. Části těla lidského.

Skráně obyčejně nazývají se „židoviny“; Palkovič ve slovníku svém vyslovuje mínění, že správně jest říkati „žiloviny“, jakož prý na Slovensku vskutku se slýchá; dobrý výklad podal Matzenauer,[2]) odvozuje slovo to od kmene žid, židký tolik co tenký, protože ovšem

[1]) Vypravuje se, že zesnulý vůdce Slovinců Bleiweisz vlastně se jmenoval Plavež.

[2]) Fil. L. 1885, str. 181.

židoviny jsou nejtenčí část lebky. Z prvotného „přehrstí“ různými příklonami zvukovými i smyslovými celá řada novotvarů povstala: přehrstlí, prohršle, prahoušel, přehoušlí, sprahoušel a j.[1]) Jak potuchlo vědomí původu slova „štitroba“, viděti z rozmanitých proměn: „štitroba, štidroba, citroba“; dle Gebauera[2]) v první části vězí adjekt. tští = teskný, tolik co prázdný, odkudž i tštice = prázdnota; tedy „na tštitrobu jísti“ tolik co na prázdný žaludek jísti. Sl. „kotrba“, jehož se užívá s příhanou o hlavě, Rosa (viz Jungm. Slov.) staví na roveň slovu „kostrba“, ale tomu smysl naprosto odporuje; snad lze pomýšleti na „kotr“ = čtverka na kostce, pak kostka (?), s čímž bychom mohli srovnati co do významu něm. Quadratkopf.

XX. Nemoci.

K lékům připojíme některé nemoci, jejichž názvy jest vyložiti prostonárodní etymologií. „Nádcha“, totiž nemoc, při které člověk se „nadýchá“ zlého vzduchu, zhusta se ozývá ve formě „nátka“, jakoby základní slovo bylo „tknouti“. „Padoucí nemoc“ sluje též nemoc sv. Valentina; jak tento světec došel k této cti, vyrozumíme z němčiny, kde výraz „hinfallende“ Krankheit zvukem upomenul na „Valentina“ (čti „Falentin“); odtud pak výraz ten k nám i k Polákům[3]) se přistěhoval. označuje chorobu, při které se nemocný po zemi „válí“; slyšeti též „paroucí“ nemoc, jako že se člověk všelijak „naparuje“. Že „nežid“ nesouvisí s názvem národa israelského, a že jest psáti „nežit“, patrno ze sl. „neštovice“ t. j. nežitovice. Biblická nemoc „malomoc, malomocenství“, řec. lat. lepra zdá se býti utvořeno dle sthn. malaz, které se opírá o střlat. malatus frc. malad nemocný. Člověku onemocnělému předpisuje se „diaeta“, kteréž slovo pochodíc z řečtiny a znamenajíc způsob života vůbec, zhusta bývá míšeno s „dietou“ v smysle „denní plat“, jaký vyplácí se na př. poslancům, úředníkům a j. a z lat. dies den plyne. Oblíbená u nervosních paní „migrena“ pochodí prostředkem střl. hemigrania z řec. *ἡμικρανίον* půl lebky, a tudy značí bolest jedné půle hlavy. „Ospice“ totiž neštůvka, která jazyk „osype“, přikloněno v „ošpice“, proto že jazyk při tom „sešpičati“. Jedna nemoc horníků jmenuje se „percoch“, což z něm. Bergsucht jest vysvětliti; ovce trpí na „zajík“ nebo „zajch“, z čehož něm. Seuche snadno si dobereme; koňská nemoc „chřípěcí“ obyčejně jmenuje se „hřběcí“, ač netýká se „hřebat“ než „chřípí“. Moderní

[1]) Viz Kottův Slovník.
[2]) Hláskosl. 102.
[3]) Karłowicz 32.

nemoc „chřípka“ zove se na mnoze „skřípka“. „Žloutenka“ na Hané průhlednou příklonou a eufemisticky zní „zlátenka, zlátenica“. „Kurděj“ jest pravděpodobno assimilace něm. Gurfei. Známé otrnutí zubů nazývá se „laskominy“, což Rosa odvádí od „mlaskání“ nebo „lektání“, též „oskoviny“ nebo „voskoviny“, protože prý vosk na strnulé zuby natřený zbavuje je toho pocitu; o pravou etymologii pokusil se Matzenauer ve Filol. Listech 1885 str. 175. Tak řečená návní kost (od koř. na, nýti) vyskytuje se též v těchto lidových tvarech: kosť dávní, hlavní, mladní, radní, nádní. nácká, vlaská a láská.

XXI. Nadávky a přezdívky.

„Flamendr“, „flámisko“, tato kdysi specielně pražská nadávka, jako nyní „Pepík“, v Hradecku „otrok“, ve Vídni „Strizzi“ atd., zbylo zde po Flamech, kteří po válce 30leté nechvalnou pověst u nás po sobě zůstavili, potulujíce se po krajích, pálíce a loupíce kde co bylo; odtud flamendr je sprostý obejda,[1]) jakož i něm. dialektické flämisch[2]) znamená člověka spůrného a otrlého. S tím nepochybně souvisí „flandera“ rozedrané svrchní roucho, jakéž Flamové nebo Flandrové nosili; docela podobně „saska“ = rozdrbaná kazajka, jest památkou na Sasy. O sl. „nezdvořák“ viz str. 28. „Forberečník“, kteráž nadávka se vyskytá v XVI. a XVII. století, odnáší se na pohled k něm. Vorberg, skutečně však k frc. fourber, lat. fraudare ošáliti; „prlenec“, žertéř, pokoutní zpěvák, z frc. parleur jeví dokonalou českou assimilaci; podobně „žamputář“ mluvka, které Jungmann vyložil z frc. Jean foutre bláznivý Honza, J. Jireček[3]) z vl. giambatore přednášitel gambů t. j. jambů čili žertů. Že sl. branže z frc. branche větev, odvětví, odbor nabylo významu sběř, chátra, hledati jest ve příbuznosti zvuku i významu se slovesem sebrati, srv. sebránka a sebránek v Kottově Slovníku. Stejnovýznamné „pakáž“ přiklání se na dvě cizí slova, něm. Pack a frc. bagage zavazadla. „Drak“ a „dračice“ dává se s oblibou zlým ženám, patrně proto, že se „derou“ do muže. „Šňophoun“ z něm. Schnapphahn znamenalo druhdy vydřiducha, jenž po všem „chňape“, nyní špicla, jenž „šňupe“ čili větří všelicos; přezdívka „farmazon“ jest frc. franc-maçon svobodný zednář. Je-li „pišišvor“, známá to z Humor. Listů figurka, zpotvořeno z něm. Spieszbürger šosák, jest

[1]) Srv. Lumír 1861, I. 477.
[2]) Andresen, Et. 222.
[3]) ČČM. 1873, 102.

to obměna důkladná. „Mamlas, maňas“ Čelakovský[1]) spojuje se sl. Mameluk, obojí se říká o člověku surovém a hrubém. Rokycanští bydlejíce „pod Brdy“ utržili si ze správného pojmenování „Podbrdáci„ přezdívky „Poprdáci“. „Prevít“, stč. prevét, vzniklo z lat. privatus t. j. locus, místo v ústraní, záchod. „Čtverák“ říkáme nyní člověku veselému, jenž rád si zažertuje; druhdy znamenalo to karbaníka či kostečníka buď dle čtyř barev v kartách buď dle čtyřhranné podoby kostky;[2]) podobně seslaben význam něm. Schelm a Schalk. Smyslem blíží se „kostelník“ nebo „pálený kostelník“, což znamená člověka vychytralého, všemi mastmi mazaného; spíše stojí eufemisticky místo „kostečník“ t. j. falešný hráč, jakož vskutku „kostka“ jakožto nadávka vedle „kostelníka“ se vyskytuje.[3]) Zajímavou přezdívkou na Mělnicku jest „pondrholt“, což prý tam znamená kriminálníka, jenž musel nosit pouta; zdá se, že to spotvořené něm. Bandhüter, tytýž nadávka, znamenajíc záletníka, který slídí po každém podvazku ženském, tedy člověk takový, jakémuž naši předkové říkali „kortyzoun“ nebo „kotyza“ (z frc. courtisan) a „helmbrechtník“. Celá řada nadávek více méně vtipných svědčí pijákům,[4]) z nichž sem hledí: „slíva, slivoň“, že do sebe „slívají“ lecjaký nektar, a všicci jsou „usliněni“, „lokaj“, že ho do sebe „lokají“, „korhel“, že si nahýbají pilně z „korbele“ (viz též mezi pořekadly), vochlastlajtnant t. j. důstojník mezi ochlasty. Podobně i sedláci veliké se těší v této příčině pozornosti;[5]) nejpodivnější z přezdívek těchto jest „balšán“; zdá se, že volena jest tato libovonná květina, protože až do dneška schází na málo které sedlské zahradě jsouc neposlední částkou „voniček“, a protože „balšám“ prvou slabikou upomíná na „balíka“, oblíbenou to nadávku sedlskou; nejprůhlednější jest „vornát“, což bijíc na hlavní zaměstnání rolníkovo, orání, komický homonym tvoří. Sl. „nezbeda“, „nezbedný“, správně „nezveda“ a „nezvedený“ povstala asi představou osůbek, kterých se snadno „nezbudeme“. Bezuzdnému vtipu lidu ani slavné jméno není svatým: „Telemach“, protože v prvé jeho části ozývá se „tele“, ponížen za hlupáka ve přezdívce „tele Machovo“; „Hekuba“, nešťastná choť Priamova, na Slovensku dává se ošklivým „hekavým“ babám,[6]) a Talafús, slavný rytíř český, jenž někdy byl postrachem Maďarů, nyní se jménem trochu změněným „Telafús“ jest Slovákovi tak málo poklonou jako nám „tele Machovo“. Nadávky „hulvát“ (známé již

[1]) Dodatky k Jungm. Slov.
[2]) Brandl, Gloss. 22.
[3]) Dle Jeřábka (O básn. roman, 414) název čtverák odtud vznikl, že ve středověku čertové hrající v misteriích úlohy komické na jeviště přicházeli po čtyrech, odtud i frc. diables à quatre.
[4]) Kottův Sl. s. v. přezdívka.
[5]) Kottův Sl. s. v. přezdívka.
[6]) Kollár, Wykl. 40.

Tadcášovi Hájkovi z Hájku) a „huncút“, též „huncvút“ poněkud patří k sobě; „huncút“ je zřejmě něm. Hundsfott, s čímž lze srovnati vtipy v našem Mastičkáři (Výbor I, str. 69) a polskou nadávku „pszia krew“; sl. „hulvát“ Jungmann srovnává se srb. hulati, což se ani dle smyslu ani dle koncovky nepodobá, Dačický ve svých Pamětech místo toho užívá něm. Unflath.[1]) Dvojsmyslně nadává se slabochovi, jenž se silákem dělá, „silaba“, kteréž na obě protivy, silný i slabý, zvukem upomíná. Onomatopoetickým výrazem zdá se býti „plampač“, vlastně řečník na svatbách. pak vůbec žvanil; ale původ jeho sahá do latiny, kde znělo planipes a znamenalo herce v komoedii, jenž v úloze otroka bosou nohou (planus a pes) vystupoval na jevišti, kdežto hercové tragičtí nosili střevíce o vysokých opatkách, zvané kothurny; srv. též dialek. plampus. Historické nadávky jsou „husinec“ a „jezovec“, kterými se Husité a Jesuité na vzájem poctívali; k nim z novější doby druží se „pijarové“ místo „piaristé“ = členové řádu pobožných (piarum) škol. I název divotvorné byliny „mandragory“[2]) slyšeti druhdy jako nadávku; „to je mandragora“ znamená tolik co: „to je divous“; druhá slabika, tuším, vzbudila upomínku na „draka“, viz shora. Něm. truchses, stolný, jenž na dvorech pokrmy na stůl nosil, sklesl u nás za přezdívku „truksa, štruksa“ = hlupák bezpochyby s příklonou na sl. štruks, hrubá látka. „Tulipán, fulpas, fululum“ prvotně asi přezdíváno sedlákům, kteří na bílých kožiších nosili vyšívané tulipány. „Treperenda“ je ženská, která hubou „třepe“, mele; v druhé polovici mohlo by býti obsaženo sl. randa = běhna; podivná je shoda se sanskr. trapârandâ smilnice. Podobně našemu „taškáři“ (= kdo tašky a měšce řeže, Beutelschneider) v sanskritu odpovídá smyslem i zvukem „taskaras“. Někdejší ústavy učitelské zvány „praeperandie“, čekatelům pak učitelství přezdíváno „čeperáků“ s ironickou příklonou na adj. čiperný nebo též „štěkanců“ místo „čekanci“. „Trula, trulda, trulant“ je nyní oblíbenou nadávkou neohrabaných hlupáků; jak vysvítá ze slov bratra Palečka (Výbor, II, 1346): „Pošli se mnou čtyry hrubé trulanty mocné

[1]) Snad lze pomýšleti na lat. vulva, které se mohlo do češtiny dostati týmž způsobem jako lat. cunnus; že se naši předkové takovýchto nadávek neštítili, na to máme svědka klassického, krále Václava, jenž jednomu ze svých dvořanů přezděl Kepka, druhému Bzdinka, třetímu Řitka, srv. též Brandlovo Gloss. str. 90 s. v. kep a Matzenauera str. 201 s. v. kep, které dle něho u Čechů i Poláků značilo též nestoudného chlapa; ba i za našich dob vyskytují se příjmení toho druhu, která zajisté druhdy bývala přezdívkami a nezřídka teprve nedávno pro svou pohoršlivost byla změněna; lid ovšem již dávno prvotný význam této nadávky zapomněl, poznamenávaje tímto titulem chlapa, na nějž patří „hůl“; koncovka -át vyskytá se u četných slov domácích i cizích, na př. Pavlát, Kubát, kabát a j.

[2]) Francouzskou příklonu main de gloire, německou „das Tragerl“, Simrock, Handbuch der deutschen Mythologie, 460.

s nosidly, neb budou míti co nésti," znamenalo „trulant" tehdy též siláka; něm. Troll má jen prvnější význam.[1]) Slovenská nadávka „s o m á r", tolik co naše „osel" těší se ctihodnému stáří; o původu viz sl. soumar mezi jmény zvířat. Nápadno jest, že „f r a n t a" nabyl významu člověka zbytečného, lehkomyslného, veselého, ba i bláznivého, jako ve frasích: „z nouze franta dobrý", „aj šel franta mezi franty", „dni své po frantovsku trávil",[2]) „hodno to zapsati do frantových práv";[3]) snad franta není nic jiného než fanta, něm. fant o významu témž. a *r* vsuto, aby bylo získáno jméno křestné, jako též Honza, Martinek,[4]) Blažek, Míchal a j. přezdívkou se stávají. Nemotornému velikánu říkáme „slombidlo", pomýšlejíce na slona, ano by správněji „lombidlo" zníti mělo. Něm. Spitzbube na Jilemnicku proměněno ve „špickup", kde druhá část poukazuje na příklonu smyslovou. „Mundiblík", „muňdibálek", „muňdiblíček" = ušpiněný človíček přiklánějíc se na sl. diblík vlastně by mělo zníti „mudiblák".[5])

Vzpomínka biblické zkazky o poctivé Zuzaně zachována v názvu záletníků „staří Z u z a n í c i" u Bílovského[6]) na začátku věku XVIII. Podle postilly Filadelfa Zámrského říkala selka, nemohouc si pamatovati jméno svého syna Nabuchodonosor — „na dvou nohách sochor".[7]) Mylná je asi etymologie Hanušova, že slovo „k a b r ň á k" pochází z něm. Dietrich Bernhard.[8]) Zakončíme výkladem počeštělých názvisek z Lumíra:[9]) H a r a m p á š — slovo, které se dává velikému hranatému mužskému, původně turecké harambaša, vůdce vojenského odřadí, přišlo do Čech nepochybně ve předešlém století, a to skrze horvatské pandury neb hraničáry, kteří toho slova užívali. Vidět, že hraničáři tito byli postavy ohromné a strašidelné. P a n d u r s k á — říká se o někom, kdo začne hýřit a v domácnosti hlomozit, že „dělá pandurskou"; památka to na hospodaření pandurů ve válce sedmileté; slovo pandur samo pochází od banderie, hotovosti horvatsko-vojenské. B u r k u š — slovo, kterým Maďaři nazývají Prusy; říká se nyní o dítěti podle těla hodně hřmotném; spojení podivné, ale pochází nepochybně od husarů uherských, kteří tak jako Horvaté v minulém století v Čechách proti Prusům bojovali. P a j s á k — přezývka dávaná sedlákům; patrně z francouského paysan — rolník, sedlák, vesničan, venkovan; pochází nepochybně od voják francouzských, kteří v předešlém století roku 1740 a 1741 řádili v Čechách.

---

[1]) Matzenauer 354.
[2]) Sedláček, Hrady III., 19.
[3]) Z knihy půhonné.
[4]) Jungm. Slov. s v. Martínek.
[5]) Matzenauer, v. L, fil. 1884, str. 173.; ČČM. 1862, str. 93.
[6]) Pia quadrag. II. 30.
[7]) Viz Zibrtův článek o Zámrském, Sborník historický 1885.
[8]) Quellenkunde str. 9.
[9]) Lumír 1861, I., 476—477.

Lajdák — poběhlík, ničema; přezývka původně polská; pochodí nepochybně od Kozáků polských, kteří v 17. století sloužili v Čechách a na Moravě. Sadrapák — název, kterým se přezývá sedlákům; z francouského „satrappe“, tolik co sluha, poddaný. Filuta, filutář, z franc. filou, sobec, podskočný spekulant. Kuliferda — pochází snad z též doby a znamená původně tolik co „gouliafre“, t. j. tolik co ničemný žrout, mladý dareba a t. d.

XXII. Substantiva různá.

Groše pěkné, ražené za mincmistra Zmrzlíka ze Svojšína, nazývali staří „zmrzlíky“. Pavel Stránský vykládá slovo toto, že se leskly jako hladina ledová. Sl. litkup, o němž již v předu str. 16 promluveno, vykládá Jungmann i Palkovič jako peníze vydané, aby nebylo „líto koupě“; obyčejné se říká laňkouf, což není nic jiného než něm. Leikauf, správně Leitkauf, v jehož prvé části vězí sl. lît, čili Leit = mest, odkudž i Leitgeber = ten, kdo čepuje mest nebo víno; tudy litkup znamená koupi, na jejíž dotvrzenou pije se mest nebo víno; slovo to velmi staré vyskytající se[1]) již ve vokabulaři Zdikově, lat. meripotus, mercipotus. Ze sl. „deputace“ povstalo u Slováků „dupotacia“ s průhlednou příklonou. Dobrá etymologie slovenská jest „úžera“ z lat. usura = úrok; z lat. onus povstalo na Klatovsku „ounos“ znamenajíc břímě na statku váznoucí. Lid nesází do loterie, ve kterémžto slově francouzském (frc. latterie = nádoba Štěstěny) ukryto sthn. loz = los, než do lutrie, jakoby Luther byl hru tuto vynalezl. Ve sl. partiky = šmejdy, podobá se, sešla se dvé slova cizí, totiž praktika vlas. prattica (řecké *πράττειν* konati) a partéta, díl, zisk (lat. partiri děliti). Od prve jmenovaného slova pochodí též praxe, v lidové příkloně prakce a prachce. Mammon, slovo syrské, jest dle Blahoslava[2]) i dle výkladu lidu (srv. mamonář, mamoniti = lakotiti) něco „vymámeného“. Fermež, jejíž druhá slabika upomíná na „mazání“, podobně jako něm. Firniss plyne z lat vernix. Diamant měl by hledě k řeckému původu ze sl. *ἀδάμας* nezmarný zníti adamant; záměna prvých dvou slabik stala se nejspíše obdobou četných složenin řeckých s předponou *διά*, srv. diadoch, diakon, diametr atd. Sl. špás, jak hojné odvozeniny svědčí, u nás úplně zdomácnělé, dostalo se k nám sice z němčiny, ale prostředkem vlaského spasso proniká k lat. expassus od slovesa expandere roztahovati, rozpouštěti, srv. naše rozpustilý; [3]) ve východních Čechách „špásovna“ sluje rodinná široká postel, na

[1]) ČČM. 1875, 270.
[2]) Mluvnice, 229.
[3]) Kehrein s. v. Spass.

které děti provádějí své rejdy. Pacht sice zřejmě jest lat. pactum = smlouva, ale malou změnou slovo latinské přikloněno jest na naše sloveso pachtiti. Obměnou předpony počeštila se lat. řec. prognostika ve pranostiku. Gáže čili káže, jak lid říká s příklonou na sl. kázati, nachází svůj původ ve střlat. vadium mzda. Ze slova billard, v němž jakožto základní tvar vězí latinské pila míč, koule, udělal si lid formu přístupnější piliár a piriál. Kalup z franc. galop s oblíbenou počeštující koncovkou (srv. Jakub vedle Jakob) dle Grimma se všemi romanskými tvary prýští se ze sthorněm. gahlaufan, t. j. laufen. Bál od německých i románských tvarů prodloužením samohlásky se odlišilo; všech původem jest středolatinské hallare křepčiti, kteréž opět v řeckém *βάλλειν* házeti má své zřídlo. Podobně jako bál též sl. tanec u nás zdomácnělo, jak četná derivata svědčí; vypůjčeno slovo to z němčiny, ale Tanz zase dle románských tvarů (vl. danza. frc. danse) utvořen; J. Grimm pak tyto románské formy táhne zpět ku sthorněm. dansôn, střhn. dansen = za sebou táhnouti.[1]) Maškara s příslušnými tvary románskými sahá původem svým ku střlat. masca čarodějnice a slovesu masticare žvýkati, požírati, ježto dle staré báje čarodějnice požíraly děti. Pretence zove se mezi lidem přínos nevěsty nebo ženicha, kteří do živnosti se přiženujíce na ní si jej pojišťují, vlastně znamená to nároky na tento přínos hledě k latinskému praetensio. Sl. „pohroma“ namnoze zní v ústech lidu „pochroma“. jakoby pocházelo od adj. chromý.[2]) Okamžik vedle okamžení utvořeno nověji dle něm. Augenblick. Nejvyšší a nejbezpečnější část hradu. ve které rodina panská „v míru“ žila, slula u nás berkfrit, pochodíc z něm. Bergfriede nebo Burgfriede; slovo toto neznámého dosud rodokmenu zní ve středověké latině belfredus nebo berfredus, odkudž utvořeno anglické belfry s příklonou na bell zvon, vlaské battifredo a franc. beffroi, obojí s příklonou na battere bíti se.[3]) Místo nulla nicka starší učitelé vybraněji říkávali nola, jakož přisvědčovali částicí jo, lid ju Plakát vypadá jako slovo latinské, ale nejbližší jeho původ hledati jest ve franc. placard, kteréž souvisí s dolnoněmeckým slovesem placken lípati.[4]) Obšit z něm. Abschied, totiž list propouštěcí, zní zcela jako domácí složenina, srv. sešit. „Vstupné“ proměnilo se na Klatovště ve „stupně“. Ve středočeských spisech zhusta se sbíhá sl. šermicle = potyčka, z něm. Scharmützel; toto slovo divnou proběhlo dráhu: povstalo totiž příklonou na Schar a metzeln z vlaského scaramuccio (frc. escarmouche), kteréž naopak má kořen svůj v německém schirmen.[5]) Místo cigarro navrhováno nedávno říkati sehár, s příklonou na sl. shořeti a s assonancí na sl. cigarro. Poltruba

[1]) Kehrein s. v. Tanz.
[2]) Kott, Slov. s. v. oštrlejz, a Čas. Mat. Mor. 1880, str. 120.
[3]) Andresen, 183.
[4]) Týž, 192.
[5]) Týž, 194.

nebo polírubna není půl trouby, než potrubí, kterým voda z rybníka se pouští. Místo vakace prázdniny říká se vagace (vagari toulati se), jakoby prázdniny byly k potulkám. Místo písnička zhusta slýchati jest písmička, při čemž lid asi pomýšlí na písmo, kterýmž píseň jest tištěna. Korrespondenční lístek si služka, která ho šla koupit, dosti případně změnila ve „kolempočty lístek“. Tanec polka dle vypravování starouška, jenž na počátek jeho dobře se pamatoval, obdržel prý jméno své odtud, že děvčata „na poli“ ji tančila. Klof, klofec, klofati, zdánlivá slova onomatopoeická, jsou památníky doby dávné, kdy latina vévodila a latinské pohlavky (colaphus) lítaly.[1]) Naše „mořská pěna“ jest přeložené něm. Meerschaum; zdá se to býti pěkná metafora, myslíme-li si, že tato látka podobající se svou bělostnou barvou skutečné pěně mořské, vskutku z moře pochází; ale jest vůbec známo, že tato látka jest hlína, jež se kope v Malé Asii a na Moravě, a že s mořem nemá nic společného, název pak její pochodí od arabského názvu této hlíny „muršum“, jenž v němčině jest assimilován ve sl. Meerschaum a od nás prostě přeložen; u Velslavína jest mořská pěna tolik co něm. Bimsstein.

[1]) Matzenauer, C. S. 205.

Jména přídavná.

Z něm. rechtschaffen utvořeno naše „rozšafný“ podobným asi způsobem jako bavlna z Baumwolle, „schaffen“ je beztoho z německých sloves u nás zobecnělých, srv. šafář; podivnější ještě jest, že smysl českého adjektiva je zcela jiný (blížíť se smyslu adjektiva „rozvážný“) nežli německého, které znamená tolik co „poctivý“. Místo „pevný“ v nářečích ozývá se „penvý“, protože spřežka *nv* lidu liběji zní než *vn*; [1]) totéž platí o „*ld*“ místo „*dl*“, tak Dačický z Heslova v Pamětech důsledně užívá „smrteldný“ místo „smrtedlný“. Od subst. právo vedeno jest adj. pravedlný, které se vyskýtá ve starších spisech českých (srv. Jungm. Slov. s. v. pravedlný); hláska *s* předsuta buď ozvukem na slov. spraviti buď pro oblíbenosť spřežek, v nichž *s* na prvém místě stojí, na př. střevo — třevo, střešně — třešně a p. O adj. veřejný, vejřevný viz na str. 16. Podobně utvořen z adj. věhlasný novotvar vejhlasný. „Minoletý“ = nezletilý (z lat. minorennis menší věkem, opak maiorennis) tvorbou zcela se rovná slovům jako „velryba“, i „rozšafný“, totiž druhá půle jest přeložena, prvá upomínajíc na sl. minouti zůstala. Srv. str. 16. Podobně v adj. movitý (z lat. mobilis, pohyblivý) latinský kmen opatřen českou koncovkou. „Vezdejší chléb“ v Otčenáši působí dětem nesnáz, protože v něm vidí pojem místní (zdejší), kdežto ve slově lat. quotidianus a něm. tägliches Brot pojem časový v oči bije; než i „vezdejší“ jest přídavné jméno časové pochodíc od adj. vezde, vezdy, vždy, tudy chléb vezdejší jest ten, jehož vždy, každodenně třeba. „Nesmírný“ unermesslich mělo by vlastně znamenati unversöhnlich, ukazujíc původem svým ku slovesu smířiti, jako vábný ku vábiti, hodný ku hoditi: od měřiti znělo by správně adj. nezměrný. Obdoba slov složených s předponou vz- zavinila čtení a psaní „vzláštní“ místo správného zvláštní, ježto povstalo

[1]) Gebauer, Hl. 124. Toť, tuším, i postačí k výkladu slova „pinvice“ z „pivnice“; Matzenauer pomýšlí na střec πηνεῖον, což pro nedostatek prostředkujících členů, jmenovitě středolatinského, pravdě nepodobno.

z prostého staročeského „vláští“ = vlastní. Jako rozšafný z německého rechtschaffen, povstalo „milosrdný“ z lat. misericors, tak že prvá část jakž takž zvukem se přiklání, druhá je přeložena. „Potměšilý“ hledě ku pravopisu i výslovnosti znamená toho, kdo po tmě šije; s tím ani smysl ani etymologie se nesrovnává, ukazujíc na zastaralé slovo „měšiti“, tedy by se spíše mělo mluviti a psáti „podměšilý“, srv. homerské *ὑπόδρα ἰδεῖν*; proti prvé etymologii svědčí i tvary slovenské potměluch i potmělus (Palkovič, Slov.). „Prostopášný“ na Moravě se vyskytuje v podivném tvaru „roztopáčný“, upraveném patrně dle roztomilý a upomínajícím na sloveso páčiti = líbiti. „Nemotorný“ v Podkrkonošsku zní „netamornej“; v obou tvarech zračí se příklona smyslová, v onom na „motati“ (srv. nadávku motovidlo), v tomto na okřikující „ne tam“; dle Matzenauera [1]) jest kořenem mat, z toho adj. matorný neb i motorný, tolik co obratný. „Pažloutný, pažlutný“ (dle Kotta v Táborště užívané) zvukem upomíná na „žlutý“, čemuž však smysl (= paškrtný) odporuje; hledíce k výkladu, že pažlutný vepř jest sice „žrutný“, t. j. dosti žere, ale nejde do sádla, snadno se dovtípíme, že správně jest říkati „pažrutný“ a etymon sloveso žráti. „Humpolácký“ tolik co břidilský nic nemá činiti s Humpolcem nebo s Poláky, než jako slova shumplovati a humplér [2]) s něm. slovesem humpeln o smysle kaziti, břiditi. „Stearinová“ svíčka v ústech služek zní „stará nová“ svíčka. Adjektiva „mohutný, slovutný“ nezřídka proti všem pravidlům pravopisu i mluvnice píší se s *ú*; tvary ty povstaly tak, že na kmeny moh- a slov- přidána koncovka -utý, srv. běh-utý, třesk-utý, van-utý, která se sesilňuje hláskou *n*, jako ve sl. vroucný ze vroucí, horoucný ze horoucí a j. „Háklivý“ utvořeno dle něm. häkelich, heiklich,[3]) jehož druhotvar jest ecklich od Eckel hnus.

---

[1]) Listy fil. X., 64.
[2]) Matzenauer, C, S. 177.
[3]) Andresen, D. VE. 221.

Slovesa.

Slovesných příklon domácích i cizorodých dosti značný počet lze napočítati; začněme s prvými.

Již v úvodu zmínka učiněna o obměnách slovesa „vytříbiti“; smyslem příbuzné „vycíditi“ (stč. cúdný, cúda) zhusta slyšeti o tvaru „vycidliti“, asi jako „zrcadlo“ čistým učiniti. Výklad slovesa „nevražiti“ dlouho zůstával temným (srv. Jungm. Slov. s. h. v.), ač již Čelakovskému význam slova „vraža“ byl znám; teprve Brandl[1]) zjistil, že bylo stčeské sloveso vražiti incantare, wünschen, jehož záporem jest nevražiti verwünschen, totiž zlého někomu přáti, klnouti. „Odolati“ nejen dle naivního pojímání lidu, než i dle mínění vzdělanců pochází z „odvolati“ (srv. Blahosl. Ml. 266). Týž grammatik „tanouti“, které sice vyhlašuje za archaism, vykládá tak „quasi diceres táhnouti aneb hnutí ta (!!) has suggestiones“ (ibid. 178). Místo „odvětiti“ slýchati druhdy divnou příklonou na větev „odvětviti“. „Půjčiti“ původ svůj, jenž ve slovenském „požičati“ se ukazuje, zvukoslovným postupem značně zatemnilo;[2]) taktéž „o-znobiti“, místo „o-zonbiti“, od slovesa „záb-sti“, stsl. zęb-iti = zonbiti. Nedbalým vyslovováním „vměstnati“ zní „vesnati“, kdežto „vtěsnati“ již ukazuje příklonu na „těsný“. O sl. mladiti. namladiti místo navnaditi viz shora str. 6. „Vyšeptati“, na př. vyšeptalá řípa, která nemá šťávy, vykládá se jednak vysutím hlásky ť, tedy z vyštěptati, kteréž Jungmann jakožto hapax legomenon o smyslu „vyštípiti“ uvádí, jednak „na základě proplétání smyslů u významu slov“[3]) ze sl. šeptati, tak že totiž dojmy chuťové pronášejí se zvuky sluchovými. Z něm. schöpfen ve frasi ein Urtheil schöpfen, odkudž něm. Schöffen, naši šepmistři, povstalo naše šeptati, jakož se čte ve Deskách 220: „Při šeptání“ (t. j. vynášení rozsudku) překážku takovou učinil. Slovesa „stačiti“ a „svačiti“ vypadají jako původní,

[1]) Gloss., 368.
[2]) Gebauer, Hl. 103, 124.
[3]) Šercl.

jsouce vlastně odvozena od „statek“ a „svátek“, tedy prvotně „statčiti“ a „svatčiti“; snad sem patří i „ráčiti“ = něco „radše“ t. j. raději učiniti; že pak sl. „rád“ stupňováním vzniklo ze stčeského slovesa roditi = chtíti, jest na snadě. „Paběrkovati“ zní v Boleslavště „paděrkovati“, jakoby základem bylo sl. děrek = dědek, jakož také obě slova spojena se vyskytují v pořekadle dětském: Baba, děrek, paděrek. V témž smysle užívá se na Moravě slova oštrlízovati (viz Kottův Slov. s. h. v.), které Bartoš odvádí od sl. Obstlese; výklad tento smyslem sice se zamlouvá, ale etymologie ukazuje zřejmě ku sl. Osterleis, t. j. velikonoční píseň, které utvořeno jest dle analogie slova kirleis (z řeck. kyrie eleison, srv. naše krlešn, luž. kěrluše), podobně jako Pfingstleis, Himmelfahrtsleis atd.; jde jenom o to, jak vyložiti ze slova Osterleis, v české formě oštrlejz význam nynější; oštrlejzovati znamenalo, asi jako koledovati, netoliko zpívati velkonoční píseň, než i sbírati za to dárky a potom ve smyslu povšechnějším sbírati něco malicherného, jako je na př. ovoce na stromě zbylé. Na liché obdobě zakládá se tvar opomenu dle vzpomenu místo opominu, rovněž zbydu, ubydu dle byl, býti, místo zbudu. ubudu.

Upomínku asi na zlé počínání Braniborů obsahuje zmínka o zlé maceše, která nebyla na Bětulinku hrubě laskavá, tak dobrého vdání jí nepřála a proto v tom vždycky něco „bramborčila“ a kde mohla. cestu jí založila.[1])

Místo „víškati“ slyšeti úslovně „jískati“, ač slovo základní, označujíc známé „domácí“ zvířátko, je dosti zřetelno. Sloveso neznámého původu „fastrkovati“ = předním stehem sešiti, obyčejně se vyskýtá ve formě „flastrkovati“, ze kterého sl. flastr vyznívá. „Ostýchati“ dial. oslýchati s příklonou na slyšeti vzniklo z ostydchati.[2]) „Cachati, cachtati“ a různá komposita mající formu zvukodobnou snad souvisí se jménem města Cáchy, tedy do Cách, t. j. hodně daleko jíti. Říkáme „zrazovati i zraditi někomu něco“, pomýšlejíce patrně na něm. abrathen; neboť naše zraditi označuje něco docela jiného, totiž verrathen; naši předkové říkali „zrážeti“ nebo „srážeti“, a právě podobnost zvuků zavinila i změnu významu. Poněvadž sl. rob = otrok vytratilo se ze zásoby slovné, lid ve složeném slově „podrobiti“ necítí pod- a robiti, nýbrž spíše po- a drobiti (srv. nadrobiti), jako na drobty roztlouci, potříti. Ježto „rozřešení“ jest následkem vyznání „hříchův“, mluví a píše se s průhlednou příklonou „rozhřešiti“. „Orodovati“ pokládáno ještě u Jungmanna za povstalé z lat. orare a není pochyby, že užívání toho slova v řeči církevní (oroduj = ora) zakládá se na stejnosti prvých dvou slabik; avšak již Čelakovský v Dodavcích k Slov. Jungmannovu vyslovuje mínění, že to slovo dobře české, odvozené od stčeskébo „oruží“ = zbraň, čemuž i stčeský tvar „orudovati“

[1]) Zuzana Černínová, vyd. Fr. Dvorský, 21 str.
[2]) Listy fil. 1885, Matzenauer, 175.

nasvědčuje; pravost pak toho mínění světle dokazuje Matzenauer.[1]) Sl. „stoupnouti“ a odvozená ve východních Čechách vůbec se vyskytují ve formě „šloupnouti“, což i z příklony zvukem i smyslem se zamlouvající na sl. šlápnouti snadno lze vysvětliti; podobně mění se sloveso sahati, sáhnouti ve šahati, šlahati, šláhnouti. Kterak obecné „vystrnaditi“ přišlo k významu vypuditi, vyložíme z příklony na „vystrčiti“.

Slovo „vymiškovati“ povstalo příklonou ze slova „vymniškovati“, Ze slovesa „obaliti“ složeného z ob-valiti (srv. obrátiti z ob-vratiti) utvořeno vzhledem k cizotvarům balík, emballage nové sloveso „baliti“, od něhož odvozena celá řada nových slov „rozbaliti, zabaliti, balení“. Kořen *u* žijící na př. ve tvarech ob-úti, obuv, v lat. ex-u-ere, s předložkou z srostl tou měrou, že složenina zu- za kořen se pokládá, od něhož jinými předponami nové tvary vznikají, do nichž nezřídka předpona *z* naprosto se nehodí, na př. vy-zouti, pře-zouti, se-zouti, roz-zouti a j. Na hranicích mezi příklonami domácími a cizími položíme „honositi“, kteréž dle jedněch plyne z lat. honos čest, dle jiných je domácí; lid v něm vždy slyší „nositi něco na odiv“. „Spíleti“, slovo původu německého, v Boleslavště zní „vyslípati, vyslepiti“, jako někomu nějakou vlepiti. Z pořekadla historického „pořídil jako Kec u Jankova“ vzniklo sloveso „skecnouti“ něco, totiž pokaziti, mající podobu zvuko-dobnou. „Hurtasit“ (srv. adv. zhurta) zní také „hartusit“ s příklonou na něm. hart, tvrdě dorážeti. „Zejdovati“ prkna vypadá dosti česky, ač v něm skryto něm. Seite, takže zejdovati = na stranách ohoblovati, pól. pol. obzajdy z něm. Abseite[2]) srv. shora str. 18. „Štrapicírovati“ málo sice pozměnilo svůj vlaský tvar strappazzare, frc. strapasser; češtěji vypadá subst. štrapáce, obyčejně štraface s příklonou na německé ale zdomácnělé „štráfovati“; slovo vlaské je složeno z předpony stra lat. extra a pazzo blázen, tedy strappazzare vlastně někoho na míru za blázna držeti. „Premovati“ z něm. brâmen, verbrämen obroubiti v etymologii lidu s lat. praemium (odměna) souvisí asi tak jako „jarmark“ s „jarmarou“ a p. „Koštovati“ vyskýtá se o 2 významech zcela různých, totiž „ochutnávati“ a „míti cenu“, což odtud se vyloží, že sloveso toto rovněž jako něm. kosten odpovídá latinským slovesům gustare a constare.

---

[1]) C S. 63.
[2]) Ib. 19.

Částice neohebné.

Velmi zdařilá příklona jeví se v adv. jakorát z lat. accurate pečlivě, které zdánlivě jest tvořeno od „jako“ podobně jako kolik-krát. Místo „na zadrmo“ (správně zadrhmo od zadrhnouti) říká se místy „na zadrmol“, totiž z adverbia utvořil si lid dle obdoby slova „zádrbel“ nové substantivum. Místo „onprkem“ slýchati okolo Hradce Králové „houfrkem“, z čehož vyniká představa „houfů“ a „frkání“. Místo „alifer“ v bulce ozývá se alifert i adifer; alifer jest latinské alia fer = jiné karty přines, rozdej znova. Nebylo by s podivením, kdyby národ hudby milovný i bití měřil „dle not“; přes to výraz tento i adverbium „notně“ jest něm. nach Noten, která na „noty“ jsou přikloněna, vznikla ze sthn. nâch nôtin = nach Nöthen, jak po třeba káže, hodně.[1]) Schvávolně, svávolně“ (dle Kotta v Olomúčtě) jeví příklonu jednak na „schválně“ jednak na „svévolně“. „Přece“ vyskytuje se jednak o smysle německého „doch“, jednak „vorwärts. fürbass“ (šel před-se); v prvém případě jsouc částicí odporovací souvisí s adverbiem „příč, napříč stč. na překy“, z čehož zřejmě plyne psaní „přece“, jakožto adverbia od adj. překý; v druhém případě „před se“ jest spojení předložky před se zájmenem se, kteréž může psáno býti etymologicky předse aneb foneticky „přece“;[2]) z toho jde, že psaní „předce“ ani v tom ani v onom smyslu není oprávněno. „Nejprve“ i „prve“ lat. prius nezřídka se píše „nejprvé“ a „prvé“ dle obdoby positivu středního rodu, při čemž se zapomíná, že oba tvary jsou adverbia v komparativu i superlativu, kteréž koncovku vždy zkracují, jako nejdříve — dříve, nejlépe — lépe a p. Adv. „loni“ a příčestí „sedě, leže, stoje“ v obecné mluvě zní „vloni, vsedě, vstoje, vleže“ totiž lid jich necítí v jejich původním významu, než pokládá je za lokály jmenné, odkud i předložka *v*. Vlaské „bravo“ zčeštilo si naše obecenstvo domácím „právo“.

[1]) Andresen, D. VE. 231.
[2]) Gebauer, Hláskosloví.

Zkratky.

adj. adjectivum.
ang. anglicky.
dial. dialekticky.
franc. francouzsky.
goth. gothsky.
chor. chorvatsky.
it. italsky.
lat. latinsky.
lit. litevsky.
lnž. lužicky.
m. místo.
něm. německy.
nřeč. novořecky.
pers. persky.
rus. rusky.
řec. řecky.
sl. slovo.
slovin. slovinsky.
srv. srovnej.
strč. staročesky.
sthn. starohornoněmecky.
střhn. středohornoněmecky.
střn. středoněmecky
stslov. staroslovensky.
střlat. středolatinsky.
střřec. středořecky.
subst. substantivum.
syr. syrsky.
šp. španělsky.
tur. turecky.
vl. vlašsky.

Rejstřík slov.

A.

abba syr. 41.
abbatissa 41.
Aberdeen angl. 50.
abonné franc 44.
abonnent 44
Abschied 86.
Abseite 18, 92.
Abwaschung 23.
Abzug 48
accurate lat. 93.
Adam 22.
adamant 85.
ἄδαμας 85.
adaptace 4.
Adelung 45.
adifer 93.
admirabilis lat. 45.
admiral 45
admiratus lat. 45.
adradikace 17.
Adrianopolis 19.
advocatus lat 46.
aestuarium lat. 47.
aestivalia lat. 64.
Affe 51.
Affenburg 14.
Agatha 20.
Agathokles 25.
ἀγγούριον 59
agnica 52
Aimbock 63
ajbrzón 50
ajnpalec 65.
ajnpalet 65.
alabarda střlat. 69.
Albendorf 37.
Albersdorf 37.
aleus 60.
alchemilla lat. 56.
(pain d') Allemagne 61.
alifer 93.
alifert 93.
alius 60.
al kermes arab. 60.
al lagarto špaň. 52.
allarme vl. 69.
alligare lat 52.
alligator 52
almadraque špaň. 65.
almara 72.
almiral špaň. 45.
almužna 72.
aloes 60.
Alojzius 60.
Alpy 11.
altabl arab. 76.
alte Kirmes 60
altilia střlat. 72.
amandola lat 58.
amanuensis 3, 5.
amaracus lat. 55.
amarella lat. 58.
Amazonky 13.
ambrožka 55
Ameinokles 25.
amiral franc. 45.
amir-ul-ma arab. 45
Ammei 57.
ammi řec. lat. 57.
amoletka 62.
amrhele 58.
ἀμυγδαλή 58 71.
ancikrist 40.
andělské panny 43.
Andresen 17, 21, 22, 27, 45, 47, 52, 58, 59, 61, 63, 64, 66, 69, 73, 81, 86, 89.
Anglické panny 43.
anklopéř 12.
ankynky 65
annus bissextus lat. 18.
Ansprache 23
Antechrist franc. 40.
anthemis romana lat. 18.
antidoton řec. lat. 59.
Antikrist 40.
Anwalt 40.
apa anglsas. 51.
apatyka 48.
ἀποκρέως 76.
Apostolorum porta lat. 28.
ἀπραχτος 77.
ἄψις 18.
aqua vitae lat 18.
aquila lat. 55
aquilegia lat. 55.
aquilegus lat. 55.
arca lat. 72.
arcibiskup 40.
arcijáhen 40.
arcikníže 40.
arciotec 40
arcivévoda 40.
arcus lat 48.
ἀρέσκειν 47.

arest 47.
ἀρεστόν 47.
archandĕl 40.
ἄρχειν 40.
ἀρχεῖον 79.
archidiaconus řec. lat. 40.
archiepiscopus „ 40.
archipresbyter „ 40.
archiv 79.
archivum lat. 79.
Arklebice 32.
armarium lat. 17, 72.
armatore vl. 44.
armenica lat. 58.
armilla lat. 71.
Arras 66.
arrest 47.
arrestant 47.
arrestat 47.
arrestare střlat. 47.
arrestum „ 47.
arrêt franc. 47.
ascalonicum lat. 57.
Asgen 37.
Aschken 37.
Aschlauch 57.
assa foetida lat. 60.
assimilace 4.
atabal špaň. 76.
ataballo vl. 76.
ať jsem trajcén 43.
attabl arab. 76.
Auge 55.
Augenblick 86.
Augentrost 55.
augere lat. 46.
auhns got. 50.
aures lat. 9.
auriculae lat. 71.
Auschwitz 38.
αὐθεψα 74.
azzardo vl. 77.

B.

baba 23, 91.
babagâ arab. 51.
Babkov 33.
babylon 47.
bacca laurea 44.
baccalarius střlat. 44.
baccalaureus „ 44.
bacinetum „ 69.
bacinum „ 69.
bacoun 52, 57.
bacularius střlat. 44.
bagage franc. 81.
Bagdad 66.
bahnice 52.
bajonet 68.
bakalář 44.
bakalářská etymologie 9.
Backenstreich 23.
Backofen 33.
Bakov 33.
Bakoven 33.
bál 86.
balaena řec.-lat. 16.
Balbín 14, 24.
Balcar 27.
baldachýn 66.
Baldak 66.
balík 82, 92.
balista lat. 78.
balistra řec. lat. 78.
baliti 93.
Balken 42.
ballare střlat. 86.
βάλλειν 78, 86.
balšán 23, 82.
Baltazar 27.
Balzer 27.
bambitka 70.
Band 65.
Bandhüter 82.
bandita vl. 70.
bandura rus. 76.
bandurská 22.
baraccio vl. 70.
barák 48.
baraque franc 48.
barba 44.
Barbierer 44.
Barcal 27.
Bareš 27.
barra provins. 48.
Bárta 27.
Barte 69.
Bartoloměj 27.
Bartoš 27.
Bartoš Fr. 53, 58, 62. 65. 91.
bartošna 79.
barvínek 55, 56.
barvíř 44.
básník 44.
bataille frc. 68.
bataillon frc. 68.
batman tur. 18, 74.
bátory mač. 47.
bátoš 62.
bátošna 62, 79.
batozubka 61.
battere střlat. 86.
batterie franc. 68.
battifredo vlas. 86.
battre franc. 68.
battuere střlat. 68.
Bauholz 18.
βαυκάλις 73.
Baumberg 34.
Bauměl 38.
Baumwolle 16, 67, 88.
bavlna 16, 67, 88.
bawełna pol. 18.
Bayonne 68.
bázník 44.
bažant 52.
bažiti 52.
Beckovský 14.
bedellus střlat. 46.
bedna 46.
bednář 46.
bedrník 54.
bedruňka 51.
beffroi franc 86.
begarmudi arab. 58.
Becher 73.
beiszen 52.
Beiszel 52.
Beiszer 52.
Beiszker 52.
Beckelhaube 69.
beckenhûbe střhn. 69.
belfredus střlat. 86.
belfry angl. 86.
Běljah slovin. 39.
bell angl. 86.
Ben 27.
Benacus lacus lat. 34.
Benátské jezero 34.
Benátky 34.
Beneda 27.
Benedikt 27.
Beneš 27.
Benešovský M. Philonomus 9, 10, 11.
bér 20.
Beraubung 23.
berfredus střlat. 86.
Bergamo 58.
Bergfried 86.
Berggewand 67.
Bergner 67.
Bergsucht 80.
berkfrit 86.
Berkové 20.
beroun 23.
Beroun 20, 34.

Bern 34.
beruňka 51.
βήρυλλος 79.
Berkovice (Horní) 33.
Besem, -n 74.
bestehen 16.
Bettelsuppe 61.
Bettleiste 66.
Beutelschneider 83.
bezmian pol 74.
bezmjén rus. 74.
Bezník 32.
bezoar 60.
Bezpravovice 35.
Bezprem 35.
Bezpremovice 35.
běhutý 89.
Bělč 29.
Bělek 29.
Bělidlo 38.
Bělohoušť 29.
bělpuch 78.
Běšek 33.
Běškovice 33.
Bibernell 54.
bicarium střlat. 73.
bicchiere vl 73.
Bierloch 38.
bilikum chorv. 21.
billard 86.
Bílovský 84.
Bimsstein 87.
Binder 46.
Bingen 39.
z Birgštejna 36.
bírmovati 23. 42.
biscof sthn. 40.
biscoctus lat. 62.
biscouit franc. 62.
bisektos řec. lat. 18.
biskup 23, 27, 40.
bissextus lat. 18.
bitel sthn. 46.
Blahoslav 9, 19, 21, 40, 57, 73 85, 90.
Skt. Blasius 21, 26.
Blažej 20, 26
Blažek 20, 84.
Bleischwitz 38.
Bleiswedel 38.
Bleiweisz 79.
blín 57.
Blížčice 38.
Blížvedly 34, 38.
Blšany 39.
bluma 58.
bocal špaň. frc. 73.
boccale vl. 73.
boclerus střlat. 68.
Bodo 37.
Boh 26, 46.
Bohárna 69.
bohatýr 47.
Bohdalec 34.
Bohuslav 26, 30, 37.
Bohuš, -e 26.
Bochňa 38.
Bojanov 20, 31.
bojar 47.
boljarin rus. 47.
Bock 63.
Bockbier 63.
ein Bock 63.
Bolehost 25, 29, 33.
Bolehošť 29.
Bolehrádek 33.
Bolemír 24. 25.
boleočko 55.
Boleslav 24, 25, 33, 73
bombare střlat. 61.
Boreš 26.
Borljah slovin. 39.
Borhrádek 33.
Borohrádek 33.
Borová krčma 38.
Bořek 26.
Bořita 26.
Bořivoj 25, 26.
Boskov 30.
Boskovice 29.
bota 64.
botanik 46.
botka 71.
botte frc. 64.
Boudalec 34.
Bozek 30.
Bozkov 30.
Božek 26.
Božena 28.
brabancový olej 63.
brabantská země 63.
brabec 51.
brabenec 51.
brablec 51.
brablenec 51.
braccialetto vl. 62.
bracchiale lat. 62.
bradatice 69.
brambor 58.
bramborčiti 91.
brâmen 92.
Brandfleck 65
Brandsohle 65.
branche frc. 81.
Branibor, -ři 58, 91.
branzoul 65.
branže 81.
brât střhn. 17.
brátošna 79.
Bratřikovice 38.
Bratwurst 17.
bravo vl. 93.
brazilské dřevo 56.
Brättersdorf 38.
brebaje špaň. 63.
breberka 63.
brejle 79.
brejliti 79.
Bretzel 62.
Brězah slovin. 39.
brinda špaň 63
Brlenka 34.
Brloh 38
brnění 67.
Brněnka 34.
broskev 58.
brouk 51.
brslenky 65.
bruclek 65.
bručák 3
Bruchstätte 38.
bruchus lat. 51.
Bruncvik 14
Brunonis vicus lat 14
Brunšvik 14.
Brustfleck 65.
brutální 3, 6.
Brünnersteig 34.
bryčka 70.
brynda 63.
brzana pol. 51.
brzák 51.
brzník 51.
břeskev 58.
Břetislav 25
břez 55.
březalka 56
březovec 21.
břitov 6.
bubalus lat. 52.
bucula střlat. 73
Bučoves 32.
Bučovice 32.
Budek 26.
Buden 26.
Budějovice 29.
Budislav 26.
Budiš 26. 32

Budiševes 32.
Budišovice 32
budulec pol. 18.
buglia vl. 78.
Bůh 10.
Buchlov 20.
Buchsbaum 56.
Buchvel 78.
Buckel 73.
bulič oko 55.
bulka 78.
Bun 26.
Bundschuh 65.
Bunzlauer Töpfe 73.
buophthalmos řec. 55.
Burgemeister 43.
Burgfriede 86.
Burggraf 43.
burkuš 84.
Bürstenbinder 21.
Bušek 26.
Buttergasse 37.
Bur 26.
buvol 52.
Byd 28.
Bydžov 28.
bych, -a honiti 22.
Bystré 38.
Bystřice 38.
Bzdinka 83.

C.

cabrio střlat. 49.
cadentia střlat. 22.
caeli donum lat. 54.
caelum lat. 54.
cachati 22, 91.
cachtati 91.
Cáchy 22, 36, 91.
calamarium střlat. 79.
calamus lat 76, 79
calix lat. 42.
calta 36, 61, 62
Cambray franc. 66
Cameracum lat. 66
camilla romana lat. 56.
caminata střlat. 48.
caminus lat 72.
camisia „ 42.
canapé franc. 72.
canapeum střlat 72.
canava „ 67
canavacium „ 67.
candere lat 62
candidus „ 62.
canestro vl. 69.
canif franc. 75.
cannabina aquatica lat. 60.
cannabis lat. 56, 67.
Canonici regulares lat. 19.
capart, -i 64.
capelina střlat 69.
capo lat. 51, 69.
capôt franc. 64.
captare lat. 42.
caput lat. 9, 64.
caput ustum lat. 57.
caputium lat. 57.
caracalla lat 64.
cardasse franc 17.
carduus lat. 17
carnisprivium lat. 76.
carolo fiore vl. 57.
Carskoje Selo 19, 45.
cartouche franc. 17.
carum lat. 56.
casaca střlat 65.
casa d'arme vl. 69.
casaque franc. 65.
casarma 69.
caserne vl. 70.
castelletum střlat. 47.
castellum lat. 6, 40, 47.
casula lat. 65.
catacomba 64.
cataplasma řec. lat. 60.
catar španě. 42.
catharus řec. lat 42
catinus lat. 72.
cauk 12.
cauli ravi vl 57.
caulis lat. 57.
caulis floridus lat 57.
caveron franc. 49.
cejcha 64.
celdoň 54.
celeduňk 54
Celetná ulice 36, 61.
celidon 54.
celidonia střlat. 54.
celiston 54.
celníček 54.
celone vl. 66.
censal franc. 45.
census lat 45.
cera 54
cerasium řec. lat. 58.
cerefolium lat. 54.
cialda vl. 61.
cicer lat. 55.
cidlina 75.
cifrflák 74.
cigaro 86.
ciklín 75.
cimbál 76.
cingulum lat. 50.
cink 77.
cinque vl. 77.
cinter, -ín sloven. 6.
circus lat. 39.
církev 39, 40.
cisterna 48.
citroba 80.
cizrně 55.
clinopodium řec. lat. 56.
cmętarz pol 6
coccinella lat. 51.
cockle angl. 57.
coemeterium řec. lat 6
cognac franc. 63.
cochenille franc. 60.
colaphus lat 87.
côlis rapi lat 57
collare lat 42.
collatura lat. 41.
coluber 52
comba lat. 42.
commater lat 44.
commutare „ 36.
compater „ 44.
composita „ 57.
concubina „ 45.
cónópeum řec. lat. 72.
constare lat. 92.
consul „ 43.
Contrebande 23.
convallium lat. 56.
cooperare 42.
coquiol franc. 57.
coquina lat 48.
cor lat. 64.
corbona střlat 77.
cordella střlat. 64.
cordelle franc. 64
Cornwallis angl. 36.
caroli fiore vl 57.
corps 69
corsar vl. 69.
corset franc. 68.
corsetus střlat. 68.
cortellus „ 68.
coton franc. 67.
courtisan franc. 82.
couvert „ 66.
crematum praeparatum lat. 60
Crha 27.

cropa střlat. 68.
croupe franc. 68.
croupière franc 68
cucarius lat. 48.
Cuclava 32, 34
cúda, cúdný 90.
cuirasse franc. 69.
cukrkandl 62.
culotte franc. 63.
cultellus lat. 68, 74.
culter „ 68, 74.
cuniculus 53
cunnus lat. 83.
cupellus lat. 72.
curassia střlat. 69.
Cvrčoves 34.

Č.

čakan 69.
čaloun 66.
Čalovice 32.
čamara 66.
čarodejnice 46.
čarodejník 46.
čarodějník 46.
Čáslav 26.
Častolov 25.
Čech Svatopluk 21.
čechman 43.
Čechman 43.
Čelakovský Fr. Lad. 45, 49, 53, 57, 81, 90, 91.
Čelejovice 32.
čemeřice 57.
Čeněk 10.
čeperák 83.
čeperie 49, 83
Čepirohy 38
čerchman 43.
Černoh uz, -y 26, 35, 38, 52.
černokněžník 41
černoknížník 41.
Černoseky 33, 63.
Černoúsy 35
Černoušek 36.
Černuc 36.
Černutek 36
černý anděl 43.
Černý Jan 51, 60.
čert 43.
Čertoryje 36.
Čertous, -y 26, 35
červec 60.
četník 44.
Číhaná 38.
činže 45
čisterna 48.
Čížkovka 35.
člověk 10.
čmert 43.
čoqum tatar. 69.
čtverák 82.
čtvero suchých dní 76.
Čtvrtečka 27.
čtvrtek 77.
čubka 71

D. Ď.

ďábel 43.
Ďáblice 35.
Dačický z Heslova 83, 88.
dák 40.
daktyle 58.
dalamánek 61.
Dalibor 25
Dalimil 11, 28.
d'Allemagne pain franc. 61.
dama lat. 51.
damašek 66.
Damianěves 32.
Damptbad 23.
daněl, -k 51.
Daněves 32
daňhel 51.
Daňkovský 11
dannel 51
danse franc. 86.
dansôn sthn 86.
danza vl. 86.
dareba 23.
Dařimír 25.
ďas 43.
datle 58
Davida honiti 58.
Davle 35.
Dávlice 35.
dávní kost 81.
debesis litev. 57.
Dědeček 60.
deisté 19.
Deckungsmittel 23
delphinium lat. 57
dentes lat. 9.
deputace 85.
Desem 74.
deserere 69.
desert 61.
desertér 69.
Desfours 27.
Deschnei 34
Desna 34.
Desná 34.
Deštná 34.
Deštné 38.
Dětmar 41
deus 10.
devaterník 54.
devesil 57.
devětsil 57
dezentér 69.
dědek 76.
Dědomilice 34.
Děhylov 38.
děrek 76, 91.
Děva, -ín 13, 57
διάβολος 43.
diaconos 40.
diacos 40.
diaeta 80
diamant 85.
Dieb 23.
Dielhau 38
dies bissextus lat. 18
dies viridium lat. 77.
dieta 80.
Dietrich Bernhard 84.
Dietrich von Bern 34
Diez 44, 69
Dille 68
Diskerle 78.
diskos řec. 78.
dispensa lat. 60.
divizna 57.
divoké koření 57.
dlak srb. 53.
Dnebohy 32.
Dnespeky 32.
Döbriach 39.
Dobrjah slovin. 39
Dobromil 24.
Dobroslav 25.
Dobrovský 11, 49
Dobruška 30.
doch 93.
Dolina 3
Domažlice 28, 29
Dorfruhe 23.
Dorfteschen 38.
Dornapfel 55.
Doubravice 38.
Doudleby 39.
doucha 23.
douille franc 68.

dous strfranc. 77.
dráb 46.
drabant 46.
draben strhn. 46.
dračice 81.
Drahomyšl 38.
drak 81.
Dravá řízení zemská 19.
Drážďany 20
Drbálovice 21.
Drehbohrer 75.
Dreiamschel 38.
Dreilach 39.
Drênopolje bulh. 19.
Drêvljah slovin. 39.
Driakel 59.
drnož 74.
drobnomalba 79.
Drožďalovice 32.
Druhanice 30.
Druhynice 30
dry angl. 63.
dryák 23, 59.
dryakiew pol. 18.
drye 77
Dry Madeira angl. 63.
Držemberk 37.
držlak 72.
Dřevnice 32.
Dřevohryzy 37.
dřez 74.
dštovka 52.
ductile lat. 68.
Dudík B. 36.
duha — pije jako — 21.
důchod 21.
dupotacia sloven. 85.
Durchschlag 72.
durman 55.
dûs strhn. 77.
Dürrbandsalbe 59.
Dvacetin 31, 32.
Dvořák 28.
dymián 57.
Dymokury 29.
Džbánce 39.
dzber 72.

E.

Eibis 39.
Eichhorn 39.
Eimbeck 63.
einballig 65.
Einsiedler 23.
Eisenbahn 50.
Eisenberg 39.
Eisgarn 37.
Eisgrub 39.
εἰς πολλὰ ἔτη 18.
εἰς τὴν πόλιν 39.
Eiszapfen 48.
eitar sthn. 54.
Eiter 54.
èchafaut franc. 42.
ἐκκλησία 40.
ἔκλεικτον 59.
ἐκλείχω 59.
Eckel 89
ecklich 89.
ἔκστασις 15.
ekypáž 73.
electuarium střlat 59.
elephantus řec. lat. 6, 9, 50
ἐλεφαίρομαι 9.
Elfenburg 14.
elixir arab. 60.
Ellbogen 37.
Ellgott 38.
Ellhotten 38.
emankusista 3.
Emanuel 6.
emballage 92.
ἡμέρα 77.
ἡμικράνιον 80.
empis řec. 51.
emplastrum oxycroceum lat. 60.
Endechrist 40.
enkauston řec. lat 79.
enque franc. 79.
ἐπίσκοπος 40.
epištola 40.
equipage franc. 73.
equus lat 73.
erálka 49.
erckanf 12.
Erdapfel 58.
Erhart 27.
Erker 48.
Erlangen 39
erteple 58.
Erwischt 38.
Erzbischof 40
escarmouche franc 86.
Esning 38.
eso žaludské 77.
espaliere strfranc. 68.
esquif franc. 73.
Esseklee 38.
estendart stfranc. 68.
ἑστία 50.
etymologie 5.
ἔτυμον 5.
Eufemie 27.
eufemismus 6, 43, 46.
eunuch 10.
euphrasia řec. lat. 55.
Ewigkeit 23.
expandere lat. 85.
expassus „ 85.
extase 15.
extendere lat. 68.
exuere „ 92.

F.

faba tonquiensis lat. 60.
Fabian 27.
sv. Fabiola 15.
fábor 65, 68.
facalík 65.
facies lat 48, 65.
facilét 65.
faciletum střlat 65.
facka 65.
fáč 48, 65.
fačáda 48.
façade franc. 48.
fafrnoch 68.
Fähnrich 11.
fajmoštr 41.
φάλαινα 16.
falář 41, 68.
falco 42.
falous, -ek 49.
famfrnoch 68.
fanfreluche franc. 68.
fanta 84.
fara 41.
farář 41, 68.
Farkaš 36.
Farkasstadt 36.
farmacet 60.
farmazon 81.
farra strhn. 41.
fascia lat. 65.
fasciola lat. 15.
fasta sthn. 76.
Fasten 76.
fastrkovati 91.
fasuňkové vozy 49, 70.
Fauriel C. 44.
faveur franc. 65, 68.
Federbusch 18.
Felleisen 73.
ferina 3
Ferlach 39.

fermež 85.
fértoch 65.
fik 59.
Filadelf Zámrský 84.
filajs 73.
filec 73.
filek 78.
Filippos 27.
filistr 3, 6.
filou franc. 85.
filous 49
filuta 6, 85.
filutár 85
Filzlaus 37.
firmare lat. 42.
firniss 85.
fizikator 60.
fizikus 60.
flaçon franc. 73.
flageolet franc. 75.
Flagge 16.
flacha pol. 72.
flachtura 79.
flaktura 21, 79.
flakturové písmo 21.
flamendr 65, 81.
flämisch 81.
flámisko 81.
flanda 49, 65.
flandra, -dera 65, 81.
flasca střlat. 73.
Flasche 73.
φλασκεῖον 73.
flastr exekucí 60.
flastr krucifix 60.
flastrkovati 91.
flaše 72.
flašinet 75.
flaška 72.
Fledermaus 23 53.
flekař 44.
Florian 41.
Flöhau 39.
födr goth. 74.
fojt 46.
forberečník 81.
Forejt, -ek 28.
fornirovati 22.
fourber franc 81
fousirovati 22.
fraktura 79.
franc-maçon franc. 81.
frangere 79.
Frankstadt 36.
Franta 84.
fraudare lat. 81.
Frauschille 38
Frenštat 36.
Fridwald 25.
Friesach 39.
Fröhlichsdorf 39.
Frolián 41.
Fuchsschwanz 27.
fuotar sthn. 74.
fuoter střhn. 74.
fusekle 66.
Fuszsocken 66.
fürbass 93.
Führerin 23.
Fürtuch 65.
φύσει 9.

G.

gahlaufan sthn. 86.
gallimordium lat. 48.
galop franc. 86.
gaola 47.
garnache franc. 64
γαρόφυλλον 54.
gáže 86.
Gebauer 20, 47, 58, 64, 67, 68, 72, 77, 80, 88, 90
Gefrierpunkt 23
Gelenkübungen 69.
Geliebter 23.
Genadkrût 55.
genae lat. 9.
genista lat. 56.
gens d'armes franc. 44.
Gent 67.
geola střlat 47.
geolarius střlat. 47.
geole franc. 47.
gér střhn. 75.
gerade 75.
Geräusch 62
Gesenke 38.
gesta Romanorum 49.
Gestüt 49.
Gevatter, -in 44
Gewand 67.
giambatore vl. 81.
Gieszaus 38.
gingivae lat. 9
Glainach 39.
Glockersdorf 39.
Gluthpfanne 72.
γλυκυρρίζα 59.
Gnadenkraut 55.
godovablъ stslov. 67.
godъ visokosnyj rus. 18.
„ visokostnyj „ 18.
„ vysokosnyj „ 18.
god z mouk 61.
Gorre 51.
gorzalka pol. 63.
gotawebbi sthn. 67.
Gottfried 28.
gouliafre 85.
göč tur. 49.
grabanciáš 42
Graecus 79.
γραφεῖον 79.
gravér 46.
gredel slovin. 75.
gredil rus. 75.
Grimm Jakub 4, 11, 43, 52, 61, 77, 86.
Grindel střhn. bav. 75.
Groschen 38.
Groszritte 38.
Grundbirne 58.
Grünfrid 25.
Grussbach 39.
guarnaccia vl. 64.
guirlande franc 52.
Gundermann 56.
guore střhn. 51.
Gurfei 81.
gustare 92.
Gut Glück 30.
gutta percha 60.
gûgerel střhn. 65.
gymnasium 49.

H.

Habermus 61
háce 63
hádati se 20
hadí mlíčí 55.
Hahnenbalken 48.
Hahnenbiss 48.
Hájek 27.
Hájek Tadyáš 34, 54, 83.
Hájek Václav 11, 28, 30.
háklivý 89.
halapartna 69.
Hálek 3.
Hallhûs 49.
haluzna 49
hambalek 48.
hampejs 48.
hamulec 71
Hanuš 27
Dr. Hanusz 49, 74, 84.

harambaša 84.
harampáš 84.
haras 66
harmara mor. 72.
harmatos holos řec. 44.
hartusit 92.
hasasasa 60.
Hasenzahl 27.
Hašek 27.
Háta 20.
Hattala 53, 58, 74.
Hauptwache 70.
Hauspost 46.
hauštejn 12.
Havel 27.
haviř 12.
Havrda 28.
hazard 77.
hazucha 65.
hazuka 65.
häkelich 89.
Hämmerlein 75.
hedváb 67.
heiklich 89.
hejcuk 48.
Hekuba 82.
Helfenburg 14.
helianthemum řec. lat 54.
hellenbarte střhn. 69.
helmbarte „ 69.
helmbrechtník 82.
hemigrania střlat. 80.
Hemmholz 71.
Hendrich 27.
Henyk 27.
Heralt 27.
herka 51.
Herout 27.
Herrnskretschen 38.
Hertina, -tyň 32, 56.
heřmánek 55.
Hieronymos 27.
hilze střhn. 69.
hinfallende Krankheit 80.
hircus lat 67.
hladkou míti 21.
hlava 10.
hlavní kost 81.
Hlínsko 21.
Hlubočepy 32.
Hlubočerpy 32.
Hlubšice 38.
hluchanda 49.
Hluchý důl 37.
hmoždíř 68.
Hněvčeves 33.
Hněvošice 33.
hňup 62.
Hodata 31.
Hoděčín, -tín 31.
hody z mouky 61.
Hohenburg 37.
Hochsichel 39
holander pol. 58.
Holobousy 35.
Holovous, -y 26, 35.
Homerské etymologie 9.
homonymie 19.
Honigsitze 38.
honos lat. 92.
Honosice 38.
honositi 92.
Honza 61, 81, 84.
hora 74.
horologium střlat. 74.
horoucný 89.
hospes čs. 46.
hostia 41.
Hostivít 25.
Hostpříd 28.
houbová polívka 20.
houfrkem 93.
housenka 52.
Houští 28.
hovad 51
hovado 51.
Hölle 39.
Hradčany 38.
Hrádek 14.
Hradišťany 38.
Hrachová Týnice 32.
hranostaj 53.
Hrenova krčma 38.
Hrochův Týnec 32
hromotřesk 54.
hrouzek 50.
hrozen 58.
hrozinky 58.
hrunga goth 43.
hruška 58.
Hrušovany 39.
hřad 48.
hřbitov 6, 40.
hřebčinec 49.
Hřek 79.
hřez hau 74.
hříběcí 80.
hřídel 75
hřízek 50.
Hubce 38.
hulvát 82, 83.
hulvátská ulice 36.
humanisté 9.
Humburk 37.
Humoristické Listy 22.
humpelu 89.
humpléř 89.
humpolácký 89.
Humpolec 89.
huncút 83.
huncvút 83.
Hundsfott 83.
hursar stsrb. 69.
hurtasit 92.
Hus 19.
husa 52.
Husacke 65
husar 69.
Huschabel 38.
husinec 83.
huszar mad. 69.
Hutrajch 60
Huttendorf 38.
Hüttenrauch 60.
Hynek 27.
hysopus řec. lat. 56.

Ch.

χαμέγηλον 54.
Châlons 66
chalouzna 49.
chalumeau franc. 76.
chamaeméłon řec. 60.
chamarra špaň. 66.
Chamomilla 60.
chauce franc. 22.
charger „ 68.
Charvát, -ova ulice 36
charta lat 17.
chatellet franc. 47.
chelidonium řec. lat. 54.
chevaux łegers franc. 69.
chinin 60.
chlap 10.
chléb 10.
chléb sv. Marka 61.
Chleborád 26.
Chlebov 11.
Chmela 11.
chňaplapšňůra 22
chomout 36.
Chomut, ové 36.
Chomutice 36.
Chomutičky 36.
Chomutov 36.
Chomýž 38.
choruhy 43

Chorvát 64.
Chotěbor 26.
Choteč 29.
Chotek 29.
chrám Páně 19.
chramostejl 53.
Chrášťany 38.
χρῖσμα 40.
christianus 40.
chrobák 50.
Chropiň 20.
chroust 51.
Chroustoklaty 32.
Chrudim 30, 33, 37.
chřípěcí 80.
chřipka 81.
Chval 27.
chvoště 73.
chýžka 48.

J.

jablko 58.
jablo 58.
Jagababa 27.
Jagendorf 39.
Jagić 45
jaguno sthn 40
jáhen 40.
jahně 52.
Jahrmarkt 17.
jakorát 93.
Jakub 27, 40.
sv Jakub z Compostelly 31.
Jakubova ves 39.
jalmara 72.
Jan 27, 56.
sv. Jan Křtitel 21.
ianestaria střlat. 56.
jannaie franc. 56.
janofit 11, 56.
janovec 56.
japati 51
jarmara 17, 72, 92.
jarmark 17, 72. 92.
Jarolim 27.
Jaromír 24, 25. 27.
Jaroslav 24, 25.
jastreb 53.
jatrocel 54
Jägerndorf 39.
(ἐν) javorina 39
Jean foutre franc. 81.
Jedomilice 34.
jehně 52.
Jeho Milost pán 46.
Její Milost paní 46
Jejkrabice 32.
Jelenice 35.
jelito 23.
jemnostpán, -í 46.
Jenec 27.
Jeněves 32.
Jeník 27.
jepice 51.
jeptiška 41.
jeřáb 53.
Jeseníky 38.
Jestbořice 32.
jestřáb 53.
Ješek 27.
ještě luž 50.
ještěrka 52.
Ješutbor 32.
Ješutborice 32
jetro 54
Jetřichovice 33.
Jeviněves 32.
Jezbořice 32.
jezovec 83.
jež 28. 51.
Ježibaba 27.
ježník 51.
Ježník 38.
sv. Ignác 49.
ignacium 49.
ignasium 49.
Jidáš Iškariotský 27.
jidášky 62.
Jihlava 28.
jilec 69.
Jimramov 20.
Jindra 27.
Jindřich 27.
Jindřich Lev 14.
jinoch 10, 46.
jinochod 51
jircha 67.
Jireček 10, 81.
jískati 91.
Jiskeř 29.
jistba 47.
Jistebnice 30.
jitrcejl 54
jitrocel 54.
jitrocel 54.
jitrocíl 54.
jitroví 54.
jítřiti 54.
jízba 47.
el iksir 60.
jmelí 10.
imnasium 49.
imperativ 23.
incantare 90.
infans lat. 45.
infant 45.
ingoust 79.
inchiostro vl. 79.
ink angl 79.
inkoust 79.
inspekta 49.
intelligence 3.
intrády 41.
intrare lat. 41.
Invalidenhaus 69.
jo 86.
Joannes 27.
józefek pol. 56.
irch střhn. 67.
Irrlicht 23.
der Isenberg 37.
ispolat rus. 18
isteje slovin. 50.
ju 86.
Jugibiarga 25.
jun, -och 46.
Jungmann 11.
iusquianus střlat. 58.
Dr. Ferd. Justi 14.
Ivanovice 32, 36.
Ivany 39.

K

kabát 63.
kabrňák 84.
kabřinec 49.
kacíř 42.
káčablázen 60.
καίειν 79.
kakramentský 43.
kalafuna 76
kalamář 76, 79.
kalhoty 63.
kalich 42.
kalioty 63.
Kalipolje bulh. 19.
kaloun 65.
kalpak mad. 64.
kalup 86.
κάλυξ 42
κάμαρος 57.
Kameelhaar 67.
kamelor 67.
kámen mudrců 60.

kameníci hřebenáři 19.
kamerájový 66.
kamilové thé 60.
kammgarnový 66.
kamna 72.
kamrtuch 66.
kanafas 67.
kanape 72.
kandi pers. 62.
kandis 62
Kaninchen 53.
kankánový 66.
Kanne 72.
kantry 76.
Kanut 25.
kapalec 69.
kapalín 69.
Kapléř 66.
kapoun 51.
kaprál 69.
kapsu zedrati 21.
kapusta 18, 57.
kapusta savojská 18.
karafiát 54, 57.
karban 77.
karbaník 77, 82.
karbaniti 77.
karfiol 57.
karkule 64.
karnáč, -ek 64.
karolek sloven. 56.
kartáč 17, 70.
Kartoffel 58.
kartoun 67.
káry, na — vziti 21.
καρυόφυλλον 54.
kasárna 69.
Kasten 48.
Kašmír 66.
kašna 48.
katafalk 42.
katakomba 42
καθαρός 42.
Katze 61.
kaumarový 66.
kavřinec 49.
kawati sthn. 64.
kazajka 65.
Kazi 25.
kazimír 66.
Kazimír 10, 25.
káže 86.
kbel 72.
kdoule 58.
Kec 92.
kedluba, -bna 57.
Kehrein 44, 45. 48, 53, 58, 62, 65, 69, 70, 72, 74, 76, 85, 86.
Keller 18.
Kepka 83.
κέρας 9.
Kerbel 54.
Ketzer 42.
kěrluše luž. 41, 91.
Kiefekrätschen 38.
Kirchhof 6.
Kirleis 41, 91.
Kirsche 58.
kladinet 75.
klanice 23.
klarinet 75.
Klášterec 39.
klavír 46.
na Klečkách 35.
Klečkov 35.
Klečky 35.
Kleinpaul 15
Klem 27.
Klement 27.
klenkybunky 69.
Klenová 39.
Klepý 28.
κλῆρος 19.
Klíma 27.
Klimeš 27.
klínopád 56.
klobouk 64.
klof 87.
klofati 87.
klofec 87.
Klokočov 39.
klopouch 64.
Klösterle 39.
Kluky 35.
kment 67.
kmín 56.
kmotr, -a 44.
kneif 75.
knejp 75.
Kněžepole 38.
Kniebis 38
kniha 78.
Knispel 38.
koberec 66
Koběřice 38.
kobluk 64
Kobyly 31.
kocanda 48
kocandit 48.
Kocerady 28, 34.
Kocnějovice 32
kočí 48.
kočičí svarba 62.
kočovati 49.
Kojata 26, 28.
Kojetín 20, 28.
Kojecko 28.
κοιμητήριον 6.
κόκκαλος 57.
kokořík 57.
kokrhel 65.
kolářová ulice v Chrudimi 37.
kolátora 41.
Koldemburk 37.
kolempočty-lístek 87.
na Kolebovsku 35.
Kolín 29.
Kollár 11.
Kollárova ulice 37.
κόλλη 79.
kolobousek 35.
Kolofon 76.
kolofonia 76.
kolomast 71.
kolovrátek 76.
κόμαρος 57.
Komenský 19.
komnata 48, 72.
kompest 57.
kompost sthn 57.
komže 42
kondráb 51.
kondrát 51.
kondrhel 56.
konev 72.
koniklec 55.
konina 62.
konitrud 55.
konofolija 76.
konopě 56.
κώνωψ 72.
Konrád 27.
konrát 51.
konský 22.
konšel 43.
kontryhel 56.
konvalina 56.
koňák 63.
kooperator 42.
kopce, s — míti 21.
kopert 66.
Kopitár 44.
kóra 64.
korálek 42.
korduláč 64, 68.
kordulka 64.

korhel 21, 82.
kornel 22.
koroptev 53.
korouhev 43.
korporátor 42.
korrespondenční lístek 87.
kortyzoun 82.
kořala 23.
kořalka 63.
kořavka 63.
kořen ženglový 60.
kořen ženiklejtový 60.
Kořínek Jan 12, 30.
Kosmas 28.
Kosmanosy 36.
Kosmonosy 36.
Kost 29.
kostečník 82.
kostel 6, 10, 40, 44, 47.
kostelník 40, 82.
„ mazaný 82.
„ pálený 82.
kosten 92.
Kostoloprty 28.
kostrba 80.
košatka 71.
košile 6, 65.
koště 73
koštovati 62, 92
kotce 48.
kotcí vozy 48, 70.
kothurny 83.
kotr 77, 80.
kotrba 80.
Kotsmich 49.
kotyza 82.
koukol 57.
koukořík 57.
Kouřim 28, 29.
kousiček 62.
kouštiček 62.
kovrъ rus 66.
kozel 63, 67.
Kozíloučky 38.
Köberwitz 38.
Köflach 39.
König 53.
Königsberg 37.
Königseck 37
Königswart 37.
krachmalnyja vorota rus. 18
xpaívw 9
Krakonoš 27.
kral 53
králík 53.
kramflek 65.
krampampuli 60.
Krasoslav 24.
kratiknot 73.
Kravařsko 39.
kravata 64.
krejcar 23.
Krek 43.
Krchleby 36.
krchov 6.
krchý, -ňák 6, 36.
Kristus 40.
krlešn 41, 91.
krmník 23.
Krňov 39.
krocan 51.
krokvice 75.
Krolmus 61.
Kroměříž 33
Kroměžír 33.
Kronstadt 37.
kropieř 68
krot 75.
krotvice 75.
Krumlov 29.
Krummholz 71.
krumpir sloven. 58.
krnmple „ 58.
krumpolec 71.
krunýř 68.
krůta 51.
Krutovoj 26.
Kruvoj 26.
Krvoplat 33.
krylos rus. 19.
krylosanin rus 19.
krylosanka „ 19.
krzno 68.
křampetle 66.
křeček 20.
křest 40.
křesťan 40
křestná matka 44.
křestný otec 44.
Křilovačiny 34.
Kříšťan 40
Křivoklad, -klát 33.
Křivolačiny 34.
Křivoúsy 35.
křížala 58.
křížmo 40.
Křtěnec 34.
Křtěnice 34.
křtít 11, 49
křtíti 40
Kschiha 38
Ktesikles 25.
Kuba 61.
kuběna 45.
kucmoch 61.
kucmouch 61.
kučera 74.
kudla 74.
kudlmoch 61.
kudrna 74.
Kuhländchen 39.
Kuhmeise 38.
kuchař 48.
kuchati 48.
kuchtiti 48.
kuchyně 48.
Kuklík 30.
Kulda B. M. 31.
kuliferda 85.
kulich 23.
Kumburk 37.
Kumštát 37.
Kumžák 37.
Kun 27.
kůň 52, 55, 73.
kundrásek 56.
Kuneš 27
kunic sthn. 53.
Kuník 27.
Kunrát 56.
Kunygundy traňk 60.
kůra 56
kurděj 81.
κουρσάριος 69.
Kurschneider 23.
kursît sthn. 68.
kuršit 68
Kurvenal 36.
kuřátko 23.
kutina sthn. 58.
kutna 30, 58.
Kutná Hora 30.
Kutný 30.
kutchan 72.
Kutz 61.
kůže 56.
Kübel 72.
künigl něm. 53.
kvant 67.
kvinde dáti 22.
kvit 22.
kvitance 22.
kydlant 52.
κυδώνιον 58
Kyjov 20.
Kynšperk 37.
Kynžvart 37.

kyrasír 69.
κυριακή 39.
kyrie eleison 41, 91.
Kyrill 27.
kyrysar 69.

L.

laberdan 50.
Labyrinth Komenského 19.
lácaly 71.
lacerta lat. 52.
lactuca „ 58.
Ladislav 10.
Ladranty 35.
λάγανον 62.
lagoena řec. lat. 72.
láhev 72.
Laibach 11.
lajdák 82, 85.
lajdat 82.
lajdôkas lit. 82.
lajkman 69.
lajtnant 69.
Lackentuch 65.
Lakritzen 59.
lamár 70.
Lamberk 37.
lankouf 85.
Lanškron 31.
lantat 82.
lanýž 58.
laprdón, v -óně býti 20.
laprdoun 50.
la re fa re 22.
larifari 22
láska 10, 54.
láská kost 81.
laskavec 54
laskominy 81.
Lastiboř 32.
láti 20.
latina 20.
latinský jazyk 11, 12.
latomyš 53.
latopýr 53.
latterie franc. 85.
Latwerge 59
laubia střlat. 47.
Laurentius 28.
Laurin, -us 28, 41.
Lämmerzahl 27.
Lärchenbaum 56.
Lärm 69.
Lebzelt 61.
ledecké hrnce 73.
Lednice 39.
legalisace 79.
Leger 53.
legrace 17, 23, 68.
legrama 17, 68.
legramace 17, 68.
legramanti 17, 68.
legruta 17, 23, 68.
Leihkauf 6, 85.
Leinbaum 39.
Leit 85.
Leiter 70.
Leiterwagen 70.
Leitgeber 85.
Leitkauf 6, 16, 85
Leitschaf 52.
Leitseil 71.
lejstra 79.
lejstřík 79.
lekuín 56.
lekno 56.
leknutí 56.
lékořice 59.
lektání 81.
lektvar 59.
lekvar 59, 61.
lelkovati 20.
léno 10.
lenora 20.
Leobschütz 38.
lepra střlat. 80.
lermo 69.
lerpán 56.
letkvar 59.
levisticum 54.
leže 93.
Lhota 38.
Lhotka 38.
libeček 18, 54.
liberaj 65.
Liberk 37.
Liboslav 24.
Libuň 29.
Libuše 25.
Líce 30.
Lícebořice 26.
Liebe 54.
Liebstöckel 54.
lieutenant franc. 69.
Lígr 41.
ligrus 56.
ligusticum 54.
líhanec 62.
lichá obdoba 15, 16.
likasace 79.
lilium 56.
na Limperku 37.
Linde 18, 44.
lingua lat. 9.
lingua rustica 8
lipan 52.
liquiritia lat. 59.
listpet 49
Lit 6, 85.
lité dolečky 62.
litkauf střhn. 6, 85.
litkup 6, 16. 18, 85.
Litoměřice 29.
Litomyšl 29.
Litostrojov 32.
Litostrov 32.
Litschel 38.
lívanec 62.
livrée franc. 65.
Ljutomír 25.
Lkáň 36.
lobia střlat. 47.
locanda vl 49.
locika 58.
ločovec, -ka 52.
Loděnice 35.
loge franc. 47.
λογεῖον 74.
logia 47.
Loch 66.
lochtuše 65.
lojtra 70.
lojtrovec 70.
lokaj 82.
Loket 37.
lombidlo 84.
loni 93.
lopotové 10.
lorandrum střlat. 58.
Lorenc 41.
loterie 85.
lotr 41.
Loučná 34.
Louny 34.
loz sthn. 4, 85.
lóž 47.
lože 47.
Löwenberg 37.
lubczyk pol. 18, 54.
lubeček 54
lubek pol 18.
lubieszczyk pol. 18.
Lubor 26.
lubostecco sthn. 54.
lubystek pol. 18, 54.
lucinka 56.

lučavka 60.
Luhaí 38.
lumbus lat. 62.
Luna 34.
Lunge 62.
Lungenbraten 62.
Lubibor 26
Lutobor 26.
Lutomír 25, 26.
Lutomysl 25, 26.
Luther 40, 85.
lutrie 85.
Luzerner Klee 56.
v Lužanech 38.
Lužás 38.
Lysikles 25.
lžice 73.
Lžovice 31.

M.

mactra řec. lat. 18.
Maďaři 84.
madeirské víno 63
maděra 63
maděra, na -u býti 21.
Magdalena 27.
maggiorana vl 55.
magistratus curules lat. 10
magnas lat. 47.
Mahlhüttel 38.
Muhlhütten 38
Mach 27.
Machna 27.
main de gloire franc. 83.
Majoran 55.
maiorennis lat. 88
makotra malorus. 18.
malad franc. 80
malatus střlat. 80.
malaz sthn. 80.
Malinowski 18, 52
malogranj chorv. 58.
málomoc, -enství 80.
maltošna 62.
malum Abellanum lat. 58.
malum granatum „ 58.
małžen pol. 45.
Mameluk 82.
mamlas 82.
mammon 85.
mamonář 85
mamoniti 85.
mandala střlat. 71.
Mandel 71.
mandel 71.
mandere lat. 58.
mandl 71.
mandle 58, 71.
mandole franc. 76.
mandolina, -e 76
mandore franc. 76.
mandragora, -e 83.
manébr 70.
manere lat 53.
manévr 70
manga lat. 71.
mangana lat. 71.
Mangel 71.
mangl 71.
Manchester 66.
Mann 10.
Mannl 71.
manoevre franc. 70.
mansio lat 53.
manus lat. 9, 10, 71.
manžel 45.
manžestr 66.
mañas 82.
marcipán 16, 61, 67.
Marci panis 61.
mare sthn 45.
Marek Ant. 29.
margarana slovin. 58.
marha malorus. 51.
marhanik 58.
marhule 58.
march střhn. 51.
marcha pol. 51.
marjánka 55, 56.
marjolaine franc. 55.
Markalous 27, 44.
markytán 69.
martahuz pol. 44.
martalous 44.
martauz pol. 44.
Martauz slovác. 44.
Martin, -ek 27, 84.
Martinská ulice 36.
martoloz 27, 44.
maruše 58.
marzapane vl. 61.
Mařanova ulice 37.
Mařena 27.
masa lat. 61.
masca lat. 86
masopůst 76.
masné krámy 48.
massa lat. 61.
massepain franc. 61.
mast achylová 59.
mast diachylová 59.
mast jáchymová 59.
mast princmetálová 60.
mast turpánová 59.
mast tyrpantová 59.
masticare 86.
Mastičkář 83.
mastné krámy 48.
maškara 86.
mata 56.
Matěj 23
matenice — je na — 21.
materazzo vl. 65.
matka 23.
matorný 89.
matratium střlat 65.
Maulesel 16.
Maultasche 62.
Maur 28.
Mäusezahl 27
μάζα 61.
mazapan špaň. 61.
mazapani, lat. 61.
mázdra 74.
Mečeříž 33.
Mečežír 33
Medlešice 33.
medunka 58.
medvěd 53.
Meerschaum 87.
Mehlhut 38.
Meiseldorf 38.
Meisezahl 27.
melagrana lat. 58.
melolontha lat 51.
Mélusine 18.
menage franc. 53.
menagerius střlat. 53.
menažerie 53.
mentha lat. 56.
mercadante vl. 69.
mercipotus lat. 6, 85
meripotus lat. 85.
merha střhn. 51.
merunka 58
mesnage střrc. 53.
mespilon řec. 58.
métier franc. 42.
Methodius 27.
Metzner 27.
mezek 23.
Mezilesice 33.
Měcholupy 38.
měsíc 10.
Mětín 31.
Mětluky 32.
migraine franc. 80.

migrena 80.
Míchal 21, 84.
Michellob 38.
Mikolovice 30.
Mikula 30.
Mikuláš 53, 61.
Mikulovice 30.
Milbes 39.
Miletín 31.
milion 23.
milistrant 42.
Miller Vsevolod 25.
Miloslav 24.
milosrdenství 43.
milosrdný 89.
Milota 31.
Milovany 39.
mimochod 51.
mimochodník 51.
minderjährig 16.
miniatura 79.
ministerium 42.
ministrant 42
minium lat. 79.
minoletý 16, 23. 88.
minorennis 16, 88.
minstrel angl. 42.
mír 25.
Míra, -ek 26.
Miroslav 26.
mířík 55.
Misemburg 34.
misericordia lat. 43.
misericors lat 89.
Mispel 53.
Mistbeet 49.
misterie 42.
mišenská jablka 58.
Mišeň 58.
mitra 25.
Mittwoche 77.
mladní kost 81.
mlaskání 81.
Mnetěš 32.
Mnichovo Hradiště 29.
mobilis lat. 88.
Močerady 34.
Modl tín 31.
Modlibohov 37.
Modlibov 37.
modrace 64.
Modřice 20.
modrin 56
mohutný 89.
Mois 37.
Mojmír 25.
Mojžíš 22.
Mokroúsy 35.
Mokrovous, -y 26.
mol 22
moldánky 22, 76
Mongolové 29.
Mons fagi lat. 33.
montour franc. 65.
Moralist 23.
Morava 11.
Morawski 55.
morosus lat. 45.
morous 45.
mortarium střlat. 68.
moruna slovin. 51.
morus lat. 58.
moruše 58.
Mořena 27.
mořská pěna 87.
moscatum lat. 56.
Mosul 66.
Most 6.
mošus 56.
Motoly 33
motovidlo 89.
motorný 89.
motyka, na -u býti 21.
movitý 88.
moždíř 68.
možiár sloven. 68.
Mölten 38.
Mösnig 38.
Mörser 68.
mravenec 23, 51, 53.
mrena srb. 51.
mrcha 51.
mrtovlasi chorv. 44.
mrzák 23.
mřen 51
Mstihněv 32.
Mšené 58.
mšenská jablka 58.
mulitánky 76.
Muncifaj 33.
muňdibálek 84.
mundiblak 84.
muňdiblik, -íček 84.
mundur 65.
můra 45
muraena lat. 51.
muršum arab. 87
Mus 61.
musejník 23.
muselin 66.
muškát 56.
Mužský 29.
Müller Max 4, 15, 42.
Mütterl 75.
Myslčeves 33.
Myslibořˇ 38.
Myslík 33
Myslkovice 33.
mysterie 42.
myší ouško 55.
Myškovice 33.
myšpule 23.
Myštěves 33.
ve Mžanech 36, 38.

N.

naba-gér sthn. 75.
Nabe 71, 75
naben 75.
náboj 71, 75.
nabozec slovin. 75.
Nabuchodonosor 84.
nácek 21.
nácká kost 81.
naděje 10.
Nadějkov 30.
nádcha 80
nádní kost 81.
Nahlhütten 38.
Nährvater 23.
Nachtisch 61.
Nalezoves 32.
namladiti 6, 90.
namoletka 62.
nankynky 65.
nápady míti 20.
na poce 52.
Napoleon 28.
Napolion 28.
narang arab. 58.
Narvačov 36.
Nášky 37.
nátka 80.
Navarin 39
návladní státní 43
navnaditi 6.
návní kost 81.
návodník 71.
návojník 71
Navračov 36.
Nebes 38.
nebeský dar 54.
nebetřesk 54.
nebiger střhn. 75.
neboh 46.
Nebohy 32.
neboráček slez. 46.

neborák slez. 46.
nebozez 23, 71, 75.
nebožák 46.
nebožec 46.
nebožka 46.
Nebožtice 33.
nebožtík 46.
neděle 77.
nedopýr 53.
nedvěd 53.
Nedvězí 38.
negromant 41.
negromantie 41.
nehet 14.
nejprve 93.
Nekázaná ulice 37.
nekromantie 41.
nekromant, -is 41.
Nelahozeves 32.
nemoc sv. Valentina 80.
Nemojčeves 34.
nemotorný 89.
nénia řec. lat 76.
neniare vl. 76.
Neosvětely 32.
Nesechleby 38.
nesmírný 88.
Nespeky 32.
nešpory 42.
neštovice 33, 54, 80.
netamornej 89.
Netluky 32.
uetopýr 53
netřesk 54
Neuenburg 37.
Neunkraft 57.
nevesel 57.
nevražditi 3.
nevražiti 3, 90.
nezbeda, -dný 82.
nezdvořák 28.
nezměrný 88.
Neznabohy 38.
nezveda 82
nezvedený 82.
nežid 80
nežit 80
nežitovice 33, 80.
Němčousy 33.
Němčoves 33.
Němec 10.
německý chléb 61.
Němičeves 33.
Něteš 32.
Nětín 31, 32.
nicka 86.
nieborak pol. 46.
nieboszczyk pol. 46.
Niederle 25.
Niesenbahn 38.
Nieszwurz 57.
nigromant, -ia 41.
Nickel 61.
Nikolaos 53.
niněra 76.
nístěj 50.
nístěn 50.
Nitokris 14
Nížbor 34.
njebozez luž. 75.
noc 10.
noha 10, 22.
nola 86.
dle not 93.
nach nôtin sthn. 93.
notně 93.
Notoly 33.
nouze 21.
nozdra 74.
nožíky 75
nravenec 81.
Nudelbaum 38.
Nudvojovice 32.
Nudvovice 32.
nulla 86.
nune 41
nunna 41.
nunvice 41.
Nůsle 32.
nůštěk gtv. 75.
nůžky 75.
nyktopteros řec. 53.
Nymburk 37.
nyšpule 53, 58.
nýt 75.
nytrle 75

O. Ö.

obahniti se 52.
obaliti 92.
obdoba lichá 15.
Oberklee 38.
Oberses 39.
obkryt 48.
oblata lat. 41.
obr 11
obrátiti 92.
obratnost 23.
obruč 71.
obruči 71.
Obřany 39.
obříslo 70
Obst 38.
Obstlese 91.
obšit 86
obtrit 48.
obušek 71.
obuší 71.
ob-úti 92.
obuv 92.
obzajdy pol. 18.
ocelivá voda 54.
ocelová „ 54.
octava lat. 42.
ocún 52, 57.
ocyn rus. 57.
odolati 54, 90.
odolen 54.
Odolen 32.
Odolenovice 32.
Odřivous 26.
odvětiti 90.
odvětviti 90.
odvolati 90.
oeufs mêlés franc 62.
oféra 65.
Offenburg 14.
Ofka 27
oharek 58.
oheň 10.
Ohrring 23.
Ohře 29.
ochtáb 42.
okamžik, -ení 86.
okouny loviti 20.
okowitka pol. 18.
okurka 58.
ökzvrov 57.
Oldřich 28.
oleandr 58.
olej 40, 63
oleum lat. 63.
omámiti 57.
omelette franc. 62.
omurka 58.
omyl 23.
Ondřej 27.
Ondřejcové 27.
Oneš 27.
onus lat 85.
op, -ice 51.
opanka 65.
openec 56.
opici míti 21.
opium 60.
oplatka, -y 20, 41.
oplecko 64.

opomenu 91.
opominu 91.
ὄπος 60.
an der Oppa 38.
oprať 71.
or 58.
orancium lat. 58.
orange fracc. 58.
orare 91.
organon řec. 75.
orel 73.
orlíček 55.
orloj 73
orobanche řec. lat. 56.
orobaňka 56.
orodovati 91.
orse sthn. 51.
orudovati 91.
orůžený 14.
oruží 91.
oř 51.
Osek 35.
osel 23, 53.
osikati 35.
oskominy 81.
osládič 59.
Oslav 34.
Oslov 34.
oslovina 23.
oslýchati 91.
Osojnice 34.
ospice 80.
Ossiach 39.
Osterleis 91.
ostnák 75.
ostýchati 91.
ošatka 71.
Ošetnice 38.
ošitka 71.
ošlejch 57.
ošpice 80.
oštrlejz 91
oštrlízovati 91.
otka 71.
Otakar 27.
otrok 45, 81.
Otryby 33.
ot syň 57.
ouboch 70.
Oucmanice 33
ounos 85.
ouprkem 93
Oustí 28.
Oustupek 31.
ovad 51.
ozant 52, 60.
oznobiti 90.
Ölgott 38.
Ölhütten 38.
in Ösnig 38

P.

Paběn 27.
paběrkovati 91.
pactum lat. 86.
paděrkovati 91.
paděrek 91.
padoucí nemoc 80
Paďous 26
paeonia řec. lat 55.
paganus lat. 42.
paglia 45.
pagliasso vl. 45.
pagnet 68.
pacht 86.
pachtiti 86.
pajazz milán. 45.
Paionia 55.
pajsák 84.
pakáž 81.
Pack 81.
Pakomír 26.
Pakoslav 26.
Palacký Fr. 31, 36.
palaestra 78
palatum lat. 9.
Palcéřik 27.
palco stŕlat. 42.
palea lat. 45.
pálenka 60
palestra 78
Palkovič 5, 47, 48, 64, 79, 85, 89.
palousek 49.
pamphil franc. 78.
pan starý 19.
panáček mor. 27.
panade franc 61.
panádlová polévka 61.
pancerea lat. 68.
pancia lat 68.
pancíř 68.
pančocha 66.
panditka 70.
pandore vl. 76.
pandura řec. lat 76
pandurové 22, 84.
pandurská 84.
pánev 72.
panis lat. 61.
panna střlat. 72.
Pannonie 11.
panoše 46.
panský 22.
pantegana vl. 52.
pantex lat. 68.
pantle 65.
pantofel skleněný 14, 66.
paňác 45.
παπάγας 51.
papoušek 51.
páračka 64.
paráda 23, 41, 64.
paradox 64
paraferedus střlat 51.
paraple 64.
paraplui franc. 64.
parare lat 64.
parasol vl. 64.
párati 64.
parcus střlat. 50.
pardus 21.
park 50.
parkán 50.
parleur franc. 81.
parochia lat. 41.
παροικία 41.
paroucí nemoc 80.
partéta 61, 85
partika 61.
partiky 85.
partiri lat. 85.
pas 22.
pastata střlat. 61.
pásti 22
paštéka 61.
paštika 23, 61.
paškrtný 89.
patálie 68.
patalión 68
pátek 77.
páteře, na — zvoniti 21.
patina lat 72.
Patokryje 38.
patrije 68.
Pattogrö 38.
Paumberg 34.
pavillon 47.
paysan franc 84.
pazzo 92.
pažloutný 89
pažlutný 89.
pažrutný 89.
pec 50.
Pecerady 34.
pečeně svíčková 62

Pečerady 34.
pedell 45.
Pech 27.
pěch střhn. 43.
pekelec 49.
peklhubec 69.
Peklo 39.
peklo 43.
pekýlko 49.
pelech 66.
pelest 66.
Pelhřimov 21.
pelliceum lat. 66.
pelouch 66.
peluň 57.
peluňka 57.
pelynek 57.
pemrlice 75.
πηνεῖον 88.
pennál 78.
pentle 65.
penvý 88.
Pepík 81.
percoch 80.
pergament 58, 78.
pergamentka 58.
pergamotka 58.
Pergamum 58, 78.
pergamuška 58.
percha malaj 60.
perniál 79.
perník 61.
perpendiculum lat. 74
perpetlík 74.
Perštýn 36.
Peruc 28.
pervinca lat. 55.
Pervolf 47.
pes lat. 46.
peský 20.
pessimus lat. 20.
Pešek, -ík 27.
Pěšice 33.
Petr 27, 55.
πέτρα 55.
petrolím 60.
petrolín 60.
petroselinum řec. lat. 55.
petržel 55, 56.
petružel 55.
petružlen 55.
pevný 88.
pěstoun 17.
pěstovati 17.
Pfahlbauer 23.
Pfanne 72.
Pfarre 41.
Pfarrmeister 41.
Pfeiler 48.
Pferd 51.
Pferch 50.
Pfleger 44.
Pflume 58.
phasianus řec. lat. 52.
Phasis 52.
piamo 75.
piano 75.
piarista 22, 83.
picarium střlat. 73.
pietrusznik slov. 56.
pietruszki pol. 56.
piętrożnik slov. 56.
pijárové 83.
Pickelhaube 69.
pila lat. 86.
pilarium 48.
Pilatus 22.
piliár 86.
pilíř 48.
pilous 49.
auf der Pilten 38.
pimpinella lat. 54.
pinvice 88.
pióropósz pol. 18.
piotruszka slov. 56.
pirata 69.
piriál 86.
Písečná 39.
Písek 21
piskoř 52.
písmička 87.
písmo flakturové 21.
písnička 87
pišišvor 81.
piškot 62.
píšťala 52.
Pištora 28.
pitomý 17.
pivnice 88
pivo Embekské 63.
pivoňka 55.
placard franc. 86.
plácati 61.
placenta lat. 61.
placere „ 47, 61.
placetum „ 47.
placka 61.
plakát 86.
placken něm. 86.
πλακοῦς 61.
plampač 83.
plampus 83.
planda, -ti 49, 65.
planipes 83.
planta 65.
planýř 50.
Plaňás 39.
plátno 22.
plavajs 79.
Plavež 79.
Plavkonice 34.
plecektor 43.
plevajs 79
Plížebidly 34.
Ploukonice 34.
Plovdivo bulh. 19.
pluviale 42.
Plzeň 28, 31.
Plzenec 31.
Pnětluky 32.
Pňovice 38.
pobřeslo 70.
pobříslo 70.
poce 52.
poculum lat. 73.
Podbrdáci 82.
podczaszy pol. 18.
Poděbrady 26, 35.
Poděhus, -y 26, 35.
Poděús, -y 26, 35.
Podhněvosice 32.
podloubí 47, 48.
podměšilý 89.
Podmoli 38.
podmoranč 58.
Podňousice 32.
podrobiti 91.
podsební 52.
podsedlní 52.
podzemek 50.
Pogatscher 15.
pohan 42.
pohár 73
Pohl Jan 5.
pohodlný 46.
pohodný 46.
Pohoř 30.
pohroma 86.
pohunčácký 14.
Pochmühle 38.
pochroma 86.
pokál 73.
poklice 68, 73.
poklička 73
pokryčka 73.
pokrytec 41.
Pokucie pol. 18.
Polehrady 34.

polej 23, 56, 57.
polejvané 23, 56.
polének mor. 57.
Polerady 34.
Police 30.
police 74.
Polička 30, 31.
polion řec. 57.
polka 87.
poltruba 86.
poltrubna 86.
polygonatum řec. lat. 57.
Polykles 25.
polynek sloven. 57.
pomerancia střlat. 58.
pomme de terre franc. 58.
pomme d'orange 58
pomoranč 58.
pomořiti 5, 6.
pomum lat. 58.
ponděle, -í 77.
pondrava 5, 51.
pondrholt 82.
ponikati 55.
poniklec 55.
ponořiti 5.
ponrava 51.
ponticana střlat. 52.
pontus řec. lat. 52.
Pontský Pilát 22.
Popelka 14.
Poprdáci 82.
pořádnost 23.
pospasy 61.
postiti 76.
Postoloprty 28.
post pastum lat. 61.
postranky 16
postřiženec 41.
Postřelimov 29.
posvěcení 77.
posvícení 60. 77.
Potenstein 37.
potkan 52.
potměluch 89.
potmělus slovin. 89.
potměšilý 89.
potrubí 87.
Potštýn 37.
Pott 39.
Pouchov 31.
poušť 76.
pouzdro 74.
povidla 59. 61.
povidla dělati 20.
povraz 16, 70.
povříslo 70.
povřízlo 70.
pozemek 50.
požičati sloven. 90.
požírání 51.
pračka 23.
praeceptor lat. 43.
praemium „ 92.
praeparanda „ 49, 83.
praepositus „ 40, 44.
praepulsus „ 42.
praetensio „ 86.
Praha 28.
prahoušel 80.
Prachatice 29.
prachce 85.
prakce 85.
praktika 85.
Pranger 50.
pranostika 86.
pranýř 50.
prasima lat. 17.
prasinec 77.
prášek bečvárový 60.
πράττειν 85.
prattica vl. 85.
pratum lat. 10.
Práva a řízení zemská 19.
pravedlný 88.
právo 93.
praxe 85.
pražma 17, 50.
v Prčících býti 20.
preclík 62.
prejt 17, 48.
premovati 92.
prépust 42.
Pressl 51.
pretence 86.
prevét, -ít 82.
prior 40.
prius 93.
privatus 82.
prkvant 67.
prlenec 81.
probošt 40, 44.
probříslo 70.
processio 41.
procesti 41.
proceství 41.
profos 44
profous 23. 40, 44.
prognostika 85.
prohršle 80.
Prokop 27. 40.
propásti 22.
propheta řec. lat. 41.
prorok 41.
prosecí 41.
Proseč 31, 33.
Prosek 31, 33.
Prosička 33.
Prosík 20, 33.
prosinec 77.
do prosa jíti 20.
proso 20.
Prostějov 20.
prostopášný 89.
prostranky 16. 70.
protokol 79.
provaz 7, 16, 70.
Provence 63.
províslo 70.
provos franc. 44.
prubijál 42.
prunia střlat. 67.
prunum lat. 58.
Prusík 51.
Prügelbank 23
prve 93.
Pryč 22.
pryčka 70.
pryskyřice 60.
pryzila 56.
pryzula 56.
przezmian pol. 18, 74.
prznik 51.
przniti 51.
přece 93.
předhoří 16.
přehrstí 80.
přehrstlí 80.
přehoušlí 80.
Přech 26
na překy 93.
Přemek 26.
Přemysl 26.
Přemyslov 31.
přeska 66.
přeslice 23.
převor 40.
Převoratice 33.
přezka 66.
přezmen 18, 74.
přezouti 92.
Přibyslav 25.
Přiema 28.
příjemné 17.
příjmení 17.
přijmění 17.
příklona 4.
příklony smyslové 6.

příklony zvukové 6
Přím 28, 33.
Přimda 28.
Přín 33.
připodobení 4.
přisambůh 20.
psallere lat. 41.
psiják 59.
psí víno 55.
pszia krew pol. 83.
Pšovka 32.
puclák 73.
půhonči grunty 14.
půjčiti 90.
pukla 73.
pukléř 68, 73.
puklice 73.
pulbír 44.
pulegium lat. 56.
pulej 56.
Pulice 30.
pulkrabí 43.
pulmistr 43.
pulsatilla lat. 55.
Pulvermagazin 48
půlzlatník 23, 55.
Pumberk 34.
pumpera 61
pumpern 61.
Pumpernickel 61.
pumpet 61.
punčocha 66.
půst 76.
Pušice 33.
pušpán 56.
Pušťadlo 38.
putrkasy 37.
puzir rus. 74.
puzo rus. 74

Q.

qālpāq tur 64.
Quadratkopf 80.
quatember střlat. 76.
quatertemper 76.
quatre franc. 77.
quatuor tempora lat. 76.
quietantia střlat. 22.
quinquina 60.
quiten střhn. 58.
quotidianus lat. 88.

R.

rabiat 44.
rabies lat. 44.
rabijácký 44.
rabiják 44.
rabiját 44.
raboun 75.
racemus lat. 58.
ráčiti 91.
Račov 32.
Radamáš 10.
Radešov 32.
Radelstein 38.
raditi 34.
Radiměř 38.
Radiwurz 38
radix saniculae lat. 60.
rádní kost 81.
Radslav 35.
Raigras 56.
rakev 72.
ram 48.
Rambous, -ek 26, 35.
rampouch 48.
randa 83.
ranetky 58.
ranocel 54.
ránostál 53.
Rapice 32.
rapum lat. 57.
rataj 48.
Rataje 28.
ratejna 48.
Ratibor 26.
Ratiboř 38.
Ratmír 26.
Ratschein 38.
Rauchbaum 75.
Rauchfass 23.
Räumer 70.
reálka 49.
reb stsl. 53.
Rebe 57.
Rebebogen 71.
recchio sthn. 45.
reclamatio lat. 68.
recreatio „ 68
recrescere „ 68
recroute franc 68
regálka 49.
regerere lat. 79.
registřík 79.
registrum lat. 79
reglement franc 68.
Rehberg 37.
rechtschaffen 88.
reichen 45.
reine Claude franc. 58.
reinette franc. 58.
rejvoda 71.
rek 10, 23, 45.
ręka pol. 10.
recke střhn. 45
recken 45.
reklamanti 68.
rekrut 68.
renetky 58
rengle 58.
Respublica bojema lat 28
réva 57.
rex lat. 10, 45.
Rhadamanthys 10.
rhododendron řec. lat 58.
Rieger 41.
ringle 58
rmen 18, 56.
rob 91.
robiti 34, 91.
Robousy, Roboúsy 26, 35.
roditi 91.
rohlíček 61.
Rohovic 30.
Rolenc 41.
Rolinek 28.
Rollbaum 75.
romana lat. 18, 56.
Rosa Václav 11, 51, 52, 57, 70, 72, 74, 80.
Rosenberg 37.
Rosenthal 37.
Rosička 33.
rosin franc. 58.
ros marinus lat. 56
rosolka 63.
Rosine něm. 58.
Rossbereiter 28.
Rossboden 38.
Rosshaar 67.
ros solis lat 63.
Rossrein 38.
Rostbraten 62
Rostoklaty 32.
Roštejn 37.
Rothenstein 37.
Rothmühl 38.
Rothwurst 38.
rotr 41
Roulin 28, 41.
rozhor 67.
Rozhraní 38.
rozhřešiti 91.
rozinka 58.
rozmarija, -án 56.
rozmarijunek 56.
rozmarina, -inka 56.

rozolka 63.
rozplášenka 65.
rozpor 67.
Rozporejtek 28
Rozpouti 38.
rozřešiti 91.
Rozseč 33.
Rozsečka 33.
rozšafný 88.
roztopáčný 89.
rozzouti 92.
Rožďalovice 32
Rožmberk 37.
Rožmitál 37.
Rtyně 32, 56.
rubáš 23.
rubrika, -ovati 79
rubrum 79.
Ruda 39.
ruj 77.
ruka 10, 71.
rumianek pol. 18.
rumenek 56
rumělný 56.
rumpál 75.
růže 55.
Rübezahl 27.
Rybička Ant. 19.
Rybrcoul 27.
Rychnov 35, 37, 52
rýva 57.
Rvačov 36.
Rvenice 36.
Rvíště 38.
Rzepior pol. 27.

Ř.

na řád jíti 48.
řehole, -ník 40.
Řek 79.
Řestoky 33
Řevnice 32.
říčice 70.
řídčice 70
říjen 77
Řip 28.
řitice 70
Řitka 83.
řízek 50.

S.

sabbata 42, 77.
Sabiri 45.
saccus lat. 74.
sacra lat 40.
sacrista, -anus lat. 40.
sacristia lat. 15, 40.
sadrapák 85.
safra 43.
sagma řec. lat. 49, 53.
sagmarium řec. lat. 53.
Sack 74.
sakraholte, -ský 43.
sakramentský 43
Salaquarda 44.
salma španě. 53.
salva guardia střlat. 44.
samec 23, 63.
samostatný 16.
samovar 74.
samovrah 16.
sanabar tatar. 74.
Sanct Annaberg 38.
Sandbach 37.
saprlot 43.
Saras 39.
saska 81.
Sassafras 60.
satrappe 85.
Saufloss 38.
saumari sthn 53.
Saumpfad 49, 53.
Sázava 23, 38.
säubern 71.
scandalum lat. 78.
scanzia vl. 22.
scaph sthn. 72
scapha střlat. 72.
scaphion řec. lat. 72.
scapula lat. 66.
scaramuccio vl. 86.
scarlatum lat. 67.
scarpa vl. 66.
scarpetta vl. 66.
sčěna luž. 52.
sčěnavec luž. 52.
Schabeglück 38.
schaffen 88.
Schaffot 42.
Schachtelei 47.
schaline střhn. 66.
Schalk 82.
Schantel 78.
Schanze, in die — schlagen 22
Schar 86.
Scharlach 67.
Scharmützel 86.
Schaum 17, 62.
Scheibe 62.
Scheidewasser 60.
Scheidtrog 71
Schelm 82
Schemel 38.
schieben 71.
Schiff 73.
Schildwache 70.
Schildkröte 51
schirmen 86.
Schischkenschloss 13.
Schlafschuhe 65
Schlackenwert 35.
Schnapphahn 81.
Schnippschnappschnurr 22.
schoř 22.
Schöffen 90.
schöpfen 90.
Schreibersdorf 39.
Schrein 72.
Schrems 38.
Schrittens 38.
Schublade 72.
Schurz 38.
schválně 16 93.
schvávolně 16, 93
Schwanenberg 37.
Schweinbraten 37
scrinium 72.
sebastica lat. 58.
Sebeslavice 33.
Sebiri 45.
sebr srb. 45.
secare lat. 63.
secco, seco šp. 63.
Seč 30.
sedě 93.
sedile lat. 72.
sedla dělati 20.
Sedláček 33, 43, 44, 84.
sedlák 45.
Sedlec 30, 45.
Sedlisko 45.
Sedliště 45.
sedlo 30, 45.
sednice 47.
Seeberg 37.
Seelenz 38.
Seffer 45.
sehár 86.
Sehrles 39.
Seidel 72.
Seidenschwanz 38.
Seidwebe 67.
Seite 92.
sekerová trest 60.
sekrýt 48.

sekt 63.
sekyra mlejnská 43.
sekyrou házeti 43.
selbständig 16
Selbstmörder 16.
Selc 45.
Semerád 34.
seminarium, -nář 42.
Semirady 34.
Semmel 62.
semper augustus lat 46.
Senftenberg 37.
Senkelnadel 75.
Senkkorb 6, 70.
Senkruthen 6, 70.
senník 23.
sensal 45.
sensus 45.
September lat. 76.
Serdica řec. lat. 19.
sestávati 16.
Seuche 80.
sezouti 92.
Shäkersaft 60.
shumplovati 89.
siccus lat. 63.
Sidonia 27.
Siedel 72.
Siegfried 14.
signare lat. 42.
silaba 83.
Silberleut 38.
silnice 49.
simila lat. 62.
Simrock 83.
Siuau 56.
sirob 62.
sirupus střlat. 62.
sitella lat. 72
situla lat. 72.
six franc. 77.
skecnouti 92.
skleněný pantofliček 14.
sklípek, na — choditi 20.
skopec, s kopce míti 21.
skora 56, 64.
skořice 56.
skovranьcь 52.
skovronek rus. 52.
skřeček 20.
Skřekov 32.
skříň 72.
skřípka 81
skřivánek 52.
Skřivany 31.
skura lit. 56.
skýva 62.
sládek 19.
Slatina 11, 28.
Fr. A. Slavík 32.
Slavivoj 26.
Slavoj 26
slíva, -oň 82.
slombidlo 84.
slovorod 5.
slovutný 89.
slušný 3.
smakka goth. 58.
Smetanova ulice 37
smętarz pol. 6.
Smidary 32, 34.
Smíchov 30.
Smikov 30.
Smikovský Jan 30.
smokva 11, 58
smrt 10.
smrtedlný 88.
smrteldný 88.
smyčec 76.
Sobek 22.
Soběbor, -ř 25, 32.
Soběchleby 38.
Soběslav 25.
Soběslavice 33.
Sobochleben 38.
sobota 42, 77.
Sockerl 38.
solarium lat. 48.
soma vl 49, 53.
somár sloven. 53, 84.
somarius střlat. 53.
somme franc. 53.
sorbere lat. 62.
sorbet arab. 62.
Souboř 32.
soukup 53.
souliers de vair franc. 15.
souliers de verre „ 15.
soum sthn 53.
soumar 49, 53.
soumní 53.
Souvlastní 38.
spaghetto vl. 64.
spago 64.
spalla střlat. 68.
spallerium střlat 68.
spalliera vl. 49.
spalnieř 68.
spasso vl. 85.
spatula lat. 49.
Speise 60.
Spender 23.
spensa střl 60.
spermacetum 60
spica lat. 61.
spicarium 61.
Spieszbürger 81.
spíleti 92.
Spilling 58.
Spitzbube 84.
sprahoušel 80.
spravedlný 88.
Spreil 71.
sprosťák 20.
spucovati 21.
Spytihněv 25.
srážeti 91.
Srědec bulh. 19.
srsť 52.
střez 74.
Staatsanwalt 43.
stačiti 90.
Stadice 28.
stafra 43
Stach 26.
Stakory 31.
Stakorce 31.
Stambul 39.
standardum střlat 68.
Standarte 68.
Standhart 68.
Staněk 26.
Stanislav 26.
staré posvícení 60.
starý 19
Stašek 26.
statčiti 90.
Stänuer 72.
stearinová svíčka 89.
Steinbruch 35.
Stehelčeves 32.
Stehlík 32.
Stelčoves 32.
Sternberg 37.
stěna 52.
Stihnov 32.
Stichholz 71.
Stirnreif 65.
stojánky dělati 20.
stoje 93.
Stockfisch 62.
Stolzmütz 37.
stoupnouti 92.
stracenůška viz ztracenůška 57.
stračí nožka 57.
stračka 57.
Strahlenberg 37.

Strahov 28.
Strachota 27.
strakapoud, -n 51.
Stranský Pavel 28, 85.
strapasse franc. 92.
strappazzare vl. 92.
strava 61.
Strážice 38.
Strenice 34.
Stritzel 62.
Strizzi 81.
Strohsack 74.
Strohschütz 38.
stropiti se 20.
Stróžiśćo 38.
strožek 74.
strožok 74.
strukczaszy pol. 18.
Strumica bulh. 19.
Střebechovice 5, 32.
Střebeš 5, 32, 56.
středa 77.
Středokluky 35.
střechýl 48.
Střekov 32.
střelivo 71
Střemelice 38.
Střenice 34.
střešeň 58, 88.
střevíc 5, 66.
střevo 88.
Střevoň 32.
střez 74.
stříbrohlav 65.
Střítěž 11, 38.
stupně 86.
stužka 65, 79.
Sudimír 24.
Sudiprav 24.
Sudislav 32, 34.
Suchánek z Chudobic 21.
Suchohrad 34.
Suchohrdlí 38.
Suchorady 34.
Sukorad, -y 34, 38
sultán 45.
sůmní 53
súmnice 49.
Sumpf 50.
suplika 72.
suppellectilia lat 72.
svačina 62.
svačiti 90.
Svárov 21.
svatčina 62.
svatčiti 90.
Svátek Josef 30, 58.
Svatobor 38.
Svatopluk 25.
Svatoslav 27.
Svatovít 25.
svávolně 93.
sweet angl. 63.
svévolně 16, 93.
Světlá pod Ještědem 31.
světlice 47.
světlnice 47.
světlo 10.
světnice 23, 47.
svícení 77.
Svídnice 32.
Svídník 32.
Sviník 32.
Svinov Brod 37.
svlačec 57.
Svojanov 39.
Swojes 39.
Svrčeves 34.
svrchky 72.
σῦκον 58.
syn 10.
Synkov 35.

Š

šafář 88.
Šafařík P. J. 4, 45, 51.
Šafránek Jan 31.
šalmaj 76.
šalvěj 57.
šalvostr 60.
šanc, v — dáti 22.
šantala 77.
šarab arab. 62.
šarlat 67.
šaršoun 68.
šatlava 23, 44, 47.
ščibaly 64.
ščibalník 46.
ščivaly, -ník 46.
Šeborov 32.
šejtroch 71.
šelmakum 21.
Šembera 11.
šepmistr 90.
šeptati 90.
šerbet 62.
Šercl 73, 90.
šermicle 86.
Šestenské dvory 33.
šilboch 70
šilkruta 51.
Šimek 34.
Šír 11.
širák 65.
širáf 65.
Šitbořice 32.
škapulíř (42), 66.
škarpetle 66.
škof slovin. 40.
škopek 72.
škorně 64.
škrob 20.
škrobáky 50.
škrovánek 52.
škrpály 66.
šlápnouti 92.
šlapšuchy 66.
šlatec 56.
šloupnouti 92.
šmytec 76.
šňophoun 81.
Šopka 32.
Šosteny 33.
špagát 64.
špalír 49.
šparyl 49.
špás 85.
špásovna 85.
špejchar 61.
špendlík 58.
špickup 84.
špicramenát 48.
špíže 60.
špižírna 60.
šprdlení 71
šprlení 71.
štakor 31, 52.
Štamproch 35
štandár 44.
štandára 44, 68.
Štelcar 28.
Štemberk 37.
štědrovnice 62.
štěkanec 83.
štěnice 52.
Štěpán 58.
štěpána mor. 58
štěpánka 58.
Štěti 38
štětkář. jako — píti 21.
štidroba 80.
štihle 51.
štíhlý 51.
šticholec 71.
štika 51.
štikle 51.

Štilfríd 14.
štípalky 46, 64.
štít 49.
ze Štítného Tomáš 12.
štitroba 80.
štola 12.
Štolmíř 33.
Štomir 33.
štoudev 72.
šťovka 52.
štraface 92.
štráfovati 92.
Štramberk 29, 37.
Štrampouch 35.
štrapáce, -icirovati 92.
štruks 83.
štruksa 83.
šubka 71.
šum 17, 62.
šuple 72.
šuplík 72
švališar 69.
Švamberk 37.
švec 46.
Švenda Frant. 29.
švestka 58.
švóležér 69.

T.

tabardum střlat. 64.
tagliare vl. 72.
tagliere vl. 72.
Talafús 82.
talíř 72.
talisman 42, 43.
tanec 86.
tanejstra 69.
Tannaberg 38.
tanouti 90.
Tanz 86.
tapart 64.
tapartum střlat. 64.
tapati 16.
tappen něm. 16.
tartufola vl. 58.
taskaras sanskr. 83
taškář 83.
tat 35.
Tatobity 35.
Taubenthal 37.
Tauberwitz 38.
Tauscherschein 38.
tägliches Brod 88.
Teindles 39.
telafus 82.
Telemach, -os 25, 82.
tele Machovo 82.
telesma 42.
telir střhn. 72.
Tepera 28.
Töpfer 28.
terminologie havířská 12.
terminologie mlynářská 12.
terminologie sladovnická 12.
terra Tripolitana 60
Těma 30.
Těmice 30.
Těmnice 30.
Teschen 38.
Těšín 38.
těšínská jablka 20.
theke řec. 64.
Theodorich 34.
θεός 10.
theriacum řec. lat. 18. 59.
θέσει 9.
θύειν 57.
Thrasykles 25
thymallus lat. 52.
θυμίαμα 57.
tchoř 22.
tibia 64.
tibialia lat. 64
sv. Tichon 22
tilsam arab. 42
timbal špaň. 76
timballo vl. 76.
tinctura aloes lat. 60
tintiligence 3
tintilivantili 3.
Tisch 78.
Tisová 38.
titulus Fabiola- lat. 15.
titulus fasciolae 15.
tkaloun 65.
tlumač 47.
tlumočník 47.
Tlustomasty 37.
Tlustoúsy, Tlustousy 35.
Tlustovous 26.
Tobek 22
Toblach 39.
Tomáš 22.
tonka bona 60.
tonquiensis faba 60
la tour sans venin franc. 15.
Tornister 69.
toufar 28.
Touchořiny 38.
touš 77.
Tovačov 29.
traben něm. 46.
das Tragerl 83.
trajcen — ať jsem — 43.
traiectorium střlat. 72.
trapârandâ sanskr. 83.
trápor 75.
tratiknot 73.
tratoár 50.
Traumbuch 23.
Trčous, -y 26, 35
trdlice 18
tref 78.
treffen něm. 78
tréfle franc. 78.
Trenck 22.
treperenda 83.
treska 50, 62.
treť 57, 62.
treten něm. 50.
tribulus lat. 54
Trichter něm 72.
trifolium lat. 78
Tripolje bulh. 19.
Tristram 36.
triumfalnyja vorota rus. 18.
triumphus Hispanicus 78
trnož 74.
Troll 84.
trollius lat. 55.
tromba marina lat 76.
Troppau 38.
Trossbuben 44.
trotoár 50
trpaslík 47.
трѣпестекъ 47.
trs 57.
Trstenice 34.
trucilka 62
A. Truhlář 10.
truchmalnyja vorota rus 18.
Truchsasz 18.
truchses 83.
truksa 83.
trula, -da. -ant 52. 83.
trumarina 76.
trumerina 76.
trumf 78.
trupel 60
Truthahn něm 51.
Truthenne „ 51.
trychtýř 72
trypl 60.
třeb 5.
Třebechovice 5, 32.

Třebeš 5, 32, 56.
Třebíč 29.
Třebomysl 26.
Třeboň 32.
Třeborad 33.
Třeboradice 33.
Třeboratice 33.
třebule 54.
třesk 62.
třeskutý 89.
třešeň 58, 88.
Třešť 21.
třeštiti 21.
třevíc 5.
třevo 88.
tříška 21.
Třtí 38.
třtina 57.
Tschebeheisch něm. 37.
Tschernhausen něm. 35, 38.
Tchöppern něm. 38.
tští 80.
tštice 80.
tštitroba 80.
Tukleky 35.
tulej 68.
tulipán 83.
tumba 42.
Tuněchody 31.
Turnov 29.
Tuřás 39.
Tutleky 35.
Tübingen 39.
tyčkrdle 78.
Tylor 74.
tymián 57.
tyran 44.
τύραννος 44.
tvaroh 62.
twarc střhu. 62.
tulpas 83.
tululum 83.

U.

u- 92.
uber tatar. 45.
ubydu 91.
Uebeltläter 23.
uherka sloven 58.
uhorka „ 58.
Újezd 37.
Ukri volsa 11.
ulbandus goth 6, 50.
ulmacin 48.
Umkehr 23.
Unflath 83.
unermesslich 88.
unguentum aegyptiacum 59.
unguentum praecipitati rubri 59.
Unislav 25.
unversöhnlich 88.
upir 45.
upolín 55.
úprava 64.
úrok 85.
usekle 66.
úslušný 3.
úslužný 3.
Ústí Slávkovo 35.
Ústí Vilémovo 35.
usura lat 85.
— úsy 26.
ušák 77.
úterý 77.
Útěchovice 38.
utrejch 57.
utracepený 43.
úval 20.
úžera sloven. 85.
užovka 52.
Übelsasz 39.

V.

Vacata 31.
Vacek 26.
Váceslav 25.
Vacetín 31. 32.
Václav 10, 24, 26.
Vácov 29.
vadium lat 86.
vae lat. 10.
vagace 87.
vagari 87.
Vach 26.
vakace 87.
válce dělati 20.
Valčmanice 33.
valde valně 20.
sv. Valentina nemoc 80.
valethauz 69.
validus lat. 20.
valise střfrc 73.
valisia střlat. 73.
vallis lat. 20.
valný 20.
Vamberk 37.
Vamberice 37.
Vaněk 26.
vánoce 16, 50, 77.
vánočka 62.
varany 53.
varhany 75.
varmuže 61.
vartošna 79.
vasculum lat. 73.
Vašnost, -a 46.
Vávra 28.
Vavrda 28.
Vavřinec 28.
Vážnost 46.
včela 14.
Vebžany 36.
vejhlasný 88.
vejhel 6.
vejl 6.
vejrbloud 50.
vejřevný 16.
Vejvanovice 32. 36.
u Vejvodů 36.
Velach 39.
velbloud 6, 11, 23, 50.
Velen 26, 30.
Veleslavín 9, 78, 87.
Velislav 26. 37.
Velíš 26.
Velišský 78.
Velkáň 36.
Velká Řetová 38.
velmož, -ný 47, 50.
velmuž 47.
velryba 16, 50, 61, 88.
Veltrusy 50.
velum 6.
Velvary 29. 50.
vembloud 50.
Věnceslav 24.
Věněk 26.
Venetia 34.
vepř 10.
sv. Veranius 15.
Verbandsalbe něm. 59.
verbena 57.
verbrämen 92.
Verehrung 23.
vernix lat. 85.
Verona 34.
verpán 56.
verpánek 75.
Vervenice 36.
veřejný 16, 88.
Vesce 33.
Veselá 39.
vesicatorium lat 60.
Vesice 33.
vesmír 23.

vesnati 90
Ves Páně 38.
vesperae 42.
Ves Pravovice 35.
Vespravovic gtv. 35.
vesta 64.
Vestec 33.
Věštěslav 35
Vetešník 11.
vetus vetchý 20.
Veveří 39.
vezdejší 88.
vezdy rozmnožitel říše 46.
věhlasný 88.
Větřichovice 33.
Větřkovice 33.
věža dol.-luž 51
věžník 31, 51.
Věžníky 31.
Vhltava 28.
vidma 45.
Vierschach 39.
Villach 39.
Vinařický 11.
vincour 71.
vinštíř 60.
víra 10, 17.
víškati 91.
Viskeř 29.
vitreolum lat. 60.
vitreus 60
vitriol 60
vitriolum 60.
vitrolím 60.
vitrum lat. 60.
Vladimír 25.
Vladimír Monomach 25.
vlajka 16.
Vlasák 27.
Vlásenice 30.
vlaská kost 81.
Vlaslav 26.
Vlasta 10
vlastenec 22.
Vlastiboř 32.
Vlastislav 26.
vlastní 89.
vláští 89
vlašťovičník 54.
Vlčí keř 39
vleže 93.
Vlkáň 36.
vlkodlak 17, 53
vloni 93
vlstek 54.
Vltava 28.
vměstnati 90.
voda 10.
Vodalnovice 32.
Voděrady 34
Vodičkova ulice 36.
vodnice 23.
Vodranty 35.
Vogt něm. 46.
vochlastlajtnant 82.
Vojnín 38.
Vojslav 25, 26.
vojt 46.
Vojtěch 25.
vojtěška 56.
volské oko 55.
Voltaire 11.
volvočko 55.
voměj 57.
Vomizín 21.
Vorberg 81.
Vorklebice 32.
vornát 82.
Vorreiter 28.
voršoufy 36.
vorwärts 93.
Vosenice 34.
voskoviny 81
vosnák 75.
Voszahl 27.
Votruby 33.
vousenka 52.
Vracov 20.
Vrahožily 38.
Vrapice 32.
vrátce kozí 20.
vratejna 48.
vratidlo 20.
Vratislav 24, 25.
Vratislav z Mitrovic Václav 29, 44.
vráža 90.
vražiti 90.
vrbina 57.
vrhcábnice 72.
vrhcáby 16, 50.
Vrch (Dlouhý) 38
Vrchoslavice 38.
vrkolak sloven. 53.
vroucný 89.
vrták 75.
Vrtěžír, -ř 33.
Vrutice 38.
Vřesník 32.
Vřísek 13
Vsacko 28, 31.
Vsata 28, 31.
vsedě 93.
Vsetín 28, 31.
vstoje 93.
vstupné 86.
Všebor, -ov 25, 32.
Všejamy, -ny 34.
Všemily 38.
Všemír 25.
Všetaty 35.
vtěsnati 90.
vulva lat. 83.
vycíditi 90.
vycidliti 90.
výheň 50.
Vykázaná ulice 37.
výkuš 48.
vykýř 48.
vymiškovati 92.
vymniškovati 92.
vyslepiti 92.
vyslípati 92.
Vysočany 38.
Vysoká Srbská 39.
vystrnaditi 92.
vystříbřiti 3, 5, 6.
Vyšehnějovice 34.
vyšeptalý 90.
vyšeptati 90.
Vyšňovice 34.
vytříbiti 3, 5, 90.
vyzouti 92.
Vzichov 21.
vzláštní 88.
Vznata 13, 31.
Vznětín 13, 31, 32.
vžice 73.

W.

Waidtasche 62, 79.
Waldemar 25.
Waldenberg 37.
Waltisch 16.
Wand 52.
Wanze 52.
Warfrid 25.
Warneidechsen 53.
Wäscherin 23.
wąsienica pol 52
Wassergasse 36.
Wasserschnitz 38.
Waszmość pol. 46
Watsche 65
Webeschan 38.
Webrutz 38.
Wegstädtel 38.

Wechselmakler 45.
Weib 10.
Weidmesser 70.
Weihnachten 16. 77.
Weinberg 37.
Weinstein 60.
Weise 58, 61, 72.
Wellhutta 38
Wellhütten 38.
Weltdame 23.
wer něm. 17.
Werde, — der 35.
Wergeld 17.
Werkbank 75.
werwolf 17.
Wespen 38.
Wetterstein 38.
Wiklef 19.
Wildenschwert 35.
Wilhelmswerde 35.
willkommen (schön w.) 21.
Windspiel 16.
Winzer 71.
Wischezahn 38.
Wisteritz 38.
Wohnung 38.
Wolfgersch 39.
wołowe oko pol 55.
wrecchio sthn 45.
Wunderschütz 27.
wünschen 90.
Wurfzabel 16.
Wussleben 37.
Wüstersitz 38.
Wüstrei 38.

Y.

yzúbek sloven. 56.
ὑποκρίτης 41.
ὑπόδρα 89.

Z.

záblatník 71.
Záboř 31.
zábsti 90
zadrhel 93.
na zadrmo 93.
na zadrmol 93
Zágost 31.
Zahlesel 38.
Zahořany 39.
Zahražany 39.
Záhrobí 38.
zajch 80.
zajík 80.
zákon, -ník 40.
Zákost, -í 31.
zákristán, -stie 40.
zákřišť 15, 40.
záletník 46.
Zálezly 38.
Zalužanský 54.
Zamlekov 35.
záplatník 70.
zapejřiti 21.
zaraz, -ž 70.
zárostupky 11, 58.
in der Zarten 38.
září 77.
zářij 77.
zářuj 77.
zatracený 43.
zatrachtilý 43.
zatrapecený 43.
zatrápený 43.
Závěšice 29.
Záviš 29.
Zavlekom 35.
Závrší 31.
zawojka pol. 18.
Zbihněvice 33.
Zblížňovice 33.
zbydu 91.
Zbyněk 26.
Zbyslav 26.
Zde-n, -ňata, -něk 10, 25, 26.
Zdena 27.
Zdikův vokabulář 85.
Zdirad 24.
Zdislav 25, 26.
zdrava 61.
Zdvořák 28.
zdvořilý 28.
Zeiles 38
zejda, -ovati 18, 92.
zelený čtvrtek 77.
zelník 23.
Zelter 51.
o zem praštiti 21.
země 10.
Zemětěhy 34.
zemské jablko 60.
Ζεύξιππος 26.
Ζεῦξις 26.
Zíbrt 12, 77, 78, 84.
Ziehklinge 75.
Zifferblatt 74.
Zikmund císař 30.
Zilvarova Lhota 38.
zimostráz 56
zimostráž 56.
zinc střhn. 77.
zindava 56.
zlátenica 81.
zlátenka 81.
zlatohlav 65
Zlodějnice 35.
zmrzlík 85.
Zmrzlík ze Svojšína 85.
Zohse 38.
zoophthalmos řec. 55.
zouti 92.
Zpitihněv 10.
zraditi 91.
zrazovati 91.
zrážeti 91.
Zřít 28.
ztracenůška 57.
zuber střhn. 72.
Zuckeradel 38.
Zuckerhandel 38.
Zustimmung 23.
Zuzaníci 84.
Zvěstovice 33.
zvláštní 88
Zvokotoky 32.
Zvotoky 32.
Zweifel 23
Zwetbau 38.
Zwinger 50.
Zwischenakt 23.

Ž.

Žabokrky 38.
U žáby 38.
žák 40.
Žákost 31.
žalář 23, 47.
žalářník 47.
žalm 41.
žalmista 41.
žaltář 41.
Žamberk 37.
Žampach 37.
žampanské 62.
žamputář 81.
žandár 44.
žarlok pol. 51.
Žatec 29.
žavoronok rus. 52.
Ždírec 38.
Žeberk 37.
žebrácká (polévka) 61.
žebrák 11, 45.

žehnati 42.
žejbro 71.
žejbrovati se 71.
žejdlík 72.
Želenice 35.
želíř 48.
žemle 62.
žena 10.
žengle, -kle 75.
ženglový (viz kořen) 60.
žengruty 6, 70.
žentour 6, 70.
Žernoseky 33, 63.
žernov 33, 63.
žertéř 81.
Žestoky 33.
Žestovice 33.
Žibřid růžený 14.
židký 79.
židle 72.
židoviny 79.
Žihobce 32.
žiloviny 79.
žindava 56.
Žinkov, -y. -ice 32, 35
Žitavsko 31.
Žitomíř 33.
Živhost 29.
Živhošť 29.
Živhoušť 29
Živohybice 32.
Žizenkov, -ice 32, 35.
žiž 77.
Žižka 13, 30.
Žižkova role 35
Žižkovka 35.
žlíce 73.
žloutenka 81.
žofka 52.
žok 74.
žoldán 45.
žralok 51.
žravá hryzení zemská 19.
žrutný 89.
žumpa 50.

OBSAH.

	Stránka
Úvod	1—22
Jména podstatná	23—87
I. Vlastní jména osobní	24—28
II. Vlastní jména místní	28—39
III Pojmy náboženské	39—43
IV. Appellativa osobná	43—47
V. Appellativa místná	47—50
VI. Jména zvířat	50—53
VII. Rostlinstvo	54—59
VIII. Léky	59—60
IX. Pokrmy a nápoje	60—63
X Roucha a látky	63—67
XI. Zbraně a výrazy vojenské	67—70
XII. Výrazy hospodářské	70—71
XIII. Nářadí a potřeby domácí	72—74
XIV. Výrazy řemeslnické	75
XV. Nástroje hudební	75—76
XVI. Pojmy časové	76—77
XVII. Hry	77—78
XVIII. Potřeby a výrazy psací	78—79
XIX. Části těla lidského	79—80
XX. Nemoci	80—81
XXI. Nadávky a přezdívky	81—85
XXII. Substantiva různá	85—87
Jména přídavná	88—89
Slovesa	90—92
Částice neohebné	93
Zkratky	94
Rejstřík slov	95

Omyly tiskové.

Strana	9.	řádek	23.	shora	čti	*θέσι*	místo	*θεσι.*
„	10.	„	15.	„	„	*θεᾶσθαι*	„	*θεᾶσθαδ.*
„	11.	„	11	„	„	Kollára	„	Kollara.
„	36.	„	20	„	„	Lkáň	„	Lkaň.
„	36.	„	21.	„	„	Vlkáň	„	Vlkaň.
„	39.	„	4.	zdola	„	*τὴν*	„	*τῆν.*
„	42.	„	4.	shora	„	s lat.	„	sl at.
„	42.	„	7	„	„	řec.	„	řeč.
„	42.	„	9.	„	„	vsech	„	všech.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PG
4571
C46

Černý, J.
Prispevky k ceské
etymologii lidové